

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ
Κατεύθυνση Δημοσίου Δικαίου**

**Το τεκμήριο αθωότητας
κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της
Ευρωπαϊκής Ένωσης**

Έφη Κανελλοπούλου

Διπλωματική εργασία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Πηνελόπη Φουντεδάκη

Μέλη Επιτροπής: Όλγα Τσόλκα και Στυλιανός Ιωάννης Κουτνατζής

Ακαδημαϊκό Έτος: 2010-2011

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ
Κατεύθυνση Δημοσίου Δικαίου**

**Το τεκμήριο αθωότητας
κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της
Ευρωπαϊκής Ένωσης**

Έφη Κανελλοπούλου

ΑΜ: 0909Μ036

Διπλωματική εργασία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Πηνελόπη Φουντεδάκη

Μέλη Επιτροπής: Όλγα Τσόλκα και Στυλιανός Ιωάννης Κουτνατζής

Ακαδημαϊκό Έτος: 2010-2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	σελ. 3
SUMMARY.....	σελ. 4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ. 5-8
I. <u>Στα χρόνια του «χαμένου τεκμηρίου αθωότητας».</u>	
Παραδοσιακές και σύγχρονες απειλές κατά του τεκμηρίου αθωότητας	
i. Οι παραδοσιακές απειλές κατά του τεκμηρίου αθωότητας.....	σελ.9-11
ii. Το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα του πληροφορέιν και πληροφορείσθαι.....	σελ.12-17
iv. Δηλώσεις πολιτειακών οργάνων και τεκμήριο αθωότητας.....	σελ.18-19
II. <u>Το τεκμήριο αθωότητας ως έκφανση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.</u>	
A. Το τεκμήριο αθωότητας ως στοιχείο δίκαιης δίκης και η τρισδιάστατη κατοχύρωση του σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.	
i. Η εγγύηση του τεκμηρίου κατά το ά. 6 § 2 της ΕΣΔΑ.....	σελ.20-21
α) Πεδίο εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας – η έννοια της «κατηγορίας ποινικής φύσεως».....	σελ.21-23
β) Φορείς του τεκμηρίου αθωότητας.....	σελ.23-24
γ) Δεσμευτικό πεδίο του τεκμηρίου αθωότητας.....	σελ.24-25
ii. Ο κατηγορούμενος υπό την προστατευτική ομπρέλα του ά. 48 του ΧΘΔΕΕ.....	σελ.26-31
iii. Η θέση του τεκμηρίου αθωότητας στην ελληνική έννομη τάξη.....	σελ.31-35
B. Fair Trial: το κανονιστικό περιεχόμενο του ά. 6 της ΕΣΔΑ και οι εκφάνσεις του δικαιώματος.	
i. Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.....	σελ.36-38
ii. Σύνδεση του τεκμηρίου αθωότητας με επιμέρους εκφάνσεις της αρχής της δίκαιης δίκης.	
α) Η αρχή της δημοσιότητας της διαδικασίας.....	σελ.38-39
β) Αρχή της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας.....	σελ.39-40
γ) Η αρχή της αμεροληψίας και ανεξαρτησίας του Δικαστηρίου.....	σελ.41-42
δ) Η αρχή της αιτιολόγησης των αποφάσεων.....	σελ.43

Γ. Τεκμήριο αθωότητας και δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση.	
i. Το περιεχόμενο της αρχής nemo tenetur prodere seipsum («ουδείς εαυτόν ένοχον ποιεί»)	σελ.44-47
ii. Η σχέση μεταξύ του τεκμηρίου και του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση	σελ.47-49
III. <u>Τεκμήριο Αθωότητας: διάρκεια ισχύος και οι πτυχές του.</u>	
A. Η διάρκεια ισχύος του τεκμηρίου αθωότητας	σελ.50-52
B. Οι συνέπειες του τεκμηρίου αθωότητας.	
i. Η κατανομή του βάρους απόδειξης και η θεμελιακή δικαιική αρχή in dubio pro reo	σελ.52-56
ii. Απαγόρευση ποινής πριν την οριστική καταδίκη: το θέμα της προσωρινής κρατήσεως	σελ.56-60
iii. Προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από το σκεπτικό ή τις παρεπόμενες συνέπειες των δικαστικών αποφάσεων	σελ.61-62
iv. Ανασταλτικό αποτέλεσμα των ενδίκων μέσων	σελ.62-64
v. Προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από κρίσεις τρίτων	σελ.64-72
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	σελ.73-74
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	σελ.75-79
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	σελ.79-82

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται, κυρίως, στο τεκμήριο αθωότητας, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου και του Ευρωπαϊκού Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Το τεκμήριο αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ και στο άρθρο 48 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, αποτελεί μια ειδικότερη έκφανση της αρχής της δίκαιης δίκης. Στην πραγματικότητα, αποτελεί ένα νομικό εργαλείο υπέρ του κατηγορουμένου. Σύμφωνα με το τεκμήριο αθωότητας ο κατηγορούμενος δεν φέρει το βάρος αποδείξεως. Εν αντιθέσει, η αρμόδια δικαστική αρχή είναι εκείνη που καλείται να αποδείξει την ενοχή του κατηγορουμένου, πέραν πάσας αμφιβολίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναπτύσσεται η προβληματική γύρω από τις παραδοσιακές και σύγχρονες προσβολές που δέχεται το τεκμήριο αθωότητας. Ειδικότερα, αναλύονται τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού και τα επιμέρους ζητήματα που εγείρονται καθόλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Επιπροσθέτως, στο εν λόγω κεφάλαιο εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο τα Μ.Μ.Ε. και τα κρατικά όργανα δύνανται να επηρεάσουν την δικαστική κρίση και την κοινή γνώμη, σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνεται, τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο και σε διεθνή και εθνικά κείμενα και διατάξεις. Επιπλέον, όπως προαναφέρθηκε, το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί ειδικότερη έκφανση της αρχής της δίκαιης δίκης. Ως εκ τούτου, στο κεφάλαιο αυτό, προκειμένου να σχηματισθεί μια πληρέστερη εικόνα περί του συγκεκριμένου ζητήματος, περιγράφονται οι προϋποθέσεις της αρχής της δίκαιης δίκης. Το δεύτερο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη του ζητήματος της σχέσης μεταξύ τεκμηρίου αθωότητας και δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας εξετάζεται το ζήτημα της χρονικής διάρκειας του τεκμηρίου αθωότητας, το οποίο παύει να ισχύει από τη στιγμή που αποδεικνύεται η ενοχή του κατηγορουμένου. Ενδιαφέρον παρουσιάζεται, αναφορικά με το σημείο, μέχρι το οποίο το τεκμήριο παραμένει ενεργό. Εν κατακλείδι, η αναγνώριση του τεκμηρίου αθωότητας, υπέρ του κατηγορουμένου, επιφέρει μια σειρά από δικονομικές και ουσιαστικές συνέπειες, οι οποίες αναπτύσσονται στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

SUMMARY

This thesis focuses, primarily, on the presumption of innocence in the context of the European Convention on Human Rights, the case-law of the Strasbourg Court and the EU Charter of Fundamental Rights. The presumption of innocence, as this is guaranteed in article 6 § 2 of the ECHR and article 48 of the EU Charter, is a specific aspect of the fair trial principle. It is in fact a legal instrument to favor the accused. The presumption of innocence serves to emphasize that the accused bears no burden of proof. Conversely, the prosecution has the obligation to prove each element of the offense beyond a reasonable doubt.

The first part of the thesis deals with questions of traditional and contemporary infringements of the presumption of innocence. More specifically, it is concerned with the measures of procedural coercion and the various issues arising in criminal proceedings. In addition, it examines the way that media and public authorities can influence the judgments and the public opinion on the guilt of a person.

In the second part, attention shifts to the way that the presumption of innocence is defined not only in the European Union, but also in international and national documents and provisions. Furthermore, as we said above, the presumption of innocence is one of the elements which forms the principle of fair trial. Hence, in this part, in order to have a clear view of the matter, fair trial, requirements are described. Finally, this part analyzes the linkage between the presumption of innocence and the privilege against self-incrimination.

The third and final part examines the duration of the presumption of innocence. Generally, the presumption of innocence ceases upon a court's finding of guilt. It is interesting to examine when this point is reached. This could be after a first instance trial or only when a final appeal has failed. In addition, the presumption of innocence brings about procedural and substantive consequences that are developed in this last part.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου, υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, καθώς και υπό το φως του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Το υπό εξέταση τεκμήριο, αποτελεί μια δικονομική εγγύηση υπέρ του κατηγορουμένου, βάσει της οποίας κάθε πρόσωπο, το οποίο κατηγορείται για την τέλεση κάποιου αδικήματος, τεκμαίρεται ότι είναι αθώο, μέχρι την απόδειξη της ενοχής του. Παρέχει, δηλαδή, μια γενικότερη ρήτρα προστασίας των ατομικών και υπερασπιστικών του δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Το τεκμήριο αθωότητας, όπως και όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα, που έχουν κατακτηθεί και κατοχυρωθεί μέχρι σήμερα, συνιστά αποτέλεσμα μακροχρόνιων κοινωνικοπολιτικών αγώνων, που το συνοδεύουν στη μακρά ιστορική διαδρομή του.

Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, το κατηγορητικό ποινικό σύστημα διεξαγωγής των ποινικών δικών χαρακτηριζόταν από δύο βασικά σημεία, ήτοι, τα παράλογα αποδεικτικά μέσα του καθαυτήριου όρκου και της μονομαχίας, καθώς και τις δυσβάσταχτες κυρώσεις όσων αποτύγχαναν να αποδείξουν την ενοχή του προσώπου, εις βάρος του οποίου κινήθηκε η ποινική διαδικασία. Το 1532 θεσπίζεται η *Constitutio Criminalis Carolina*, ο πρώτος γερμανικός ποινικός κώδικας, ο οποίος, σαφώς, επηρεασμένος από την προγενέστερη ιταλική θεωρία, εισάγει και το τεκμήριο αθωότητας, με εξαιρετικά περιορισμένη, όμως δύναμη, μιας και η απόδειξη τέλεσης ενός εγκλήματος συντελείται με την ομολογία του κατηγορουμένου, μια ομολογία που έχει δοθεί μετά από χρήση βασανιστηρίων.

Μέχρι την Γαλλική Επανάσταση, η εξέλιξη του ποινικού συστήματος σημειώνει παράλληλη πορεία με την εξέλιξη των βασανιστηρίων και την καθιέρωση της ποινής υπόνοιας, η οποία βρίσκεται στον αντίποδα του τεκμηρίου αθωότητας, αφού σε περίπτωση αμφιβολιών για την τέλεση ενός εγκλήματος, οδηγεί στην επιβολή ποινής¹. Το τεκμήριο αθωότητας διακηρύχθηκε, για πρώτη φορά, στη γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 1789 με το άρθρο 9, σύμφωνα με το οποίο «καθένας τεκμαίρεται αθώος μέχρι να κηρυχθεί ένοχος».

¹ Μυλωνάς Ι., Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1994, σελ. 136.

Στην ελληνική έννομη τάξη δεν υπάρχει ρητή κατοχύρωση του τεκμηρίου αθωότητας. Αν ανατρέξουμε, όμως, στα Συντάγματα του 1827 και του 1832, στα άρθρα 15 και 42 αντιστοίχως, θα βρούμε ρητές διατάξεις που κατοχυρώνουν το τεκμήριο αθωότητας. Στα υπόλοιπα ελληνικά Συντάγματα, ακόμη και στο ισχύον, δεν υπάρχει κάποια διάταξη που να κατοχυρώνει το τεκμήριο, γεγονός, όμως, που δεν σημαίνει ότι ο έλληνας νομοθέτης το αγνοεί ή το απορρίπτει. Διαβάζοντας μάλιστα, ενδεικτικά, ορισμένες διατάξεις των άρθρων 546 § 2 (εκτέλεση αμετάκλητων αποφάσεων), 471 (ανασταλτικό αποτέλεσμα ενδίκων μέσων) και 281 επ. (προσωρινή κράτηση) του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, διαπιστώνεται ότι το τεκμήριο της αθωότητας, όχι μόνο αναγνωρίζεται, αλλά και προστατεύεται από την ελληνική νομοθεσία, έστω και με έμμεσο τρόπο.

Μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, λοιπόν, το τεκμήριο αθωότητας συγκέντρωσε το ενδιαφέρον σε διεθνές επίπεδο, εισήχθη σε εθνικά συντάγματα και αποτέλεσε διάταξη σε Διεθνή Σύμφωνα και Συμβάσεις. Σήμερα, πέρα από το άρθρο 14 § 2 του ΔΣΑΠΑ, που ορίζει ότι κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο, έως η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με τον νόμο, κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ και στο άρθρο 48 του ΧΘΔΑ. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία αποτελεί πόνημα του νεοσύστατου, τότε, Συμβουλίου της Ευρώπης, υπεγράφη το 1950. Από εκείνη τη στιγμή, μέχρι και σήμερα, χαρακτηρίζεται ως πρότυπο υπερεθνικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το κείμενο της ΕΣΔΑ και των πρωτοκόλλων της διακρίνεται από τη λιτότητα και περιεκτικότητά του. Η νομολογική δε, εφαρμογή του περιεχομένου και η ερμηνεία της διεθνούς αυτής Σύμβασης, ανήκει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο, μέσω, ακριβώς, της νομολογίας του, έχει αναζωογονήσει τα ανθρώπινα δικαιώματα στον ευρωπαϊκό χώρο. Οι διατάξεις, μάλιστα, της ΕΣΔΑ έχουν άμεση και υπερνομοθετική ισχύ στις εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών μελών και, ως εκ τούτου, οι χώρες οφείλουν να συμμορφώνονται προς αυτές και να ακολουθούν τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Η πρόβλεψη του τεκμηρίου αθωότητας εντοπίζεται, λοιπόν, στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, όπου ορίζεται ότι «παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του». Η εν λόγω διάταξη εξοπλίζει το άτομο, κατά του οποίου καθιδρύεται ποινική διαδικασία, παρέχοντας του δικονομικές εγγυήσεις προστασίας των υπερασπιστικών του

δικαιωμάτων, μέχρι την έκδοση, εις βάρος του, αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης. Ανάλογη διάταξη εμπεριέχεται και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ο οποίος, μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας, απέκτησε νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα. Ο Χάρτης περιλαμβάνει σε ένα ενιαίο κείμενο το σύνολο των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσφέροντας μια επιπρόσθετη ασφαλιστική δικλείδα, σε συνδυασμό με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το τεκμήριο αθωότητας προβλέπεται στο άρθρο 48 του ΧΘΔΑ, το οποίο συμπίπτει εννοιολογικά με το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ και ορίζει ότι «κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο».

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, όπως αυτό κατοχυρώνεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Στο πρώτο κεφάλαιο αναπτύσσεται, εισαγωγικά, η προβληματική γύρω από τις παραδοσιακές και σύγχρονες προσβολές που δέχεται το τεκμήριο αθωότητας, εκκινώντας από τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού και τα επιμέρους ζητήματα που εγείρονται καθόλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας και καταλήγοντας στην επιρροή που ασκούν τα κρατικά όργανα και τα Μ.Μ.Ε., κατά τον σχηματισμό κρίσης περί της ενοχής του κατηγορουμένου.

Ακολούθως, αναπτύσσεται ο τρόπος κατοχύρωσης του τεκμηρίου αθωότητας, τόσο στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Επειδή, μάλιστα, το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί ειδικότερη έκφανση της αρχής της δίκαιης δίκης, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, αναλύεται το κανονιστικό περιεχόμενο του ανωτέρω άρθρου και οι εκφάνσεις αυτού, διακρινόμενες σε γενικές, ειδικές και πρόσθετες. Γενικές χαρακτηρίζονται οι προϋποθέσεις της δίκαιης δίκης, που αναγράφονται στο άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ, ενώ ως ειδικές περιγράφονται οι εγγυήσεις, αποκλειστικά ποινικού ενδιαφέροντος, των §§ 2 και 3 του άρθρου 6. Επιπλέον, παρουσιάζονται, συνοπτικά, οι προϋποθέσεις που προέκυψαν νομολογιακά, προκειμένου να σχηματισθεί μια πλήρης εικόνα, σχετικά με την θεμελιώδη αρχή της δίκαιης δίκης. Το δεύτερο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη του ζητήματος της σχέσης μεταξύ τεκμηρίου αθωότητας και δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης. Το τεκμήριο αθωότητας συνδέεται με πολλές αρχές του δικαίου που εφαρμόζονται κατά τη

διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, Μια από αυτές, είναι και η θεμελιώδης δικαιοκρατική αρχή της μη αυτοενοχοποίησης, η οποία μας απασχολεί εν προκειμένω, λόγω του στενού συνδέσμου που παρουσιάζει με το τεκμήριο αθωότητας.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας καταβάλλεται μια προσπάθεια διείσδυσης στη έννοια του τεκμηρίου αθωότητας. Αναζητείται το πλαίσιο εφαρμογής του και τα στοιχεία που το συνθέτουν. Συγκεκριμένα, ερευνάται το ζήτημα της τριτενέργειας του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς και η διάρκεια ισχύος του, θέμα που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, αναφορικά με το σημείο, μέχρι το οποίο το τεκμήριο παραμένει ενεργό. Η αναγνώριση του τεκμηρίου αθωότητας, υπέρ του κατηγορουμένου, επιφέρει μια σειρά από διικονομικές και ουσιαστικές συνέπειες, των οποίων η ανάπτυξη, σε συνδυασμό με την παρουσίαση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, γίνεται στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

I. Στα χρόνια του «χαμένου τεκμηρίου αθωότητας».

Παραδοσιακές και σύγχρονες απειλές κατά του τεκμηρίου αθωότητας

Το τεκμήριο της αθωότητας, στις μέρες μας, φαίνεται να γίνεται δέκτης, τόσο "παραδοσιακών", όσο και "σύγχρονων" απειλών. Η ύπαρξη και η εφαρμογή του μοιάζουν να είναι εκτεθειμένες σε προβληματισμούς που έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα τη νομική σκέψη, κατά το παρελθόν, και που εξακολουθούν, έως και σήμερα, να εγείρουν ποικίλα ζητήματα. Η προβληματική γύρω από το εν λόγω τεκμήριο εκτείνεται από τις προσβολές των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, εντός της ποινικής διαδικασίας, τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, με κυριότερο το θεσμό της προσωρινής κράτησης, έως και την επιρροή των κρατικών οργάνων και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στον σχηματισμό κρίσης για την ενοχή του κατηγορουμένου.

ί. Οι παραδοσιακές απειλές κατά του τεκμηρίου αθωότητας

Ενδιαφέροντα ζητήματα ανακύπτουν γύρω από το τεκμήριο αθωότητας, το οποίο αποτελεί μια πρόσφορη αρχή για την δογματική θεμελίωση όλων των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Τα ερωτήματα αυτά αφορούν σε μια σειρά παραδοσιακών προσβολών, που υφίσταται το τεκμήριο, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας και έχουν απασχολήσει, επί αιώνες, τη νομική σκέψη. Είναι, γενικώς, αποδεκτό ότι το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου αποτελεί θεμελιώδους σημασίας εγγύηση προστασίας του. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι έχει απόλυτη αξία, ότι, δηλαδή, το πεδίο εφαρμογής του είναι απεριόριστο. Το τεκμήριο αθωότητας αναγνωρίζεται στην ΕΣΔΑ, αλλά, παραλλήλως, κάμπτεται σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, που είτε καταγράφει η ίδια η ΕΣΔΑ, είτε επιβάλλει η ανάγκη διευκόλυνσης της ποινικής δίκης. Οι σημαντικότερες των περιπτώσεων κάμψης του τεκμηρίου της αθωότητας περιγράφονται στο κείμενο της Σύμβασης και, κυρίως, στα άρθρα 5 και 6 αυτής. Τέτοιες περιπτώσεις είναι η σύλληψη του ατόμου στα επ' αυτοφώρω εγκλήματα, προτού καν κινηθεί ποινική δίωξη εναντίον του, καθώς και η σύλληψή του στην προδικασία και έπειτα η επιβολή προσωρινής του κρατήσεως.

Κατά γενική αποδοχή, το τεκμήριο αποτελεί ρυθμιστικό παράγοντα της δικονομικής θέσης του κατηγορουμένου. Αυτό, βέβαια, σε καμία των περιπτώσεων, δεν απαλλάσσει τον κατηγορούμενο από την επιβολή, εις βάρος του, δικονομικών μέτρων, τα οποία μπορεί να προσβάλουν τα δικαιώματά του, κατά τη διάρκεια της

ποινικής διαδικασίας². Λογικό επακόλουθο των ανωτέρω αποτελεί η πρόβλεψη μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, τα οποία θίγουν, ουσιαστικά, το τεκμήριο αθωότητας.

Το πιο ακανθώδες δικονομικό μέτρο, αποτελεί η προσωρινή κράτηση, καθώς, κατά μια άποψη, οδηγεί σε κάμψη του τεκμηρίου αθωότητας και περιορίζει τη ρυθμιστική λειτουργία του σε τέτοιο βαθμό, ώστε, σχεδόν, να του αφαιρείται κάθε κανονιστικό περιεχόμενο. Η προσωρινή κράτηση, που συνίσταται στην αποστέρηση της προσωπικής ελευθερίας του κατηγορουμένου για ορισμένο χρονικό διάστημα, πριν από την έκδοση δικαστικής απόφασης επί της ενοχής του, δεν αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο. Από τα Ρωμαϊκά χρόνια, αλλά και κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, ο θεσμός της προφυλακίσεως ήταν ο κανόνας και απαραίτητο μέτρο απονομής δικαιοσύνης, καθώς αποτελούσε ένα μέτρο άμεσης τιμώρησης του κατηγορουμένου και απέβλεπε στην απόσπαση της ομολογίας του.

Προστασία από αυθαίρετη σύλληψη και φυλάκιση προβλέφθηκε για πρώτη φορά, στον αγγλικό Μεγάλο Χάρτη των Ελευθεριών του 1215, ενώ στη χώρα μας στοιχειώδη κατοχύρωση της προσωπικής ελευθερίας περιείχαν, ήδη, τα επαναστατικά συντάγματα της Επιδάουρου (1822) και της Τροιζήνας (1823). Η προστασία αυτή κατοχυρώθηκε, μεταπολεμικά, και στο διεθνές δίκαιο, με σημαντικότερες τις διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Συγκεκριμένα, η ΕΣΔΑ αναγνωρίζει τον απολύτως εξαιρετικό χαρακτήρα της σύλληψης και της προσωρινής κράτησης, παραθέτοντας στην διάταξη του άρθρου 5§ 1 γ' μια σειρά από συγκεκριμένες ουσιαστικές εγγυήσεις, οι οποίες μπορούν να δικαιολογήσουν την λήψη επαχθών μέτρων, από μέρους των αρχών, εις βάρος του ατόμου. Έτσι, σύμφωνα με την Σύμβαση, είναι επιτρεπτή η στέρηση της ελευθερίας ενός ατόμου, εφόσον αυτό συλληφθεί ή κρατηθεί με την προοπτική να εξασφαλισθεί η παρουσία του ενώπιον του δικαστή, όταν υφίστανται εύλογες υπόνοιες ότι έχει διαπράξει ένα έγκλημα, όταν υπάρχουν δικαιολογημένες ανησυχίες ότι θα διαπράξει νέο αδίκημα ή ότι θα επιχειρήσει να διαφύγει. Επομένως, η Σύμβαση εξαρτά την επιβολή της προσωρινής κράτησης από συγκεκριμένους λόγους και, ιδίως, από την ύπαρξη εύλογων υπονοιών εκ μέρους

² Πρωτόπαπας Δ., Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006, σελ. 303.

των διωκτικών αρχών ή, όπως αναφέρει ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, από την συνδρομή «σοβαρών υπονοιών ενοχής».

Η προσωρινή κράτηση είναι ένα εξαιρετικό μέτρο δικονομικού καταναγκασμού, το οποίο προσιδιάζει στην επιβολή ποινής. Ως εκ τούτου, η επιβολή του και, κατά συνέπεια, η υποχώρηση του τεκμηρίου αθωότητας, επιτρέπεται, μόνο, ύστερα από αυστηρή στάθμιση της αναγκαιότητας και προσφορότητάς του και, εφόσον, ο σκοπός του είναι καθαρά δικονομικός και όχι τιμωρητικός, εις βάρος του κατηγορουμένου.

Ένα επιπρόσθετο ζήτημα, που ανακύπτει στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας και το οποίο εκτίθεται αναλυτικότερα σε ακόλουθο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, έγκειται στην προσβολή ή όχι του τεκμηρίου αθωότητας στις περιπτώσεις που δεν χορηγείται ανασταλτικό αποτέλεσμα στα ένδικα μέσα. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, το τεκμήριο αθωότητας διατηρείται, μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του κατηγορουμένου. Πρόβλημα γεννάται, όμως, στις περιπτώσεις που η έφεση κατά πρωτόδικης καταδικαστικής απόφασης δεν έχει αναστέλλουσα δύναμη ή όταν η πρωτόδικη απόφαση είναι ανέκκλητη, με αποτέλεσμα οι δυσμενείς συνέπειες που συνδέονται, κατά το νόμο, με την αξιόποινη πράξη να επιβάλλονται στον καταδικασθέντα, πριν την αμετάκλητη καταδίκη.

Εκτός, όμως, από τα ανωτέρω, τα οποία θίγουν το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου και έχουν απασχολήσει τη νομική σκέψη αιώνες τώρα, με αιχμή, μάλιστα, την «προσωρινή κράτηση» που φέρει έντονα προτιμωρητικά στοιχεία, το τεκμήριο δέχεται ευθείες βολές, τόσο από κρατικά όργανα, όσο και από τα Μ.Μ.Ε, τα οποία αποφαίνονται περί ενοχής του κατηγορουμένου, προτού ενεργήσει, καν, η ίδια η Δικαιοσύνη.

ii. Το τεκμήριο αθωότητας και η ελευθερία του πληροφορείν και πληροφορείσθαι

Το δικαίωμα του Τύπου να ενημερώνει το κοινό και η αντίστοιχη αξίωση των πολιτών στην πληροφόρηση, απορρέουν, τόσο από το Σύνταγμα, και ειδικότερα από το άρθρο 14 § 1 και 2 (ελευθερία της έκφρασης και του τύπου, δικαίωμα του πληροφορείν) και το άρθρο 5^A του Συντάγματος (δικαίωμα του πληροφορείσθαι), όσο και από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ (ελευθερία δημοσιογραφικής πληροφόρησης). Η κατοχύρωση δε των ανωτέρω δικαιωμάτων είναι όλως σημαντική, καθώς μέσω αυτών ενεργοποιείται το δικαίωμα και η δυνατότητα συμμετοχής κάθε πολίτη στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας.

Βασική συνέπεια του δικαιώματος στην ελεύθερη ενημέρωση συνιστά η ευρεία δημοσιότητα που μπορεί να δοθεί σε μια υπόθεση από τα Μ.Μ.Ε., η οποία δύναται, ωστόσο, να διαμορφώσει μια παραμορφωτική εικόνα, τόσο του διωκομένου, όσο και του αδικήματος, θέτοντας κατά αυτό τον τρόπο, σε διακινδύνευση τις εγγυήσεις της δίκαιης και αμερόληπτης δίκης του κατηγορουμένου. Η δημοσιότητα που μπορεί να λάβει μια υπόθεση, ανάλογα και με την έκτασή της, είναι δυνατόν να δημιουργήσει συγκεκριμένες εντυπώσεις, εις βάρος του κατηγορουμένου, οι οποίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν τα μέλη του δικαστηρίου, κατά τη διαμόρφωση της δικανικής τους πεποίθησης. Γεννάται, λοιπόν, το ερώτημα τι συμβαίνει όταν μια υπόθεση κεντρίζει το δημοσιογραφικό ενδιαφέρον, αποκτά ευρεία δημοσιότητα και οι διάφορες πτυχές της μετατρέπονται σε αντικείμενο δημοσιογραφικών «ερευνών», άρθρων και τηλεοπτικών εκπομπών³, ενώ προβληματισμός ανακύπτει σχετικά με την στάση που τηρούν τα Μ.Μ.Ε. απέναντι στον κατηγορούμενο και στον εάν σέβονται, τόσο το τεκμήριο αθωότητας αυτού, όσο και την προσωπικότητά του.

Τα Μ.Μ.Ε. κατέχουν, ιδίως στις μέρες μας, τεράστια δύναμη, και για αυτό, άλλωστε, έχουν χαρακτηριστεί ως η τέταρτη εξουσία. Ο τηλεοπτικός φακός караδοκεί, ανά πάσα στιγμή, για μια δήλωση, για ένα πλάνο. Εκπομπές, εξελισσόμενες σε παράλληλο χρόνο με την ποινική διαδικασία, υπό το πρόσχημα της ερευνητικής δημοσιογραφίας, λειτουργούν ως «λαϊκά δικαστήρια» και δύνανται να επηρεάσουν την κοινή γνώμη, σχετικά με την ενοχή ή την αθωότητα ενός προσώπου, με αποτέλεσμα ο κατηγορούμενος να μην μπορεί να υποστηρίξει,

³ Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθηνά, 2000, σελ. 27.

αποτελεσματικά, τον εαυτό του μέσα στη δίνη των δημοσιογραφικών ερευνών και των τηλεοπτικών μεταδόσεων.

Όχι σπάνια, οι δημοσιογραφικές έρευνες εξελίσσονται σε εκστρατείες του Τύπου κατά του κατηγορουμένου, προεξοφλώντας, μάλιστα, την ενοχή του. Δημοσιεύματα και ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές είναι ικανές, όχι μόνο να συμπαρασύρουν και να επηρεάσουν την ευάλωτη κοινή γνώμη, αλλά, ακόμη, και να «θολώσουν» την κρίση των δικαστών που θα κρίνουν επί της υποθέσεως⁴. Στις περιπτώσεις αυτές μπορεί να υποστηριχθεί ότι υφίσταται παραβίαση του ά. 6 § 2 της ΕΣΔΑ, ιδίως όταν τα ΜΜΕ διαμορφώνουν το αποτέλεσμα της δίκης και δεν περιορίζονται απλώς και μόνο στην εκφορά μιας κρίσης που προσβάλλει την προσωπικότητα του κατηγορουμένου.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το ά. 6 § 2 της ΕΣΔΑ, ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος, μέχρι να διαγνωσθεί, δικαστικώς, η ενοχή του και έχει την αξίωση να τον μεταχειρίζονται, τόσο οι δημόσιες αρχές, όσο και τα τρίτα πρόσωπα (Μ.Μ.Ε., δημοσιογράφοι, κοινή γνώμη), ως αθώο, αναφορικά με την αποδιδόμενη σε αυτόν εγκληματική πράξη. Στην αντίπερα όχθη, όπως προελέχθη, τα άρθρα 10 § 1 της ΕΣΔΑ και 14 § 1, 2, 5Α Σ καθιερώνουν το δικαιοῖκό πλέγμα της ελευθερίας στην ενημέρωση, που συγκροτείται, συν τοις ἄλλοις, από το δικαίωμα της κοινωνίας να ενημερώνεται για ὅσα συμβαίνουν μέσα στους κόλπους της. Μάλιστα, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, η ελευθερία έκφρασης, ὡπως αυτή κατοχυρώνεται στο ἄρθρο 10 § 1 της ΕΣΔΑ, αποτελεί ουσιαστικό θεμέλιο κάθε δημοκρατικής κοινωνίας. Υπό την επιφύλαξη, μάλιστα, των περιορισμών της § 2 του ἁρθρου 10, η ελευθερία έκφρασης ισχύει, ὄχι μόνο για τις εγκωμιαστικές ἢ αδιάφορες πληροφορίες ἢ ιδέες, ἀλλὰ και για εκείνες που θίγουν ἢ προκαλούν ανησυχία. Αυτό προστάζει, ἄλλωστε, ο πλουραλισμός, η επιείκεια και το ανοιχτό πνεῦμα, ἄνευ των ὁποίων δεν μπορεί να λειτουργήσει μια δημοκρατική κοινωνία. Είναι εμφανές, λοιπόν, ὅτι αυτές οι δύο δικαιοῖκές αρχές είναι δυνατόν στη συγκεκριμένη περίπτωση να τελούν σε σύγκρουση μεταξύ τους. Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να λάβει χώρα μια στάθμιση του τι προσφέρει η εκτεταμένη δημοσιότητα και η ενημέρωση του κοινού

⁴ Ρήγος Γ., Το τεκμήριο της αθωότητας (Η μεταχείριση από τα ΜΜΕ των δραστῶν, πραγματικῶν ἢ υποτιθέμενων, εγκληματικῶν πράξεων. Τι σημαίνει ὅτι "κάθε ἄνθρωπος μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του για ὀρισμένο ἔγκλημα θεωρεῖται αθῶος"), Ποινικά Χρονικά, τ. ΜΒ', 1992, σελ. 652.

με τη ζημία που αυτή προκαλεί στον εκάστοτε κατηγορούμενο, στον οποίο στερεί βασικά δικαιώματα, όπως το θεμελιωδέστατο τεκμήριο της αθωότητάς του.

Για τον λόγο αυτό, εξάλλου, και στο άρθρο 10 § 1 της ΕΣΔΑ που προστατεύει, μεταξύ άλλων, την ελευθερία του Τύπου και των λοιπών Μ.Μ.Ε., επισυνάπτονται οι περιορισμοί της παραγράφου 2, με την οποία επιτρέπεται στα κράτη μέλη να προβλέπουν διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς και κυρώσεις, κατά την άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης και ενημέρωσης, εφόσον αποτελούν αναγκαία μέτρα σε μια δημοκρατική κοινωνία, προς διασφάλιση του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας⁵.

Έχει παρατηρηθεί στην ελληνική κοινή γνώμη ένα έντονο ενδιαφέρον για τα δρώμενα στο χώρο της Δικαιοσύνης και, ιδίως, όσον αφορά την εξέλιξη εκκρεμών δικαστικών υποθέσεων⁶. Τα Μ.Μ.Ε., που γνωρίζουν να προσαρμόζονται στις επιταγές των καιρών, επέτειναν την ενασχόλησή τους με ζητήματα δικαστικής φύσεως, με αποτέλεσμα να τίθεται σε κίνδυνο η αρχή της δίκαιης δίκης και να καθίσταται δυσχερής η ανάπτυξη των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Η θέση δε, των δικαστικών αρχών απέναντι στην προδικαστική και ανακριτική δραστηριότητα των δημοσιογράφων καθίσταται ανεπίτρεπτη, κυρίως, όταν τα Μ.Μ.Ε. τίθενται υπέρ της ενοχής του κατηγορουμένου, κατά απόλυτη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητάς του.

Είναι αρκετή μια σύντομη περιήγηση στα τηλεοπτικά δελτία και τις εκπομπές για να διαπιστώσει κανείς τον διασυρμό των, εμπλεκομένων με την Δικαιοσύνη, προσώπων. Εικόνες κατηγορουμένων που προσάγονται στις δικαστικές αρχές, προσπαθώντας να προστατευθούν με την πρόχειρη κάλυψη του προσώπου τους, ενώ ορδές φορτικών δημοσιογράφων караδοκούν για μια δήλωση τους. Στην περίπτωση των Μ.Μ.Ε. ο δημόσιος χαρακτήρας της προσβολής στιγματίζει το άτομο, γεννά υπόνοιες στην κοινή γνώμη και, συχνά, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα μιας *άστοχης δικαστικής ή κοινωνικής κρίσης*. Η δημόσια

⁵ Βλ. απόφαση Κανελλόπουλου κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, αρ. αίτησης 28504/05, 11.10.2007.

⁶ Κατά τον Ρήγο, η κοινωνία είναι «...ακόρεστη για ενημέρωση γύρω από τον παροδικό εντυπωσιασμό της καθημερινότητας και δυστυχώς σε αυτόν τον παροδικό εντυπωσιασμό έχει ενταχθεί πλέον το έγκλημα. Έτσι σε μια αξιοζήλευτη σύζευξη λογικής κράτους (σημ: που ενδιαφέρεται να επιδείξει "έργο" κατά την καταπολέμηση του εγκλήματος) και ΜΜΕ (σημ: που διψούν για υψηλά ποσοστά ακροαματικότητας), ο δράστης έχει κριθεί, δικαστεί και καταδικαστεί πριν από την εισαγωγή του σε δίκη».

έκθεση δε, στην οποία εξαναγκάζεται ο κατηγορούμενος, μπορεί, μερικές φορές, να αποδειχθεί πιο επώδυνη και από την ίδια την ποινή⁷.

Πολλές είναι, μάλιστα, οι περιπτώσεις, όπου πρόσωπα γίνονται βορά των Μ.Μ.Ε., τα οποία σπεύδουν να κρίνουν, να δικάσουν και, εν τέλει, να καταδικάσουν, προτού αποφανθεί η ίδια η Δικαιοσύνη⁸. Μια από τις πιο πρόσφατες περιπτώσεις, που απασχόλησε το διεθνή Τύπο και συνετάραξε την παγκόσμια κοινή γνώμη, είναι η υπόθεση του πρώην επικεφαλής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, Dominique Strauss-Kahn.

Ο Dominique Strauss-Kahn συνελήφθη στις Η.Π.Α. με την κατηγορία τέλεσης σεξουαλικού εγκλήματος. Παρότι δήλωσε εξ' αρχής την αθωότητά του, τα διεθνή Μ.Μ.Ε. έσπευσαν να τον απομακρύνουν από τον «θρόνο» του, προτού, καν, καταθέσουν οι μάρτυρες, κριθεί η αξιοπιστία τους και διευκρινιστούν τα κίνητρά τους. Ο διεθνής διασυρμός του από τα Μ.Μ.Ε. αποτυπώθηκε σε εικόνες και λέξεις, που έκαναν τον γύρο του κόσμου, με αποτέλεσμα την πλήρη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητάς του. Πριν ακόμη εμφανισθεί ενώπιον των αρμοδίων αμερικανικών αρχών, είχε, ήδη, καταδικασθεί. Βίωσε την κοινωνική κατακραυγή, καταστράφηκε η επαγγελματική του σταδιοδρομία και ανακόπηκε η πολιτική του πορεία, λόγω μιας κατηγορίας, που μερικούς μήνες αργότερα, απεδείχθη αβάσιμη.

Η απονομή δικαιοσύνης, όμως, υπό αυτές τις συνθήκες, καθίσταται, ιδιαζόντως, δυσχερής. Η έννοια της δίκαιης δίκης απαιτεί αυτοσυγκράτηση, όχι μόνο από τα Μ.Μ.Ε., αλλά και από το ίδιο το κοινό. Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου επιβάλλει κάθε διακριτικότητα και περίσκεψη από τα Μ.Μ.Ε.⁹, κατά το στάδιο της προδικασίας, καθώς βαρύνει περισσότερο η προστασία της

⁷ Όπως σημειώνει ο Γ. Κουβελάκης, «ο εξαναγκασμός του κατηγορουμένου κυρίως σε δημόσια έκθεση της προσωπικής του ζωής αποτελεί δοκιμασία πιο επώδυνη και από την ποινή».

⁸ Patricia J. Williams, *The Nation: Media Give No Presumption Of Innocence*, <http://www.npr.org/2011/07/18/138464822/the-nation-media-give-no-presumption-of-innocence>.

⁹ Κατά το άρθρο 2 του Κώδικα Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης των δημοσιογράφων – μελών της ΕΣΗΕΑ⁹, που ψηφίστηκε το 1998, «Η δημοσιογραφία, ως επάγγελμα, αλλά και κοινωνικό λειτουργήμα, συνεπάγεται δικαιώματα, καθήκοντα και υποχρεώσεις. Ο δημοσιογράφος δικαιούται και οφείλει:... γ. Να σέβεται το τεκμήριο της αθωότητας και να μην προεξοφλεί τις δικαστικές αποφάσεις». Βάσει δε, του Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας Κύπρου⁹, όπως αυτός τροποποιήθηκε το 2008, «Οι λειτουργοί (των Μ.Μ.Ε.) σέβονται πλήρως την αρχή ότι ο ύποπτος ή κατηγορούμενος για διάπραξη αδικήματος είναι αθώος μέχρις αποδείξεως του αντιθέτου, σύμφωνα με τη νόμιμη διαδικασία και συνεπώς αποφεύγουν να δημοσιοποιήσουν ο,τιδήποτε το οποίο να οδηγεί σε συμπεράσματα ως προς την ενοχή ή αθωότητα του ύποπτου ή/και κατηγορουμένου ή τείνει να τον διασύρει ή διαπομπεύσει.»

τιμής του κατηγορουμένου από το δικαίωμα του κοινού για πληροφόρηση¹⁰. Στην περίπτωση του τέως γενικού διευθυντή του ΔΝΤ, η προβολή του ως «καταδίκου» από τα αμερικανικά ΜΜΕ αντιστρατεύθηκε την εν λόγω αρχή, καθώς προκατέλαβε την κοινή γνώμη για την ενοχή του, θίγοντας ταυτόχρονα την προσωπική του αξιοπρέπεια¹¹.

Εύλογα, διερωτάται κανείς τι θα γινόταν, άραγε, εάν κάτι αντίστοιχο είχε συμβεί στη χώρα μας και όχι στις Η.Π.Α. Το πρόσωπο αυτό θα γνώριζε και πάλι άθλιες στιγμές διαπόμπευσης; Κατά καιρούς, έχουμε έρθει αντιμέτωποι με τέτοιου είδους καταστάσεις, όπου τα Μ.Μ.Ε. δημιουργούν ένα κλίμα εχθρικό εις βάρος των κατηγορουμένων, διασύροντάς τους ανεπανόρθωτα και γεννώντας υπόνοιες ενοχής, ακόμη και εκεί που δεν υφίστανται.

Μέσα σε αυτή την πραγματικότητα, λοιπόν, ο κατηγορούμενος έχει να αντιμετωπίσει και την προσαπτόμενη σε αυτόν κατηγορία, αλλά και το ενδεχόμενο η δικαστική του εμπλοκή να καταστεί βορά στις ορέξεις των Μ.Μ.Ε., ήδη, από το στάδιο της προδικασίας. Ο τρόπος αυτός, με τον οποίο μεταχειρίζονται τα Μ.Μ.Ε. τον κατηγορούμενο, μπορεί να οδηγήσει στην διαπόμπευση και τον στιγματισμό του, ενώ παράλληλα δύναται να καταστήσει ιδιαίτερος δυσχερή την κοινωνική του επανένταξη, υπονομεύοντας, τελικώς την ίδια την προσπάθεια της Πολιτείας για εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης και πάταξης του εγκλήματος. Συγχρόνως δε, προσβάλλεται το τεκμήριο αθωότητάς του κατηγορουμένου και πλήττεται η προσπάθειά του για πλήρη και αποτελεσματική δικαστική προστασία, λόγω της αρνητικής επιδράσεως της δημοσιότητας που έχει λάβει η υπόθεσή του.

¹⁰ Η Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας Κύπρου θέλοντας να επιστήσει την προσοχή των λειτουργών των Μ.Μ.Ε. (έντυπων και ηλεκτρονικών) στον τρόπο με τον οποίο καλύπτονται περιπτώσεις προσαγωγής υπόπτων ή κατηγορουμένων στα δικαστήρια προχώρησε σε μια σειρά συστάσεων, ήτοι, «1. Η δημοσιογραφική κάλυψη τέτοιων περιπτώσεων δεν θα πρέπει να παραβιάζει το τεκμήριο της αθωότητας και να μην συμβάλλει στο διασυρμό ή τη διαπόμπευση πολιτών...4. Τα ΜΜΕ και οι λειτουργοί τους οφείλουν να σέβονται απόλυτα το τεκμήριο αθωότητας ατόμων που συλλαμβάνονται με την υποψία διάπραξης εγκλήματος. Με βάση την αρχή δικαίου ότι ο ύποπτος είναι αθώος μέχρις ότου αποδειχθεί το αντίθετο με τελεσίδικη δικαστική απόφαση, τα ΜΜΕ και οι λειτουργοί τους δεν αποδίδουν στον ύποπτο ενοχή αμέσως ή εμμέσως και αποφεύγουν φράσεις και χαρακτηρισμούς που αποδίδουν ενοχή»

¹¹ Χρυσόγονος Κ., «Χειροπέδες» στην υποκρισία της Αμερικής, 30.05.2011, <http://www.aixmi.gr/index.php/xeiropedes-sthn-ypokrisia-ths-amerikhs/>.

Όπως αναφέρει και ο Ν. Ανδρουλάκης, «είναι συνηθισμένη, ιδιαίτερα στη χώρα μας, η βάνανυση, ιδίως υπό την επιρροή των πολιτικών παθών, ποδοπάτηση του τεκμηρίου αθωότητας από δημοσιεύματα στον Τύπο, που προεξοφλούν την ενοχή συγκεκριμένων κατηγορουμένων σε εκκρεμείς δίκες, προσπαθώντας μάλιστα, κάποτε και εκβιαστικά, να υπαγορεύσουν στους δικαστές ως και το ύψος της ποινής που τους αρέσει. Καθ' ορθή κρίση από το τεκμήριο αθωότητας, συνάγεται υποχρέωση της Πολιτείας και ειδικότερα του εθνικού νομοθέτη για την λήψη θετικών μέτρων (εφόσον είναι αναγκαίο, και αποτελεσματικής ποινικής πρόβλεψης) για την αποτροπή αυτών των ατόπων»¹².

Βάσει των ανωτέρω καθίσταται σαφής η σπουδαιότητα του ζητήματος που αφορά στην έκταση και στον προσδιορισμό του εύρους του ρόλου που διαδραματίζουν τα Μ.Μ.Ε., καθώς και του τρόπου λειτουργίας τους όταν ασχολούνται με τον μηχανισμό απονομής της, ποινικής, ιδίως, δικαιοσύνης. Το ζήτημα της προστασίας του ατόμου και, ιδιαιτέρως, του κατηγορουμένου από την εμπλοκή των μέσων ενημέρωσης στην ποινική διαδικασία αγγίζει τον πυρήνα της προστασίας της προσωπικότητάς του. Σε πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, έχει αποδειχθεί ότι η βλάβη της προσωπικότητάς δεν αποκαθίσταται ούτε και αν, μετέπειτα εκδοθεί αθωωτική απόφαση¹³.

Ο εθνικός νομοθέτης, προκειμένου να ρυθμίσει, αφενός, τα θέματα προστασίας του κατηγορουμένου και, αφετέρου, το δικαίωμα ενημέρωσης, αντιλαμβανόμενος, προφανώς, τις αντίρροπες τάσεις επί του θέματος, επιλήφθηκε μέσω μιας σειράς διατάξεων. Με το ν. 2243/1994 καταργήθηκε η διάταξη του άρθρου 38 του α.ν. 1092/1938, που απαγόρευε την δημοσίευση κάθε είδους κρίσεων ή χαρακτηρισμών, ιδίως ως προς την ενοχή του κατηγορουμένου. Από την άλλη πλευρά, βάσει του ν. 3090/2002, ο εθνικός νομοθέτης απαγόρευσε την κινηματογράφηση ή βιντεοσκόπηση όλων των προσώπων που οδηγούνται ενώπιον των αρχών. Είναι αλήθεια, όμως, ότι η τηλεοπτική πραγματικότητα δεν υπακούει πάντοτε στις παραπάνω διατάξεις, παρά το φόβο των κυρώσεων.

¹² Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1994, σελ. 191.

¹³ Χαραλαμπίδης Α., Δημοσιότητα της δίκης και παρουσία των Μ.Μ.Ε. στο Δικαστήριο – Με αφορμή τη νέα ρύθμιση που προτείνει το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Ποινικά Χρονικά, τ. ΝΓ', 2003, σελ. 7.

iii. Δηλώσεις πολιτειακών οργάνων και τεκμήριο αθωότητας

Το τεκμήριο αθωότητας δέχεται προσβολές, όχι μόνο κατά την εκφορά κρίσεων από μέρους των Μ.Μ.Ε., αλλά και από τα ίδια τα κρατικά όργανα, όταν αυτά λαμβάνουν θέση περί της ενοχής του κατηγορουμένου. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ σε πολλές αποφάσεις του έχει επισημάνει ότι το εν λόγω τεκμήριο παραβιάζεται, εάν ένα κρατικό όργανο, μέσω δηλώσεών του, που αφορούν έναν κατηγορούμενο για ποινικό αδίκημα, εκφράσει άποψη περί ενοχής του, προτού αυτό να έχει αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο¹⁴. Αυτές οι υποθέσεις σχετίζονται, κυρίως, με την εικόνα και την άποψη που σχηματίζει το κοινό μέσα από μια δημόσια δήλωση και, όχι τόσο, την στάση του δικαστή, δεδομένου ότι προκαλείται η εντύπωση ότι το πρόσωπο είναι ένοχο και κανείς, πλέον, δεν πιστεύει στην αθωότητά του¹⁵. Τα κρατικά όργανα, μέσω των δηλώσεών τους μπορούν να ενθαρρύνουν το κοινό να πιστέψει πως ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος είναι ένοχος και να προδικάσουν την δικαστική εκτίμηση επί των πραγματικών περιστατικών, με αποτέλεσμα να παραβιασθεί το τεκμήριο αθωότητάς του (κατηγορουμένου) και να στερηθεί τη δυνατότητα να αναπτύξει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα, στο πλαίσιο μια δίκαιης δίκης.

Πράγματι, όπως προαναφέρθηκε, η ελευθερία της γνώμης και η ελευθερία της έκφρασης αποτελούν, अपαραβάτους όρους για την πλήρη ανάπτυξη του ατόμου και συνιστούν τη θεμέλια λίθο για κάθε ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία. Ακόμη, όμως, και το συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα έκφρασης και ελεύθερης διατύπωσης απόψεων και κρίσεων επιδέχεται περιορισμών, όταν αυτοί είναι αναγκαίοι και θεμιτοί, εντός μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Έτσι, λοιπόν, στο πλαίσιο της παρεχόμενης προστασίας του κατηγορουμένου, δεν επιτρέπεται στα κρατικά όργανα η εκφορά κρίσεως για την ενοχή του, πριν από το τέλος της δίκης. Η νομολογία του ΕΔΔΑ, μάλιστα, επεκτείνει την απαγόρευση έκφρασης κρίσεως για την ενοχή του κατηγορουμένου, ακόμη και στα μέλη της Κυβέρνησης¹⁶.

Ειδικότερα, τα κρατικά όργανα απαιτείται να παραμείνουν αντικειμενικά και ουδέτερα, σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου, ανεξαρτήτως των προσωπικών τους πεποιθήσεων και εκτιμήσεων για την εξελισσόμενη υπόθεση. Το

¹⁴ Βλ. απόφαση Dakaras κατά Λιθουανίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 42094/1998, 10.10.2000.

¹⁵ Χειρδάρης Β., Παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων, ΝοΒ, τ. 59, 2011, σελ. 1384.

¹⁶ Βλ. απόφαση Patrick Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 15175/89, 10.02.1995.

ΕΔΔΑ, μάλιστα, σημειώνει ότι πρέπει να δίνεται ιδιαίτερο βάρος στην προσεκτική επιλογή λέξεων από τις αρχές, οι οποίες πρέπει να χαρακτηρίζονται από διακριτικότητα και εγκράτεια, όπως επιτάσσει ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας. Δεν δικαιούνται, δηλαδή, να προβούν σε οιαδήποτε δήλωση ή ενέργεια που να υπονοεί, έστω και έμμεσα, ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος, ακόμη και αν υφίστανται συντριπτικά και μη αναστρέψιμα στοιχεία περί ενοχής του, γιατί έτσι παραβιάζεται το τεκμήριο αθωότητας.

Επιβάλλεται, λοιπόν, η επίδειξη αυτοσυγκράτησης και ιδιαίτερης προσοχής, εκ μέρους όλων των κρατικών οργάνων, προκειμένου να προστατευθούν τα υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου. Διαφορετικά, οι δηλώσεις τους μπορεί να οδηγήσουν σε υπέρβαση των ορίων, ανάμεσα στην θεμιτή παροχή πληροφοριών προς το κοινό και τον Τύπο, την ελευθερία έκφρασης και διατύπωσης προσωπικών κρίσεων και την ανεπίτρεπτη προσβολή του δικαιώματος του κατηγορουμένου να θεωρείται αθώος, μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του¹⁷.

¹⁷ Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης, κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000, σελ. 29.

II. Το τεκμήριο αθωότητας ως έκφραση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη

A. Το τεκμήριο αθωότητας ως στοιχείο δίκαιης δίκης και η τριοδιάστατη κατοχύρωση του σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο

i. Η εγγύηση του τεκμηρίου κατά το ά. 6 § 2 της ΕΣΔΑ

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί μια από τις ειδικότερες εκφάνσεις της αρχής της δίκαιης δίκης. Συγκεκριμένα, στο κείμενο της εν λόγω διατάξεως καταγράφεται μια «εγγύηση» προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων. Στόχος αυτής της εγγυήσεως είναι η οχύρωση και ο εξοπλισμός του ατόμου, κατά του οποίου καθιδρύεται ποινική διαδικασία, απέναντι στο κοινωνικό σύνολο και το οργανωμένο κράτος. Η εγγυητική λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας δηλαδή, δεν περιορίζεται στην απλή αναγνώριση ενός «δικαιώματος» του κατηγορουμένου, για αυτό, ίσως, και δεν αναφέρεται η λέξη «δικαίωμα» στο κείμενο του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ¹⁸.

Το εν λόγω τεκμήριο αποτελεί μια γενικότερη ρήτρα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διέπущα, εν συνόλω, το οικοδόμημα της ποινικής, και όχι μόνο, δίκης, ως αναπόσπαστη και αδιαίρετη προϋπόθεση του δίκαιου χαρακτήρα της¹⁹. Με λίγα λόγια, το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου συνιστά μια από τις σημαντικότερες δικονομικές εγγυήσεις υπέρ του ατόμου, κατά του οποίου έχει εκκινήσει η ποινική διαδικασία.

Χάρη στη ρητή διατύπωση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο δεν είναι απαραίτητο να αναζητήσει υπέρτερες ή γενικές αρχές του δικαίου, προκειμένου να στηρίξει την ύπαρξή του. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το τεκμήριο της αθωότητας θεωρείται αυτονόητο, όσο αυτονόητη είναι και η αρχή της δίκαιης δίκης. Ειδικότερα, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το τεκμήριο αθωότητας είναι «ένα από τα στοιχεία της δίκαιης δίκης

¹⁸ Πράγματι, στην παράγραφο 2 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ δεν χορηγείται ένα συγκεκριμένο «δικαίωμα» στο άτομο, με την καθιερωμένη τουλάχιστον έννοια του όρου, αλλά προσδιορίζεται η ουσία και η μορφή της ποινικής δίκης. Εντούτοις, ίσως για λόγους παράδοσης, ενίοτε, γίνεται λόγος για «δικαίωμα» που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ. Άλλωστε, για δικαίωμα μιλούν, τα αντίστοιχα άρθρα 11 της Παγκόσμιας Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και 14 § 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

¹⁹ Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης, κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, Π.Ν Σάκκουλας, Αθήνα, 2000, σελ. 19.

που κατοχυρώνεται στην παρ. 1²⁰» ή «εγγυάται εξειδικευμένο δικαίωμα στα πρόσωπα που κατηγορούνται για αξιόποινη πράξη²¹».

Η αντίληψη του τεκμηρίου αθωότητας ως στοιχείου του ευρύτερου περιεχομένου της αρχής της δίκαιης δίκης, έχει ως αποτέλεσμα, μεγάλο μέρος του τεκμηρίου αυτού, να απορροφάται από την εν λόγω αρχή. Έτσι, ενώ κάποιες ευνοϊκές ρυθμίσεις για τον κατηγορούμενο θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι προέρχονται από το τεκμήριο αθωότητας του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ, αποδίδονται στην αρχή της δίκαιης δίκης²². Η αναγκαιότητα, πάντως, ειδικής διατάξεως για το τεκμήριο αθωότητας, ουδόλως, αμφισβητείται, όχι μόνο, λόγω του θεμελιώδους χαρακτήρα του, αλλά και διότι, σε ορισμένες περιπτώσεις παρέχει καταλληλότερη ρύθμιση²³.

α) Πεδίο εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας – η έννοια της «κατηγορίας ποινικής φύσεως»

Προϋπόθεση της λειτουργίας του τεκμηρίου αθωότητας αποτελεί η ύπαρξη μιας κατηγορίας ποινικής φύσεως. Το πότε υπάρχει κατηγορία ποινικής φύσεως και πότε όχι, το εάν ένα πειθαρχικό παράπτωμα ή μια διοικητική παράβαση μπορούν να υπαχθούν στην έννοια της «κατηγορίας ποινικής φύσεως» είναι ζητήματα με ιδιαίτερη πρακτική σημασία, τα οποία έχουν απασχολήσει, τόσο τη νομική επιστήμη, όσο και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Το ΕΔΔΑ, προκειμένου να μην διαφεύγει κανένα κράτος από τις υποχρεώσεις του, μεταμφιέζοντας καταδίκες και διώξεις, οι οποίες, εκ της φύσεώς τους είναι ποινικές, σε άλλης μορφής κυρώσεις, κρίνει κατά πάγια νομολογία ότι η ένταξη μιας κύρωσης στην ύλη του διοικητικού δικαίου, κατά την εσωτερική έννομη τάξη, δεν αρκεί για να αποκλείσει την υπαγωγή της στις «κατηγορίες ποινικής φύσεως», όπως αυτές νοούνται σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Είναι γνωστό ότι οι διοικητικές κυρώσεις, κάθε φύσεως (φορολογικές, τελωνειακές, κοινωνικοασφαλιστικές κτλ.), ανήκουν στην ύλη του διοικητικού δικαίου, επιβάλλονται με διοικητική διαδικασία και υπάγονται στην αρμοδιότητα

²⁰ Βλ. απόφαση Κυπριανού κατά Ελλάδος, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 73797/01, 27.01.2004.

²¹ Βλ. απόφαση της Επιτροπής στην υπόθεση Δημητριάδη, 17.06.1990.

²² Βλ. απόφαση Deweer κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 6903/75, 27.02.1980.

²³ Ταγαράς Χ., Μηχανισμοί διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με ερμηνεία των άρθρων 6 και 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1992, σελ. 134.

των διοικητικών δικαστηρίων. Ωστόσο, ενόψει της σημασίας των κυρώσεων αυτών στο εσωτερικό δίκαιο των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών, το ΕΔΔΑ, ήδη, από το μισά της δεκαετίας του 1970, αναγνώρισε ότι η ένταξη μιας κύρωσης στην ύλη του διοικητικού δικαίου, κατά την εσωτερική έννομη τάξη, δεν είναι αρκετή για να οδηγήσει στην μη υπαγωγή της στις «κατηγορίες ποινικής φύσεως».

Προκειμένου, λοιπόν, να διαγνωσθεί εάν μια κύρωση αποτελεί ποινή ή όχι, έχουν διαμορφωθεί μέσα από τη θεωρία και τη νομολογία ορισμένα κριτήρια ελέγχου. Το ΕΔΔΑ, ήδη, από το 1976 με την απόφαση του επί της υποθέσεως *Engel κατά Ολλανδίας*²⁴ υιοθέτησε τρία κριτήρια, τα οποία αφορούν στο εάν η σχετική νομοθετική διάταξη ανήκει στη ύλη του ποινικού δικαίου, στην φύση της παραβάσεως και στην φύση και τον βαθμό σοβαρότητας της κυρώσεως που κινδυνεύει να υποστεί ο ενδιαφερόμενος. Τόσο στην υπόθεση *Engel κατά Ολλανδίας*, όσο και αργότερα στην υπόθεση *E.L., R.L. και J.O. κατά Ελβετίας*²⁵, το ΕΔΔΑ τόνισε ότι ο όρος «κατηγορία ποινικής φύσεως» περιλαμβάνει όλες εκείνες τις κατηγορίες, οι οποίες έχουν ποινικό χαρακτήρα, είτε λόγω του χαρακτηρισμού τους από το εθνικό δίκαιο, είτε λόγω της φύσεως του αδικήματος, είτε, τέλος, λόγω της βαρύτητας της ποινής.

Ειδικότερα, στην υπόθεση *E.L., R.L. και J.O. κατά Ελβετίας*, οι προσφεύγοντες είχαν κληρονομήσει έναν οικείο τους, που εφέρετο ότι είχε τελέσει μια σοβαρή φορολογική παράβαση. Η φορολογική Αρχή διαπίστωσε την ύπαρξη της εν λόγω παραβάσεως μετά τον θάνατό του κι ενώ η κληρονομιά είχε ήδη μεταφερθεί στους κληρονόμους – προσφεύγοντες. Το ΕΔΔΑ, κατά την εξέταση της υποθέσεως, έκρινε, πέραν των υπολοίπων, ότι οι κυρώσεις που επέβαλε η φορολογική αρχή ήταν ποινικές, καθώς ήταν σοβαρές, έφεραν αποτρεπτικό χαρακτήρα και θεωρούνταν από το εθνικό δίκαιο ως πραγματικές κυρώσεις σε συνάρτηση με διαπίστωση ενοχής²⁶. Όσον αφορά, δηλαδή, το είδος της επαπειλούμενης ποινής γίνεται δεκτό ότι αυτή θα πρέπει να έχει τιμωρητικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα και όχι απλώς προληπτικό, ούτως ώστε να χαρακτηριστεί ως «ποινική».

²⁴ Βλ. απόφαση *Engel κατά Ολλανδίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 5100/71, 08.06.1976.

²⁵ Βλ. απόφαση *E.L., R.L. και J.O. κατά Ελβετίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 20919/92, 29.08.1997.

²⁶ Σαρμάς Ι., Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής – Αναλυτική μελέτη των μεγάλων θεμάτων, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομνηνή, 1998, σελ. 271.

Στην υπόθεση δε *Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*²⁷, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ακόμη και πειθαρχικές κυρώσεις μπορεί να έχουν τέτοια βαρύτητα που να τους προσδίδει ποινικό χαρακτήρα, κατά την έννοια της ΕΣΔΑ, ενώ επί της υποθέσεως *Bendenoun κατά Γαλλίας*²⁸ το Δικαστήριο του Στρασβούργου απεφάνθη ότι και η υποβολή φορολογικών κυρώσεων με την μορφή σημαντικής προσαυξήσεως του οφειλόμενου ποσού, καθώς και με την απειλή προσωπικής κρατήσεως, δύναται να προσδώσει ποινικό χαρακτήρα στην κατηγορία.

Βάσει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ ενέταξε στις ποινικής φύσεως κατηγορίες και τις κυρώσεις που προβλέπονται στο ελληνικό δίκαιο για τελωνειακές παραβάσεις. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Μαμιδάκης κατά Ελλάδος*²⁹ έκρινε ότι, παρόλο που το πρόστιμο που επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα προβλεπόταν από τον τελωνειακό κώδικα και δεν χαρακτηριζόταν στο εθνικό δίκαιο ως ποινική κύρωση, έπρεπε να ενταχθεί στις κατηγορίες «ποινικής φύσεως», δεδομένης της σοβαρής φύσης της παράβασης του λαθρεμπορίου, καθώς και του αποτρεπτικού και κατασταλτικού χαρακτήρα της ποινής. Την ένταξη, μάλιστα των κυρώσεων που προβλέπονται στο ελληνικό δίκαιο για τελωνειακές παραβάσεις στις κατηγορίες «ποινικής φύσεως» έχει αποδεχθεί και η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας³⁰

β) Φορείς του τεκμηρίου αθωότητας

Ως φορέας του τεκμηρίου αθωότητας, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αναγνωρίζεται κάθε πρόσωπο, ημεδαπό ή αλλοδαπό, φυσικό ή νομικό, εφόσον, βέβαια, η αντίστοιχη εθνική νομοθεσία προβλέπει την ποινική, υπό ευρεία έννοια, ευθύνη του τελευταίου³¹. Προκειμένου, λοιπόν, να αναγνωρισθεί το τεκμήριο υπέρ ενός προσώπου, θα πρέπει αυτό να έχει κατηγορηθεί για τη διάπραξη ενός αδικήματος και να έχει κινηθεί εις βάρος του η ποινική διαδικασία, όπως αυτή προσδιορίζεται, σύμφωνα με τα κριτήρια που

²⁷ Βλ. απόφαση *Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 7819/77, 7878/77, 28.06.1984.

²⁸ Βλ. απόφαση *Bendenoun κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 12547/86, 24.02.1994.

²⁹ Βλ. απόφαση *Μαμιδάκης κατά Ελλάδος*, ΕΔΔΑ, 35533/04, 11.01.2007.

³⁰ Βλ. απόφαση ΣτΕ 689/2009 επταμ.

³¹ Ο όρος «παν πρόσωπον» του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ είναι ευρύτερος του άρθρου 5, το οποίο αναφέρεται, μόνο, στα φυσικά πρόσωπα.

τέθηκαν από το ΕΔΔΑ στην απόφαση Engel και άλλοι κατά Ολλανδίας και αναλύονται ανωτέρω.

Σημειωτέον ότι όσα αναφέρονται στον κατηγορούμενο ισχύουν ευθέως και για τον «εν δυνάμει κατηγορούμενο» της προκαταρκτικής εξέτασης, που αποκαλείται, συνήθως, με τον όρο «ύποπτος», ήτοι για το πρόσωπο εκείνο που είτε αναφέρεται στη μήνυση ή στην έγκληση, είτε κατά τη διάρκεια της προκαταρκτικής εξέτασης του αποδίδεται η αξιόποινη πράξη και το οποίο απολαμβάνει όλα τα δικαιώματα που έχει ο κατηγορούμενος. Εξάλλου, η θέση αυτή συμφωνεί και με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, που θεωρεί ως κατηγορούμενο το πρόσωπο εκείνο κατά του οποίου εκδηλώνεται η βούληση των διωκτικών οργάνων να εκκινήσουν μια διερευνητική διαδικασία, θεωρώντας αυτό ως δράστη μιας αξιόποινης πράξης, χωρίς, όμως, να απαιτείται να υπάρχει μια ιδιαίτερη απόφαση να διωχθεί ως κατηγορούμενος³².

γ) Δεσμευτικό πεδίο του τεκμηρίου αθωότητας

Το τεκμήριο αθωότητας, όμως, πέρα από τον προστατευτικό του χαρακτήρα, αναπτύσσει κι ένα δεσμευτικό πεδίο. Ειδικότερα, είναι γενικώς αποδεκτό και αδιαμφισβήτητο ότι το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύει τους κρίνοντες δικαστές, οι οποίοι καλούνται να αποφανθούν, επί της εκάστοτε υποθέσεως, αντικειμενικά και ανεπηρέαστα, δίχως να παραβιάζουν θεμελιώδεις εγγυήσεις και δικαιώματα του κατηγορουμένου. Επιπλέον, όπως ευχερώς συνάγεται, το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύει όλα τα δικαστικά πρόσωπα, καθώς και τα κρατικά όργανα ή τους λειτουργούς, οι οποίοι λαμβάνουν μέρος, με οποιοδήποτε ρόλο, στην ποινική διαδικασία ή εκφέρουν γνώμη σχετικά με αυτή, αλλά και τους ιδιώτες, που έχουν, κατά τη διάρκεια της δίκης, δικονομική ιδιότητα, όπως αυτή του πολιτικώς ενάγοντος. Σε περίπτωση που σημειωθεί παραβίαση των εγγυήσεων του τεκμηρίου αθωότητας, το δικαστήριο, προκειμένου να μην θεωρηθεί ότι μεροληπτεί, θα πρέπει να επέμβει, άμεσα, προς αποκατάσταση της προσβολής.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, ο δεσμευτικός χαρακτήρας που αναπτύσσει το τεκμήριο αθωότητας έναντι των τρίτων προσώπων, ξένων προς το δικαστήριο. Το ζήτημα αυτό λαμβάνει, σήμερα, ιδιαίτερη έκταση, μιας και οι

³² Ιωακείμης Σ., Η ιδιότητα του κατηγορουμένου ως προσωπικό δεδομένο, ΔτΑ, Νο 51/2011, σελ. 865.

εντονότερες ίσως προσβολές που υφίσταται ο κατηγορούμενος, προέρχονται από ιδιώτες και, κυρίως, από τα Μ.Μ.Ε., τα οποία έχουν την τάση να προεξοφλούν, όχι μόνο την ενοχή, αλλά και την ποινή. Σε μια προσπάθεια προσέγγισης του θέματος και επίλυσης του ανακύπτοντος ερωτήματος περί τριτενέργειας ή μη του τεκμηρίου αθωότητας, αναπτύχθηκαν διάφορες απόψεις.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Μυλωνά, *το δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας του κατηγορουμένου κείται πέραν των ορίων του τεκμηρίου αθωότητας*³³. Ο ίδιος θεωρεί, λοιπόν, ότι η εμβέλεια του τεκμηρίου αθωότητας περιορίζεται στις προσβολές από μέρους των κρατικών οργάνων και μόνο, καθώς, μάλιστα, η προσωπικότητα του κατηγορουμένου προστατεύεται, επαρκώς, τόσο από το Σύνταγμα, όσο και από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, με αποτέλεσμα να μην υφίσταται ανάγκη τριτενέργειας του τεκμηρίου αθωότητας. Η θέση αυτή, όμως, δεν αναιρεί την προβληματική περί τριτενέργειας, καθώς, ούτως ή άλλως, ζήτημα εφαρμογής συνταγματικών ή υπερνομοθετικών εγγυήσεων των δικαιωμάτων τίθεται, μόνο, επικουρικά.

Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ότι το τεκμήριο αναπτύσσει τριτενέργεια στον ιδιωτικό χώρο, η οποία αναγνωρίζεται, ρητώς, στο πλαίσιο της γενικής διάταξης του άρθρου 25 § 1 του Συντάγματός μας³⁴. Σε νομολογιακό, εθνικό επίπεδο, μάλιστα, χαρακτηριστική είναι απόφαση του Εφετείου Θεσσαλονίκης³⁵, η οποία αφορά σε δημοσιεύματα εφημερίδας, σχετικά με την προκαταρκτική εξέταση που διενεργείτο εις βάρος δικαστικών λειτουργών. Η εν λόγω απόφαση έκρινε ότι τα επίμαχα δημοσιεύματα μπορούσαν να βλάψουν την τιμή και την υπόληψη του ενάγοντος εισαγγελικού λειτουργού, καθιστώντας, μάλιστα, σαφές ότι το τεκμήριο αθωότητας, στο πλαίσιο μιας ποινικής δίκης, δεν δεσμεύει, μόνο, τα κρατικά όργανα, αλλά και τους ιδιώτες.

³³ Μυλωνάς Ι., Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1994, σελ. 93.

³⁴ Βάσει του άρθρου 25 § 1 Σ: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν».

³⁵ Βλ. υπ' αριθμ. 3242/1999 απόφαση του Εφ.Θεσ/κης.

ii. Ο κατηγορούμενος υπό την προστατευτική ομπρέλα του ά. 48 του ΧΘΑΕΕ

Οι Συνθήκες δεν περιείχαν ειδική πρόβλεψη σχετική με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ωστόσο, η απουσία αυτή, δεν εμπόδισε το ΔΕΚ να αναγνωρίσει, μέσω της διαπλαστικής νομολογίας του, ότι «τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των γενικών αρχών του δικαίου, των οποίων την τήρηση διασφαλίζει το Δικαστήριο»³⁶. Συγκεκριμένα, για το ΔΕΚ πηγές έμπνευσης δικαιωμάτων αποτέλεσαν οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και οι διεθνείς Συνθήκες, με προεξάρχουσα την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Το status quo, όμως, αυτού του είδους προστασίας των δικαιωμάτων, παρουσίαζε έλλειμμα σε σχέση με το αντίστοιχο των εθνικών κρατών³⁷. Σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής, τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι σε θέση να ελέγξουν το κοινοτικό (ενωσιακό πλέον) δίκαιο, καθώς και τις πράξεις των κοινοτικών οργάνων με μέτρο τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά κατοχυρώνονται στα εθνικά συντάγματα. Από την άλλη πλευρά, το ΕΔΔΑ έκρινε εαυτό αρμόδιο να ελέγχει τις πράξεις των εθνικών αρχών, όχι όμως και τις πράξεις των κοινοτικών οργάνων, μιας και η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι (ακόμη) μέλος της ΕΣΔΑ.

Ως εκ τούτου, τα ενωσιακά όργανα, κατά την νομοθετική και εκτελεστική δραστηριότητά τους, δεν είχαν στη διάθεσή τους έναν περιεκτικό κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία υποχρεούνταν, είτε να μην προσβάλουν, είτε, πολύ περισσότερο, να εγγυηθούν. Παρότι τα προστατευόμενα δικαιώματα, έτσι όπως καταγράφονται, κυρίως, στην ΕΣΔΑ, θεωρήθηκαν επαρκή, τονίσθηκε ιδιαίτερα η ανάγκη κωδικοποίησής τους σε ένα ενιαίο σώμα, με σκοπό να γίνουν πιο προσιτά στους ευρωπαίους πολίτες και στα ευρωπαϊκά όργανα. Τα θεμελιώδη δικαιώματα ήταν διασκορπισμένα στις Συνθήκες, στα εθνικά συντάγματα, καθώς και σε διεθνείς Συνθήκες, με κυριότερη την ΕΣΔΑ, με αποτέλεσμα η πρόσβαση σε αυτά να καθίσταται δυσχερής. Κρίθηκε, λοιπόν, αναγκαία, η συστηματοποίηση και κωδικοποίησή τους σε ένα κείμενο, τον γνωστό σε όλους μας, *Χάρτη Θεμελιωδών*

³⁶ Βλ. απόφαση ΔΕΚ 11/70, Handelsgesellschaft, 17.12.1970.

³⁷ Το δημοκρατικό αυτό έλλειμμα δημιούργησε έντονες αντιδράσεις, κυρίως, από το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο, για το οποίο ήταν αδιανόητο να μην υπάρχει ένας γραπτός κατάλογος θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος υπογράφηκε, πανηγυρικά, στις 7 Δεκεμβρίου 2000, ως *απλή διακήρυξη αρχών*, χωρίς να λάβει νομικά δεσμευτική ισχύ.

Ο καθαρά και μόνο διακηρυκτικός του Χάρτη είχε ως αποτέλεσμα να μην μπορεί να συντελέσει αποτελεσματικά στην αναβάθμιση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών. Ο προσδιορισμός του ως πολιτικό μόνο κείμενο θα εδύνατο να εκληφθεί ως υποχώρηση και οπισθοδρόμηση, ιδίως δε ενόψει της ανεπτυγμένης, ήδη τότε, νομολογίας του ΔΕΚ στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Ωστόσο, αν και ο Χάρτης, από την υπογραφή του έως την θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβόνας, είχε, απλώς, διακηρυκτικό χαρακτήρα, έθεσε το ζήτημα της νομιμοποίησης και ανταποκρίθηκε στο αίτημα για μεγαλύτερη διαφάνεια και ορατότητα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Παρά την έλλειψη νομικής δεσμευτικότητας, κατάφερε να ασκήσει επίδραση στη νομολογία του ΔΕΚ³⁸, το οποίο, υπό τη διακριτική του ευχέρεια, επικαλούταν βεβαιωτικά τις διατάξεις του Χάρτη, προκειμένου να θεμελιώσει, επιπρόσθετα, ένα συμπέρασμα, στο οποίο είχε ήδη καταλήξει, βάσει του άρθρου 6 § 2 της ΣΕΕ και των εκεί αναφερομένων πηγών έμπνευσής του.

Χρήση και επίκληση του Χάρτη, όμως, έλαβε χώρα και από τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών, αλλά και από τα κοινοτικά όργανα, ιδιαίτερα από την Επιτροπή, κατά τη νομοπαραγωγική δραστηριότητά της. Κατά αυτό τον τρόπο, διαμορφώθηκε μια απαρέγκλιτα τηρούμενη πρακτική, βάσει της οποίας σε κάθε νομοθετική πρόταση της Επιτροπής αναφέρονται ρητά τα δικαιώματα του Χάρτη που η πρόταση σέβεται ή υλοποιεί.

Μετά την εγκατάλειψη του συνταγματικού «εγχειρήματος»³⁹, αποφασίσθηκε η σύγκληση μιας νέας Διακυβερνητικής Διάσκεψης, που ως στόχο θα είχε τη σύνταξη και υιοθέτηση μιας νέας μεταρρυθμιστικής Συνθήκης, αυτής της Λισαβόνας. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων βρέθηκε και πάλι στο κέντρο της προσοχής, καθώς αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που τέθηκαν, κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών. Εν τέλει, παρά τη θύελλα αντιδράσεων που προκάλεσε η στάση του Ηνωμένου Βασιλείου και, μετέπειτα της

³⁸ Βλ. αποφάσεις ΔΕΚ, C-438/05, 11.12.2007, C-341/05, 18.12.2007.

³⁹ Καθοριστικό ρόλο για την εγκατάλειψη του σχεδίου ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος διαδραμάτισαν τα αρνητικά δημοψηφίσματα που διενεργήθηκαν στη Γαλλία και την Ολλανδία.

Πολωνίας⁴⁰, που απέβλεπαν στη διατήρηση του Χάρτη, απλώς και μόνο, ως πολιτικής διακήρυξης, ο Χάρτης απέκτησε νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα, χωρίς, όμως, να ενσωματωθεί στη Συνθήκη της Λισαβόνας ή σε ξεχωριστό πρωτόκολλο. Συγκεκριμένα, η Συνθήκη της Λισαβόνας, αντί να τον συμπεριλάβει στο κείμενό της, αναφέρει, απλώς, στο άρθρο 6 § 1, ότι ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων έχει την ίδια νομική αξία με τις Συνθήκες.

Ο Χάρτης, όπως προελέχθη, συνιστά ένα εμπλουτισμένο κείμενο, τόσο σε σχέση προς την ΕΣΔΑ, όσο και προς το κεκτημένο της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴¹. Ειδικότερα, ο Χάρτης περιλαμβάνει σε ένα ενιαίο κείμενο το σύνολο των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των Ευρωπαίων πολιτών, καθώς και όλων των ατόμων που ζουν στην Επικράτεια της Ένωσης. Δικαιώματα, που μέχρι την υπογραφή του Χάρτη, ήταν διασκορπισμένα, μεταξύ εθνικών συνταγμάτων και των συμβάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης ή των Ηνωμένων Εθνών, συγκεντρώθηκαν σε ένα ενιαίο κείμενο. Συγκεκριμένα, αποτελείται από ένα εισαγωγικό προοίμιο και πενήντα τέσσερα άρθρα, κατανεμημένα σε επτά τίτλους που αφορούν στην αξιοπρέπεια, ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, ιθαγένεια, δικαιοσύνη και στις γενικές διατάξεις.

Κάτω από τον τίτλο «Δικαιοσύνη» στεγάζονται θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα, γνωστά και κατοχυρωμένα στον ευρωπαϊκό χώρο, εδώ και δεκαετίες. Πρόκειται για το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, τις αρχές νομιμότητας και αναλογικότητας των αξιοποιούνων πράξεων, την αρχή *ne bis in idem*, το δικαίωμα υπεράσπισης, καθώς και το τεκμήριο αθωότητας, το οποίο μας απασχολεί στην παρούσα εργασία.

Η πρόσφατη αναγωγή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε νομικά δεσμευτικό κείμενο, ίδιας τυπικής ισχύος με τις Συνθήκες, αποτέλεσε ένα αδιαμφισβήτητο βήμα προόδου, καθώς με την εξασφάλιση ενός επιπέδου διαφάνειας, σαφήνειας και ασφάλειας δικαίου στον τομέα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ενισχύεται η δημοκρατική

⁴⁰ Μετά τις πολωνικές εκλογές, τον Οκτώβριο του 2007, η νεοσύστατη πολωνική κυβέρνηση δήλωσε ότι δεν θα κάνει χρήση της αυτοεξαίρεσής της από τον Χάρτη. Λίγες ημέρες αργότερα, όμως, λόγω του ότι η διαδικασία επικύρωσης της Συνθήκης από το πολωνικό Κοινοβούλιο απαιτούσε αυξημένη πλειοψηφία και εξαιτίας του γεγονότος ότι οι αδερφοί Καζίνσκι, Πρόεδρος και Πρωθυπουργός, παρότι είχαν χάσει τις εκλογές, διατηρούσαν ακόμη τις δυνάμεις τους και δεν θα επικύρωναν την Συνθήκη, εάν άλλαζαν πορεία από τα, αρχικώς συμφωνηθέντα, το *opt out* (η αυτοεξαίρεση) της Πολωνίας παρέμεινε.

⁴¹ Γκιζάρη – Ξανθοπούλου Α., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ μετά την Συνθήκη της Λισαβόνας, ΕΕΕυρΔ 1/2011, σελ.12.

νομιμοποίηση της Ένωσης και προωθείται αποφασιστικά η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Βέβαια, η αναγωγή του Χάρτη σε νομικά δεσμευτικό κείμενο δεν σημαίνει, σε καμία περίπτωση, ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση μετατρέπεται σε οργανισμό ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ούτε, φυσικά, ότι το ΔΕΕ μετασχηματίζεται και εξελίσσεται σε ένα δεύτερο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁴². Το ΔΕΕ εξακολουθεί να αποτελεί ένα ανώτατο δικαστήριο, το οποίο ερμηνεύει και εφαρμόζει την πολυεπίπεδη νομοθεσία της Ένωσης.

Φορείς των δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται στον Χάρτη είναι, καταρχήν, οι πολίτες της Ένωσης, καθώς και όλα τα πρόσωπα που διαμένουν σε αυτή. Αποδέκτες της προστασίας των δικαιωμάτων είναι τα θεσμικά και λοιπά όργανα και οργανισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μιας και η κύρια αποστολή του Χάρτη έγκειται στη συγκρότηση ενός συστήματος προστασίας απέναντι στην ενωσιακή εξουσία. Επιπλέον, αποδέκτες είναι και τα ίδια τα κράτη μέλη, όταν καλούνται να εφαρμόσουν, εντός του πλαισίου των αρμοδιοτήτων τους, το δίκαιο της Ένωσης.

Στην παλαιότερη νομολογία του, όπως προελέχθη, το ΔΕΕ ελάμβανε υπόψη τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και, κυρίως, την ΕΣΔΑ⁴³. Πλέον, στο πλαίσιο μιας νέας νομολογιακής προσέγγισης του ΔΕΕ, ο Χάρτης καθίσταται το σημείο εκκίνησης και αναφοράς. Ειδικότερα, το Δικαστήριο λαμβάνει ως αφετηρία τα κατοχυρωμένα, στον Χάρτη, δικαιώματα, τα εφαρμόζει με γνώμονα την προϋπάρχουσα νομολογία του, καθώς και τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ και επικαλείται τις διατάξεις της ΕΣΔΑ, μόνο εάν είναι απαραίτητο.

Η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναδείχτηκε, από την αρχή, ως παραπληρωματική προς τα εθνικά συστήματα και συμπληρωματική, λόγω της απουσίας ρητής προστασίας σε ενωσιακό επίπεδο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, ο Χάρτης να εμπνευστεί, σε μεγάλο βαθμό, από την ΕΣΔΑ και να παραπέμπει σε αυτήν, προκειμένου να διευκρινισθούν η έννοια, το περιεχόμενο και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται, παραλλήλως, και στα δύο κείμενα. Βέβαια, ο Χάρτης δεν πρέπει να αποτελέσει παρακολούθημα της ΕΣΔΑ, αλλά να αποτελέσει ένα αυτοτελές και

⁴² Σκουρής Β., Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, <http://www.constitutionalism.gr/html/ent/221/ent.2221.asp>.

⁴³ Για πρώτη φορά γίνεται ρητή αναφορά της ΕΣΔΑ στη νομολογία του ΔΕΚ, στην απόφαση Johnston του 1986 και, έπειτα, στην απόφαση Hoechst του 1989.

ολοκληρωμένο σύστημα, το οποίο θα λειτουργεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση και θα εξυπηρετεί τις ανάγκες της.

Ένα, λοιπόν, σημαντικό σημείο, το οποίο χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς, λόγω της σημασίας του για την αρμονική ανάπτυξη της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, συνιστά η εξασφάλιση της συνοχής, κατά την εφαρμογή του Χάρτη και των άλλων πηγών προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η ΕΣΔΑ και οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις. Όσον αφορά, κυρίως, τη σχέση μεταξύ των διατάξεων του Χάρτη και αυτών της ΕΣΔΑ, το άρθρο 52 § 3 του ΧΘΔΔΑ, ορίζει ότι *εάν κάποιο από τα δικαιώματα του Χάρτη αντιστοιχεί σε δικαίωμα που διαφυλάσσεται από την ΕΣΔΑ, η έννοια και το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω δικαιώματος πρέπει να συμπίπτει με αυτό που ορίζει η ΕΣΔΑ*. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε στη σχέση μεταξύ των διατάξεων του Χάρτη και της ΕΣΔΑ στην υπόθεση McB⁴⁴, στην οποία κρίθηκε, εν προκειμένω, ότι το άρθρο 7 του Χάρτη (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) διασφαλίζει δικαιώματα τα οποία αντιστοιχούν σε όσα κατοχυρώνει το άρθρο 8 § 1 της ΕΣΔΑ και για αυτό τον λόγο, η έννοια και η έκταση αυτού του άρθρου του Χάρτη πρέπει να συμπίπτουν με αυτές που έχει το αντίστοιχο άρθρο της ΕΣΔΑ και με τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ.

Με τον ίδιο τρόπο ερμηνεύεται και εφαρμόζεται το άρθρο 48 του Χάρτη, περί τεκμηρίου αθωότητας. Σύμφωνα με το άρθρο 48, το οποίο συμπίπτει εννοιολογικά με το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, *«1. Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο, 2. Διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο»*. Δυστυχώς, όμως, δεν υπάρχουν, ακόμη, αποφάσεις του ΔΕΕ που να κρίνουν επί παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας, αποκλειστικά, βάσει του άρθρου 48 του Χάρτη⁴⁵.

Ο Χάρτης απασχολεί ολοένα και περισσότερο και υπό διαφορετικές οπτικές γωνίες το ΔΕΕ, με αποτέλεσμα να προκύπτουν ζητήματα, αναφορικά με το ακριβές πεδίο εφαρμογής του, την ορθή ερμηνεία των διατάξεών του, το επίπεδο προστασίας που κατοχυρώνει, αλλά και τη σχέση του με άλλες πηγές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και, κυρίως, την ΕΣΔΑ. Η σημασία της ΕΣΔΑ, κατά

⁴⁴ Βλ. απόφαση C-400/10, ΔΕΚ, 05.10.2010.

⁴⁵ Στην υπό στοιχεία C-501/11 αναίρεση που ασκήθηκε κατά της απόφασης που εξέδωσε το Γενικό Δικαστήριο στις 13.07.2011, στην υπόθεση T-138/07, οι αναιρεσείουσες κάνουν λόγο και για παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 48 του Χάρτη. Μένει να περιμένουμε την έκδοση της απόφασης του ΔΕΕ, για να δούμε εάν θα χρησιμοποιήσει ως αφετηρία τον Χάρτη ή την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

την εφαρμογή του Χάρτη, φαίνεται πως θα εξακολουθήσει να διαδραματίζει ιδιαίτερο και καθοριστικό ρόλο, τόσο, λόγω της καθοριστικής επιρροής που άσκησε η ΕΣΔΑ, κατά την κατάρτιση του Χάρτη, όσο και λόγω του άρθρου 52 § 3 του Χάρτη, το οποίο παραπέμπει στη Σύμβαση⁴⁶. Όπως και να έχει, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων αποτελεί ένα σημαντικότερο νομικό εργαλείο, αρκεί να τον προσεγγίσουμε με γνώση του περιεχομένου του και, κυρίως, να τον εξυψώσουμε στη συνείδησή μας στο ίδιο επίπεδο προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτό της ΕΣΔΑ.

iii. Η θέση του τεκμηρίου αθωότητας στην ελληνική έννομη τάξη

Σε θεωρητικό επίπεδο η έννοια του τεκμηρίου αθωότητας εμφανίζεται για πρώτη φορά στο προσκήνιο της ελληνικής διανόησης, με το έργο του Ρήγα Βελεστινλή «*Νέα Πολιτική Διοικήσεις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομογοδανίας*» του έτους 1797⁴⁷. Παρότι, το συγκεκριμένο έργο αποτέλεσε το σημαντικότερο της συγγραφικής του ζωής, η κατάσχεση των αντιτύπων από την αυστριακή αστυνομία, καθώς και η εχθρική στάση εθνικών, εσωτερικών παραγόντων προς τον ίδιο τον Ρήγα Φεραίο⁴⁸, είχαν ως αποτέλεσμα τη μη λεπτομερή διάδοση των ιδεών του.

Στο εσωτερικό εθνικό δίκαιο, η πρώτη και τελευταία, μέχρι σήμερα, ρητή συνταγματική κατοχύρωση του τεκμηρίου αθωότητας, εντοπίζεται στο Σύνταγμα της Τροιζήνας⁴⁹ και, ειδικότερα, στο άρθρο 15 αυτού, βάσει του οποίου «*έκαστος*

⁴⁶ Παπαδοπούλου Λ., Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ενωσιακό επίπεδο και ο Χάρτης – Η προδρομική σκέψη και η συμβολή του Γιώργου Παπαδημητρίου, Επιστημονικό Συνέδριο Σύνταγμα, Δημοκρατία και Πολιτειακοί Θεσμοί – Μνήμη Γιώργου Ι. Παπαδημητρίου, Αθήνα, 3-4/06/2010, <http://www.constitutionalism.gr/html/ent/889/ent.1889.asp>.

⁴⁷ Ο Ρήγας Βελεστινλής, στο πρώτο από τα τρία κείμενα που συνθέτουν το έργο του, περιλαμβάνει επεξεργασία της μετάφρασης της Γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1793. Συμπληρώνοντας, μάλιστα, το άρθρο 13 της Διακήρυξης, το οποίο απαγορεύει τη μη αναγκαία αυστηρότητα κατά του κατηγορουμένου, αναφέρει τα εξής: «Κάθε άνθρωπος όπου φαίνεται πως είναι αθώος, αν τον συκοφαντήσουν πως έπαισεν, εν όσω να βεβαιωθεί πως είναι πταίστης, πως είναι ανάγκη να πιασθεί από τους ανθρώπους του κριτηρίου, κάθε αυστηρότης, καθώς δέσιμον, υβρισμοί, δαρμοί οπού δεν είναι αναγκαίοι δια την κατακράτησιν του ανθρώπου εκείνου, ενόσω να κριθεί, να ήναι εμποδισμένοι και μόνον αφού αποδειχθεί πταίστης, τότε να γίνεται αρχή της τιμωρίας εις το υποκείμενον του καθώς διαλαμβάνει ο νόμος».

⁴⁸ Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ διέταξε την καταστροφή του έργου του Ρήγα Βελεστινλή υποστηρίζοντας «...*ότι πλήρες τυγχάνει σαθρότητας εκ των δολερών αυτού εννοιών τοις δόγμασι της ορθοδόξου ημών πίστεως εναντιούμενον*».

⁴⁹ Το "Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος κατά την εν Τροιζήνι Γ' Εθνικήν Συνέλευσιν" ψηφίστηκε τον Μάιο του 1827 και αποτέλεσε το τρίτο, κατά σειρά, εθνικό συνταγματικό κείμενο της επαναστατημένης Ελλάδας. Υπήρξε, μάλιστα, ιδιαίτερα βραχύβιο, καθώς η ισχύς του ανεστάλη με ψήφισμα της Βουλής το 1828, λόγω των «*δεινών της πατρίδος περιστάσεων*» και, έκτοτε, δεν επανήλθε σε ισχύ.

προ της καταδίκης του δεν λογίζεται ένοχος». Το Σύνταγμα της Τροιζήνας, το οποίο αποτέλεσε το αρτιότερο, από πλευράς περιεχομένου και νομοτεχνικής επεξεργασίας, επαναστατικό σύνταγμα, διακρίνεται, πέραν των υπολοίπων, και για τη σαφή διατύπωση συστήματος ατομικών ελευθεριών.

Συγκεκριμένα, το Σύνταγμα της Τροιζήνας προσεγγίζοντας τα αγγλικά και τα αμερικανικά συνταγματικά πρότυπα, τα οποία είχε κάνει γνωστά στην επαναστατημένη, τότε, Ελλάδα ο Αναστάσιος Πολυζωίδης, μέσω σχετικής μελέτης που είχε εκπονήσει⁵⁰, διακήρυξε το τεκμήριο της αθωότητας και κατοχύρωνε, όλα τα γνωστά σε εμάς σήμερα, δικαστικά ατομικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη δικαστική προστασία, το δικαίωμα υπερασπίσεως του κατηγορουμένου δια συνηγόρου και την αρχή *ne bis in idem*.

Εντούτοις, το Σύνταγμα της Τροιζήνας απεδείχθη μικρής διάρκειας, καθώς, λίγους μόλις μήνες μετά την ψήφισή του, η ισχύς του ανεστάλη. Αξίζει να σημειωθεί ότι μετά από το Σύνταγμα αυτό, δεν περιλήφθηκε, σε κανένα μεταγενέστερο κείμενο ελληνικού Συντάγματος, σαφής και απερίφραστη διάταξη που να κατοχυρώνει το τεκμήριο αθωότητας⁵¹.

Στον πρώτο ελληνικό ποινικό κώδικα δε, το λεγόμενο Απάνθισμα των Εγκληματικών⁵², ο οποίος δεν στηρίχθηκε σε κανένα ευρωπαϊκό νομικό πρότυπο και δεν αποτέλεσε νομοθέτημα αξιώσεων, δεν περιείχε κάποια, σχετική με το τεκμήριο αθωότητας, πρόβλεψη. Υπό τα δεδομένα αυτά λοιπόν, και λαμβανομένου υπόψη ότι το κλίμα στην Ελλάδα εκείνη την εποχή δεν ήταν ιδιαιτέρως ευνοϊκό ως προς την αποδοχή και αφομοίωση του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού, η ταχύτατη έκλειψη της ρητής κατοχύρωσης του τεκμηρίου αθωότητας από το ελληνικό δίκαιο δείχνει να μην αποτελεί παράδοξο.

Στην ελληνική βιβλιογραφία της ποινικής δικονομίας, η πρώτη αναφορά στο τεκμήριο αθωότητας σημειώνεται από τον συνταγματολόγο Νικόλαο Ι.

⁵⁰ Ο Αναστάσιος Πολυζωίδης, με σπουδές στη νομική επιστήμη και την ιστορία, υπήρξε πολυγραφότατος και μέλος της επιτροπής σύνταξης του συντάγματος που εκδόθηκε το 1824.

⁵¹ Δαγτόγλου Π.Δ, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2005, σελ. 258.

⁵² Όπως αναφέρει ο Πρωτόπαπας (Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, σελ. 64) το νομοθέτημα αυτό, με τον πλήρη τίτλο «Απάνθισμα των Εγκληματικών, Αρ. λγ' του Κώδικος των Νόμων, Περί Αμαρτημάτων και Ποινών», το οποίο, προφανώς, αποτελεί απομίμηση του ομώνυμου έργου του Beccaria, συντάχθηκε από εννεαμελή επιτροπή που συγκροτήθηκε για τον σκοπό αυτό και αποτελούταν από πρόσωπα που δεν είχαν ουδεμία νομική κατάρτιση και, κατά πλειοψηφία, ήταν κληρικοί.

Σαρίπολο⁵³, ο οποίος τόλμησε να αναγνωρίσει την ισχύ του τεκμηρίου. Από τις πρώτες, κιόλας, σελίδες του έργου του εκφράζει το ενδιαφέρον του για την προστασία του κατηγορουμένου και διακηρύσσει ότι η παρουσία αυτού ενώπιον του Δικαστηρίου, χωρίς δεσμά, αποτελεί ένα συμβολισμό πως «ο νόμος μέχρι της καταδίκης υπολαμβάνει αυτόν ως αθών».

Δυστυχώς, όμως, η πρωτοπόρος προσέγγιση του Ν. Ι. Σαρίπολου δε βρήκε συνεχιστή. Αρκετά μεταγενέστερα, επικράτησαν στο νομικό πεδίο οι απόψεις του έγκριτου νομικού, Μπουρόπουλου, ο οποίος, χωρίς να λαμβάνει θέση σχετικά με την ύπαρξη και το περιεχόμενο του τεκμηρίου της αθωότητας, το απορρίπτει, εμμέσως, συνδέοντας το με τον κίνδυνο εισαγωγής στην ποινική δικονομία υπερβολών ως προς τη ρύθμιση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου⁵⁴.

Όπως προαναφέρθηκε, έπειτα από το Σύνταγμα της Τροιζήνας, κανένα άλλο, μεταγενέστερο κείμενο ελληνικού συντάγματος, δεν περιείχε αντίστοιχη διάταξη που να κατοχύρωνε ή να θεμελιώνει το τεκμήριο της αθωότητας. Σε μια προσπάθεια εννοιολογικής προσέγγισης του τεκμηρίου υποστηρίχθηκε ότι αυτό πηγάζει από τη θεμελιώδη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος του 1975, που θεσπίζει την αρχή του σεβασμού και της προστασίας του ανθρώπου⁵⁵, ενώ, διατυπώθηκε και η άποψη ότι αυτό βρίσκει το θεωρητικό του θεμέλιο στην έννοια του κράτους δικαίου⁵⁶ και στην αρχή της ισότητας⁵⁷. Θα μπορούσε, επιπλέον, να θεωρηθεί ότι το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί εξειδίκευση του δικαιώματος για παροχή έννομης προστασίας και να θεμελιωθεί στο άρθρο 20 § 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο «καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σε αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή τα συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει». Παρότι,

⁵³ Ο Νικόλαος Ι. Σαρίπολος συνέγραψε κατά τα έτη 1868-1871 το πεντάτομο «*Σύστημα της εν Ελλάδι ισχύουσας ποινικής νομοθεσίας – μετά προεισαγωγής δια της φιλοσοφίας του δικαίου και της ιστορίας των ποινικών νομοθετημάτων*».

⁵⁴ Η έμμεση απόρριψη του τεκμηρίου αθωότητας διαφαίνεται σε μια από τις προσθήκες του Α. Μπουροπούλου στο Εγχειρίδιο Ποινικής Δικονομίας του Κ. Κωστή, όπου αναφέρει τα εξής: «Ο νέος Ιταλικός Κώδιξ Ποινικής Δικονομίας, τεθείς εν ισχύ από 1 Ιουλίου 1931, (...) έχει ουσιώδεις διαφορές από τον προ αυτού κώδικα του 1914, επιτυχόν την επιβαλλομένην εν τη ποινική διαδικασία ταχύτητα, χωρίς εντεύθεν να παραβλέπη τα δικαιώματα της υπερασπίσεως, ρυθμίζει όμως ταύτα εγκαταλείπων τας υπερβολάς, τας απορρευσάσας εκ της κακής αντιλήψεως του από της Γαλλικής Επαναστάσεως κρατήσαντος τεκμηρίου της αθωότητος του κατηγορουμένου. Η ιδιότης του κατηγορουμένου διατηρείται μέχρις ού ο δικαστής κηρύξη τούτον αθών ή ένοχον».

⁵⁵ Καρράς Αργύριος, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2007, σελ. 29.

⁵⁶ Γιαννίδης, Δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου – Συνέδριο στην Κύπρο, 8-9.18.1992, Πρακτικά 1993, σελ. 126

⁵⁷ Δέδες Χ., Ποινική Δικονομία, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985, σελ. 65.

δηλαδή, το τεκμήριο αθωότητας δεν προβλέπεται ρητά στο Σύνταγμα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι κατοχυρώνεται, εμμέσως, στο άρθρο 20 § 1 του Συντάγματος, στο πλαίσιο της ουσιαστικής και αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Όπως και να έχει πάντως, η έλλειψη ρητής συνταγματικής προστασίας του κατηγορουμένου στη ποινική διαδικασία καλύφθηκε με την αναγνώριση του εν λόγω τεκμηρίου στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ⁵⁸, το οποίο, βάσει του άρθρου 28 § 1 του Συντάγματος, έχει υπερνομοθετική ισχύ.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κυρώθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα με τον ν. 2329/1953 και ίσχυσε έως τις 12 Ιουνίου 1970, οπότε καταγγέλθηκε από το δικτατορικό καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου 1967, ενώ η εκ νέου κύρωση της Συμβάσεως πραγματοποιήθηκε με το ν.δ 53/1974. Η Σύμβαση αυτή αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του εθνικού ελληνικού δικαίου, βάσει του άρθρου 28 § 1 του Συντάγματος και υπερισχύει του κοινού νόμου⁵⁹. Με άλλα λόγια, με την κύρωση της ΕΣΔΑ ενσωματώθηκαν στο θετικό εσωτερικό δίκαιο της χώρας μας και διατάξεις που εκφράζουν το τεκμήριο αθωότητας.

Η κατά τα ανωτέρω θεμελίωση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου, αποκτά ιδιαίτερη σημασία, εάν ληφθεί υπόψη ότι ο ισχύων ελληνικός Κώδικας Ποινικής Δικονομίας δεν περιέχει διάταξη που να το κατοχυρώνει ρητά. Γίνεται, βεβαίως, δεκτό και φανερό από τις επιμέρους, ειδικότερες ρυθμίσεις⁶⁰, ότι το ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο υιοθετεί το τεκμήριο αθωότητας⁶¹. Κατά μια άποψη, μάλιστα, η πλέον σαφής ένδειξη κατοχύρωσης του τεκμηρίου αθωότητας στο κείμενο του ΚΠΔ, εντοπίζεται στο άρθρο 371 παρ. 2 εδ. γ', σύμφωνα με το οποίο κατά την κατάρτιση των αποφάσεων και σε περίπτωση ισοψηφίας επικρατεί η ευμενέστερη για τον κατηγορούμενο γνώμη⁶².

⁵⁸ Αλεξιάδης Στέργιος, Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (άρθρο 6 παρ. 2 ΕυρΣΔΑ), ΕΕΕυρΔ, τ. 1/1986, σελ. 36.

⁵⁹ Πρωτόπαπας Διονύσης, Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2006, σελ. 77.

⁶⁰ Ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας μπορεί να μην υιοθετεί ρητά την εγγύηση του τεκμηρίου αθωότητας, πάντως, τη λαμβάνει έμμεσα υπόψη στις ρυθμίσεις του, λ.χ. στα άρθρα 223 παρ.4 και 273 παρ. 2 εδ. β'.

⁶¹ Αλεξιάδης Σ., Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (άρθρο 6 παρ. 2 ΕυρΣΔΑ), ΕΕΕυρΔ, τ. 1/1986, σελ. 37επ.

⁶² Ζησιάδης Β., Η εφαρμογή της αρχής «in dubio pro reo» στα στάδια της ποινικής διαδικασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989, σελ. 23, υποσ. 6.

Ρητή αναφορά στο τεκμήριο αθωότητας γίνεται, τόσο στον Υπαλληλικό Κώδικα⁶³, όσο και στον Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας⁶⁴ που έχει εκδώσει το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 108 του Υπαλληλικού Κώδικα αναφέρεται ότι «...2. *Εφαρμόζονται ιδίως οι κανόνες και οι αρχές που αφορούν: (...), στ) Το τεκμήριο αθωότητας του πειθαρχικώς διωκομένου*», ενώ στο άρθρο 10 του Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας ορίζεται ότι «*Οι κατηγορούμενοι δεν αναφέρονται ως ένοχοι. Η αρχή ότι ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την καταδίκη του γίνεται σεβαστή*». Και τα δύο αυτά νομοθετήματα δεν στοχεύουν στον προσδιορισμό της έννοιας του τεκμηρίου αθωότητας, ούτε στην τυποποίηση ορισμένων πράξεων ως αντικείμενων στο εν λόγω τεκμήριο. Αποδέχονται, εξ' αρχής, την ύπαρξη του τεκμηρίου ως αρχή της ποινικής, υπό ευρεία έννοια, δίκης και επιβάλλουν, μέσω των διατάξεών τους, τον σεβασμό αυτού από τα πρόσωπα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τους⁶⁵.

⁶³ Ο Υπαλληλικός Κώδικας κυρώθηκε με το άρθρο 1 του ν. 2683/1999 και ρυθμίζει τα του διορισμού και της υπηρεσιακής καταστάσεως των μόνιμων πολιτικών υπαλλήλων του Δημοσίου και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

⁶⁴ Κανονισμός 1/1991 του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης «περί Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας στη Ραδιοτηλεόραση». Ο Κώδικας Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας εκδόθηκε με νομοθετική εξουσιοδότηση από το άρθρο 3 παρ. 2 του Ε.Σ.Ρ. νόμου 1866/1989 και οι κανόνες του ισχύουν για «για δημοσιογραφικές εκπομπές στη δημόσια (κρατική ή δημοτική) και την ιδιωτική ραδιοφωνία και τηλεόραση».

⁶⁵ Πρωτόπαπας Δ., Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2006, σελ. 78επ.

B. Fair Trial: το κανονιστικό περιεχόμενο του ά. 6 της ΕΣΔΑ και οι εκφάνσεις του δικαιώματος

ι. Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη

Το «δικαίωμα σε μια δίκαιη δίκη», όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, αποτελεί προπύργιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και κυματοθραύστη κάθε απόπειρας παραβίασής τους⁶⁶. Για τον λόγο αυτό, τα όργανα εφαρμογής της ΕΣΔΑ έσπευσαν να αναγνωρίσουν, εξ' αρχής, τη σημασία του άρθρου 6 της Σύμβασης, υιοθετώντας μια διασταλτική ερμηνεία του περιεχομένου του⁶⁷. Μια ευρύτερη, δηλαδή, ερμηνεία της εν λόγω διάταξης, η οποία, κατά τη διαπίστωση του ίδιου του ΕΔΔΑ «χωρίς να δίνει συγκεκριμένο ορισμό περικλείει σειρά χωριστών δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτή τη θεμελιώδη ιδέα και τα οποία, στο σύνολό τους, αποτελούν ενιαίο δικαίωμα»⁶⁸.

Η αρχή της δίκαιης δίκης, η οποία συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του κράτους δικαίου σε μια δημοκρατική κοινωνία, κατοχυρώνει τις κορυφαίες εκφάνσεις των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων⁶⁹, που εντοπίζονται, τόσο στην ποινική, όσο και στην πολιτική δίκη. Παρότι, όμως, η αρχή της δίκαιης δίκης βρίσκει πεδίο εφαρμογής, τόσο στην αστική, όσο και την ποινική διαδικασία, το σημαντικότερο μέρος της νομολογίας του ΕΔΔΑ έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο της τελευταίας, καθώς, μέσω της εξασφάλισης μια σειράς εγγυήσεων υπέρ του κατηγορουμένου, επιδιώκεται η κατά το δικαιότερο τρόπο ρύθμιση της, εξ' ορισμού, δυσανάλογης σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ αυτού και του κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού⁷⁰. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, ότι το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη έχει χαρακτηριστεί ως "το ύπατο αξίωμα ολόκληρου του ποινικού δικονομικού δικαίου"⁷¹.

⁶⁶ Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης, κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, Π.Ν Σάκκουλας, Αθήνα 2000, σελ. 3.

⁶⁷ Στην, αστικής φύσεως, υπόθεση Delcourt κατά Βελγίου (αρ.προσφυγής 2689/65, 17.01.1970), το Δικαστήριο υποστήριξε ότι «σε μια δημοκρατική κοινωνία, υπό την έννοια της Σύμβασης, το δικαίωμα σε μια χρηστή απονομή της δικαιοσύνης καταλαμβάνει μια θέση τόσο περίοπτη, ώστε μια συσταλτική ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 δεν θα ανταποκρινόταν στο σκοπό και στο αντικείμενο αυτής της διάταξης».

⁶⁸ Βλ. απόφαση Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 4451/70, 21.02.1975.

⁶⁹ Paul Mahoney, Right to a fair trial in criminal matters under article 6 E.C.H.R., Judicial Studies Institute Journal, 2004, σελ.111.

⁷⁰ Χουλιάρας Α., Οι γενικές απαιτήσεις του άρθρου 6§1 της ΕΣΔΑ στην ποινική διαδικασία, ΔτΑ, Νο 37/2008, σελ. 132.

⁷¹ Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 2^η Έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1994, σελ. 31.

Η έννοια του όρου «δίκαιη» αναφέρεται στην έγκαιρη, ουσιαστική και αδιάβλητη με δικονομικές εγγυήσεις διεξαγωγή της δίκης και όχι στην ορθότητα της απόφασης. Και θεωρείται μια δίκη «δίκαιη», όταν είναι προσανατολισμένη, όχι μόνο στην ανάγκη προστασίας της κοινωνίας με την καταστολή του εγκλήματος, αλλά και στην ανάγκη προστασίας του κατηγορουμένου. Η προστασία αυτή του κατηγορουμένου επιτυγχάνεται με την εξασφάλιση όλων εκείνων των μέσων, που χρειάζεται για να υπερασπιστεί τον εαυτό του, αποτρέποντας μια άδικη καταδίκη του ή μια υπερβολικά αυστηρή ποινή. Έτσι, δίκαιη χαρακτηρίζεται μια δίκη, η οποία οδηγεί σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, σεβόμενη προστατευτικούς δικονομικούς τύπους- εγγυήσεις, με καθολική αξία και σημασία⁷².

Ερώτημα γεννάται, βέβαια, εάν, υπάρχουν κριτήρια, βάσει των οποίων δύναται να εκτιμηθεί αν μια δικαστική διαδικασία είναι δίκαιη και, αν ναι, ποιούς όρους "δικαιότητας" λαμβάνουν υπόψη τους τα όργανα εφαρμογής της Σύμβασης. Στο σημείο αυτό της εργασίας, ακολουθώντας τη συστηματική ανάλυση που υιοθετεί ο Σπινέλλης⁷³, επιχειρείται ένας διαχωρισμός των προϋποθέσεων της Δίκαιης Δίκης σε "γενικές" και "ειδικές" ή, άλλως, σε "εξωτερικές" και "εσωτερικές", αντίστοιχα.

Οι "γενικές" προϋποθέσεις, αναμφισβήτητα, υπάγονται στη γενική ρήτρα της δίκαιης δίκης, και αποτελούν βασικά κριτήρια για τη δημιουργία ή μη, προς το κοινό, της αντικειμενικής εντύπωσης ότι αποδίδεται δικαιοσύνη⁷⁴. Από την άλλη πλευρά, στις "ειδικές" προϋποθέσεις εντάσσονται οι καταγραφόμενες στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, καθώς και οι εγγυήσεις που δεν αναγράφονται ρητά στο ανωτέρω άρθρο, αλλά έχουν αναπτυχθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου.

Από τη διατύπωση λοιπόν, του άρθρου 6 § 1 προκύπτει ότι σε αυτό καθιερώνεται, αφενός, ένα γενικό δικαίωμα του ατόμου να δικαστεί δικαίως και αφετέρου, επί μέρους δικαιώματα, όπως να δικαστεί από νόμιμο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, εντός εύλογης χρονικής διάρκειας. Στη νομολογία του ΕΔΔΑ έχει παγιωθεί η θέση ότι η απαρίθμηση των επιμέρους δικαιωμάτων της παραγράφου 1 του άρθρου 6, δεν είναι εξαντλητική. Πρόκειται, βάσει των

⁷² Βαγενάς-Παλαιολόγος Ε., Εισήγηση στην Ημερίδα με θέμα «ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ - ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ», Αθήνα, ΣΤΕ, 22.5.2009.

⁷³ Σπινέλλης Δ., Πορίσματα από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – σχετικά με το ποινικό δίκαιο, ουσιαστικό και δικονομικό, ΠΧρ. τ. ΜΗ', 1998, σελ. 11.

⁷⁴ Οι Άγγλοι συνηθίζουν να λένε πως "δεν αρκεί η διαδικασία να είναι δίκαιη, πρέπει επίσης να φαίνεται ότι είναι δίκαιη".

εκτιμήσεων του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, για στοιχειώδη δικαιώματα που αναφέρονται ενδεικτικά και η τήρηση των οποίων δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι, συνολικά, η διαδικασία υπήρξε δίκαιη. Η δίκαιη δίκη, όπως την αντιλαμβάνεται το Δικαστήριο του Στρασβούργου, είναι μια έννοια που πρέπει να ενδυναμώνει την ιδέα του δικαίου, ούτως ώστε το νομικό σύστημα να γίνεται αξιόπιστο και το ίδιο το δίκαιο να μην καθίσταται κενό περιεχομένου⁷⁵

Η παραβίαση κάποιου από τα επιμέρους δικαιώματα του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ, δεν αίρει αυτομάτως και σε όλες τις περιπτώσεις τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας. Το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα της δίκαιης δίκης επιβάλλει την διεξαγωγή της διαδικασίας κατά τέτοιο τρόπο που να την καθιστά δίκαιη σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση⁷⁶. Πρόκειται για μια δυναμική ερμηνεία της παραγράφου 1 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, που επιτρέπει στο Δικαστήριο του Στρασβούργου να νομολογεί με την αναγκαία ελαστικότητα και δημιουργικότητα, έχοντας, πάντοτε, ως γνώμονα την επίτευξη της δίκαιης δίκης και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από κατάφωρες παραβιάσεις διατάξεων της Σύμβασης. Η προσέγγιση αυτή, έχει ως συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια και ο εθνικός νομοθέτης να φέρουν το βάρος του δύσκολου έργου της διαρκούς προσαρμογής του εσωτερικού δικαίου στις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ, όπως αυτές διαμορφώνονται νομολογιακά, μέσω του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

ii. Σύνδεση του τεκμηρίου αθωότητας με ειδικότερες εκφάνσεις της αρχής της δίκαιης δίκης

α) Η αρχή της δημοσιότητας της διαδικασίας

Η υποχρέωση δημοσιότητας είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια και εξασφάλιση της δίκαιης δίκης, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα, δημοσιότητα της δικαστικής διαδικασίας σημαίνει προστασία από την μυστική απονομή δικαιοσύνης, χωρίς δημόσιο έλεγχο⁷⁷. Για τον λόγο αυτό, οι αποφάσεις που εκδίδονται πρέπει να απαγγέλλονται, πάντοτε, δημόσια. Πρέπει, δηλαδή, να είναι προσιτές σε όποιον επιθυμεί να πληροφορηθεί το περιεχόμενό τους. Αυτό συνεπάγεται την ελεύθερη είσοδο στις δικαστικές

⁷⁵ Μηνακάκη Τ., Η δίκαιη δίκη κατά την ΕΣΔΑ. Σκέψεις με αφορμή τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου και του ελληνικού Συμβουλίου της Επικρατείας, Αρχείο Νομολογίας, ΝΓ' / 2002, σελ. 11.

⁷⁶ Βλ. απόφαση Edwards κατά Ην. Βασιλείου, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 13071/87, 16.12.1992

⁷⁷ Βλ. απόφαση Pretto κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 7984/77, 08.12.1983.

αίθουσες, προκειμένου, όποιος το επιθυμεί, να μπορεί να παρακολουθήσει την εκδίκαση μιας υποθέσεως. Η αρχή αυτή εφαρμόζεται, τόσο με τη διαφάνεια της διαδικασίας παραγωγής της απόφασης, όσο και με τη διαφάνεια της γνωστικής διαδικασίας που θεμελιώνει το διατακτικό της απόφασης. Αναμφισβήτητα, η δημοσιότητα της διαδικασίας είναι ο παράγοντας εκείνος που προωθεί τον έλεγχο της δικαστικής εξουσίας από τους πολίτες. Αυτό συνεπάγεται την γόνιμη διαδικασία της δημόσιας κριτικής και ενισχύει το αίσθημα ευθύνης των δικαστών.

Κατά μια άποψη, η καθιέρωση της δημοσιότητας αποτελεί σοβαρή εγγύηση υπέρ των ατόμων, επειδή η δυνατότητα ελέγχου από την κοινή γνώμη επηρεάζει τον δικαστή και τον αποτρέπει από, τυχόν, αυθαίρετες ή ιδιοτελείς κρίσεις, που θα εδύνατο να προσβάλλουν θεμελιώδη δικαιώματα, όπως το τεκμήριο αθωότητας. Το καθεστώς της διαφάνειας που επικρατεί στη δικαιοδοτική διαδικασία, ή για να είμαστε πιο ακριβείς, που θα έπρεπε να επικρατεί, μέσω της εφαρμογής της αρχής της δημοσιότητας, αποτελεί, κατά πολλούς, το θεσμικό αντίβαρο στο, καταρχήν, ανέλεγκτο της δικαστικής λειτουργίας. Το ανέλεγκτο αυτό προκύπτει από την συνταγματική αρχή, σύμφωνα με την οποία η δικαστική εξουσία, κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου, διαθέτει τον τελευταίο λόγο.

Μάλιστα, σύμφωνα, με την γνώμη του Ι. Μανωλεδάκη, χωρίς την κοινωνική κριτική «η δικαστική εξουσία θα ήταν η μόνη συντεταγμένη εξουσία του κράτους που θα ενεργούσε εξωτερικά ανέλεγκτα, με μόνο εσωτερικό έλεγχο. Ως λόγος δικαϊκός, εξουσιαστικός, προστατευτικός, επιστημονικός και κοινωνικοπολιτικός υπόκειται στο αυτονόητο νόμο του αντιλόγου που εκφράζεται με την νομική, δικαιοπολιτική, λογική και κοινωνικοπολιτική κριτική»⁷⁸.

β) Αρχή της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας

Από τις βασικές πτυχές του δικαιώματος δίκαιης δίκης, είναι και η ταχεία δίκη, η αξίωση δηλαδή για εκδίκαση της υποθέσεως μέσα σε λογική προθεσμία⁷⁹. Η αξίωση αυτή στηρίζεται κυρίως, στην εύλογη αντίληψη ότι δεν είναι σκόπιμο να διαιωνίζεται στο άπειρο και επί μακρόν η εκδίκαση μιας υπόθεσης, να παρατείνεται επ' αόριστον η έκβαση μιας δίκης και η έκδοση οριστικής απόφασης. Η

⁷⁸ Κονταξής Θ., Τα ΜΜΕ και η προσβολή της προσωπικότητας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 171.

⁷⁹ Βλ. απόφαση Γώρου κατά Ελλάδος, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 12686/02, 20.03.2009.

καθυστέρηση απονομής δικαιοσύνης έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αφόρητων αισθημάτων αβεβαιότητας και μερικές φορές ακόμη και αδικίας. Η συγκεκριμένη αξίωση για εύλογη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας προβάλλει επιτακτικά, τόσο στις αστικής φύσεως υποθέσεις, όσο και στις ποινικές.

Είναι επιβεβλημένο το άτομο να γνωρίζει σε σύντομο χρονικό διάστημα εάν έχει ή όχι κάποιο ουσιαστικό δικαίωμα, ενώ δέον είναι η ποινική διαδικασία να διεκπεραιώνεται άμεσα και με ταχύτητα, ούτως ώστε να είναι έγκαιρη η ικανοποίηση των θυμάτων και η αποκατάσταση της διαταραχθείσας κοινωνικής ειρήνευσης. Τα δικαστήρια δε, οφείλουν να επιδεικνύουν ιδιαίτερη επιμέλεια, ώστε να μην υποβάλλεται επί μακρόν στην βάσανο των ποινικών διαδικασιών, ένα πρόσωπο που βαρύνεται με ποινικές κατηγορίες, αλλά είναι αθώο και διαπομπεύεται αδίκως.

Η έννοια της εύλογης διάρκειας θέτει δύο ουσιώδη ζητήματα, τα οποία αφορούν στο σημείο εκκίνησης και λήξης της χρονικής περιόδου που εκτιμάται για τον προσδιορισμό του «εύλογου» χαρακτήρα της προθεσμίας και στα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία γίνεται η εκτίμηση αυτή⁸⁰. Τόσο η έναρξη, όσο και η λήξη της προθεσμίας δεν είναι απαραίτητο, ούτε αναγκαστικό, να συμπίπτουν με την έναρξη και λήξη της δίκης. Ιδίως στις ποινικές υποθέσεις, ως εναρκτήριο σημείο δεν λαμβάνεται υπόψη η ημερομηνία προσφυγής στο δικαστήριο, αλλά η ημερομηνία έναρξης της προδικασίας, όπου φυσικά αυτή υφίσταται⁸¹.

Είναι αναμφίβολο ότι η διατήρηση, σε βάθος χρόνου, μίας κατηγορίας σε βάρος ενός προσώπου και η καθυστέρηση κρίσεως επί της ενοχής ή αθωότητάς του συμβάλλει καταλυτικά και επιβαρύνει τον κοινωνικό στιγματισμό του. Η εμπλοκή ενός προσώπου με την ποινική δικαιοσύνη και η ποινική διαδικασία, από μόνη της, προξενεί σοβαρή πληγή στην προσωπικότητα του κατηγορουμένου. Καθίσταται, λοιπόν, ευκόλως αντιληπτό ότι η μη εύλογη διάρκεια της διαδικασίας αυτής δύναται να προσβάλει το τεκμήριο της αθωότητάς του.

⁸⁰ Ως αφετηρία του "εύλογου" της διάρκειας της δίκης, καθορίζεται, σύμφωνα και με την απόφαση Neumeister κατά Αυστρίας (1968), το στάδιο εκείνο στο οποίο η κατάσταση του συγκεκριμένου προσώπου έχει, ουσιαστικά, διαταραχθεί, ως απόρροια κάποιας, επίσημα διατυπωμένης, υποψίας εναντίον του.

⁸¹ Βλ. απόφαση Konig κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ αρ. προσφυγής 6232/72, 28.06.1978.

γ) Η αρχή της αμεροληψίας και ανεξαρτησίας του Δικαστηρίου

Στο πλαίσιο διεξαγωγής μιας δίκαιης δίκης, καθίσταται απαραίτητη προϋπόθεση η ύπαρξη ενός αμερόληπτου και ανεξάρτητου δικαστηρίου. Απαγορεύεται, συνεπώς, η απονομή εξαιρετικών εξουσιών στα δικαστήρια, ενώ, όταν γίνεται λόγος περί *αντικειμενικής αμεροληψίας* των ποινικών δικαστηρίων, εννοείται η συγκέντρωση στο πρόσωπο των δικαστών επαρκών θεσμικών εγγυήσεων για την εξάλειψη οιαδήποτε υπόνοιας μεροληψίας από μέρους τους και αυτό γιατί, το ποινικό σύστημα μιας δικαιοκρατικής και δημοκρατικής κοινωνίας οφείλει να εμπνέει εμπιστοσύνη προς τους πολίτες και όχι να τους γεννά αμφιβολίες και φόβους περί μη ορθής και αδιάφθορης απονομής δικαιοσύνης.

Τα όργανα εφαρμογής της ΕΣΔΑ έχουν ασχοληθεί, κυρίως, με περιπτώσεις άσκησης από τα δικαστικά πρόσωπα, περισσότερων από μια λειτουργιών, κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Βασικό σημείο, στο οποίο επικεντρώνεται η προσοχή, κατά την εξέταση τέτοιου είδους υποθέσεων, είναι η έκταση και η φύση της συμμετοχής του δικαστή στα προηγούμενα στάδια της διαδικασίας, ούτως ώστε να διαπιστωθεί, εάν δικαιολογούνται ή όχι αμφιβολίες ως προς την αντικειμενικότητά του. Το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Piersack κατά Βελγίου⁸², έκρινε ότι το ζήτημα της αμεροληψίας μπορεί να προσεγγισθεί με διάφορους τρόπους. Σε αυτό το πλαίσιο, μια διάκριση θα μπορούσε να γίνει μεταξύ μιας υποκειμενικής προσέγγισης, η οποία προσπαθεί να εξακριβώσει την προσωπική πεποίθηση ενός συγκεκριμένου δικαστή σε μια συγκεκριμένη υπόθεση, και μιας αντικειμενικής προσέγγισης, που κρίνει αν προσφέρονται επαρκή εχέγγυα για τον αποκλεισμό κάθε πιθανής αμφιβολίας περί μεροληψίας.

Η προσωπική αμεροληψία ενός δικαστή τεκμαίρεται, μέχρι να αποδειχθεί το αντίθετο⁸³. Αυτό συνιστά πολύ ισχυρό τεκμήριο και στην πράξη είναι πολύ δύσκολο να αποδειχθεί προσωπική μεροληψία. Στην υπόθεση Lavents κατά Λετονίας⁸⁴ το Δικαστήριο του Στρασβούργου επέκρινε τον πρόεδρο του δικαστηρίου, γιατί πραγματοποίησε παρατηρήσεις, σχετικά με την υπόθεση, στον Τύπο, πριν περατωθεί η δίκη. Η αξίωση αμεροληψίας είχε παραβιασθεί από το δικαστή, όπως και το τεκμήριο αθωότητας, επειδή αναφέρθηκε στην πιθανότητα καταδικαστικής απόφασης ή μερικής απαλλαγής, απορρίπτοντας το ενδεχόμενο

⁸² Βλ. απόφαση Piersack κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 8692/79, 01.10.1982.

⁸³ Βλ. απόφαση Hauschildt κατά Δανίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 10486/83, 24.05.1989.

⁸⁴ Βλ. απόφαση Lavents κατά Λετονίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 58442/00, 28.11.2002.

συνολικής αθώωσης. Όσον αφορά δε, το αντικειμενικό κριτήριο, το ΕΔΔΑ έκρινε στην υπόθεση Fey κατά Αυστρίας⁸⁵, ότι θα πρέπει να εξετασθεί, εάν, πέρα από τη προσωπική συμπεριφορά του δικαστή, υπάρχουν αντικειμενικά γεγονότα, τα οποία ενδέχεται να δημιουργήσουν αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία του.

Ένας δικαστής έχει, όπως είναι φυσικό, προσωπικά αισθήματα, ηθικές αντιλήψεις και πολιτικές τοποθετήσεις, εντούτοις, σε καμία περίπτωση, δεν πρέπει να παρασύρεται από αυτές ή από άλλους, εξωγενείς παράγοντες, κατά την διαμόρφωση της δικαστικής του εκτίμησης. Παρότι, η διαπίστωση των αληθινών κινήτρων των δικαστών είναι εξαιρετικά δυσχερές, ο έλεγχος και η, ενδεχόμενη, καταδίκη της συμπεριφοράς τους, ιδίως, μάλιστα του διευθύνοντος τη συζήτηση, δεν είναι αδύνατη⁸⁶.

Στο πλαίσιο ορθής απονομής δικαιοσύνης, τα μέλη του δικαστηρίου θα πρέπει να χαίρουν ανεξαρτησίας, ήτοι να στηρίζουν, ελεύθερα, τις αποφάσεις τους, δίχως να είναι υπόλογοι, είτε στην εκτελεστική εξουσία, είτε σε προϊσταμένους τους⁸⁷. Θα εδύνατο κανείς να υποστηρίξει ότι στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης, η αρχή της ανεξαρτησίας, είναι αυτή, που θέτει τις αναγκαίες εγγυήσεις για την διασφάλιση της ισοτιμίας των εξουσιών, καθώς πραγματική ισοτιμία δεν θα μπορούσε, ποτέ, να υπάρξει, χωρίς η δικαιοσύνη να είναι ανεξάρτητη κατά την εκτέλεση του έργου της.

Ο Δικαστής που μεροληπτεί και εξαρτά την κρίση του από εξωγενείς παράγοντες, άσχετους με την υπό κρίση υπόθεση, είναι βέβαιο ότι εθελουφλεί και δεν λαμβάνει υπόψη ισχυρισμούς, πραγματικά περιστατικά και αποδεικτικά μέσα που διαφωτίζουν την Αλήθεια. Αυτό έχει ως αυτονόητο αποτέλεσμα να παραβιάζονται τα υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου και να λογίζεται αυτός, ως εξ αρχής ένοχος, κατά παράβαση του τεκμηρίου αθωότητας.

⁸⁵ Βλ. απόφαση Fey κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 14396/88, 24.02.1993.

⁸⁶ Βλ. την προσφυγή 1727/62, Boeckmans κατά Βελγίου, όπου ο πρόεδρος του δικαστηρίου, εκφράζοντας την αντίθεσή του στην υπερασπιστική γραμμή του κατηγορουμένου, προειδοποίησε το συνήγορο ότι η εξακολούθησή της, πιθανότατα, θα οδηγούσε σε αύξηση της πρωτοβάθμιας ποινής. Η κυβέρνηση παραδέχθηκε ότι η στάση και τα σχόλια του δικαστή διατάραξαν την επ' ακροατηρίω διαδικασία, σε τέτοιο σημείο που να παραβιάζεται η Σύμβαση κι έτσι, τα μέρη συμβιβάστηκαν, προτού φθάσουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

⁸⁷ Βλ. την απόφαση της 28^{ης} Ιουνίου 1984, Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου, όπου το Δικαστήριο παρέθεσε τους παράγοντες που λαμβάνει υπόψη, προκειμένου να κρίνει εάν εφαρμόζεται η αρχή της ανεξαρτησίας, ήτοι: α. ο τρόπος διορισμού των μελών του δικαστηρίου, β. η χρονική διάρκεια της θητείας τους, γ. η ύπαρξη εγγυήσεων εναντίον των εξωτερικών πιέσεων και δ. το κατά πόσο το διακιοδοτικό όργανο εμφανίζει μια εικόνα ανεξαρτησίας.

δ) Η αρχή της αιτιολόγησης των αποφάσεων

Η υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να δηλώνουν τους λόγους στους οποίους στηρίζουν τις αποφάσεις τους συνιστά ευδιάκριτο συστατικό της δίκαιης δίκης. Ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να γνωρίζει τις εκτιμήσεις και τη συλλογιστική που ακολούθησε το δικαστήριο και που οδήγησαν στην καταδίκη του, προκειμένου να ασκήσει τα, παρεχόμενα σε αυτόν, ένδικα μέσα⁸⁸. Σε αντίθετη περίπτωση, η έλλειψη αιτιολογίας των δικαστικών αποφάσεων μπορεί να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα, αναφορικά με την αποτελεσματική άσκηση των ενδίκων μέσων, στερώντας από τον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να υπερασπιστεί τον εαυτό του σε δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδος⁸⁹, η οποία αποτέλεσε, αφενός, την πρώτη ποινική υπόθεση για την οποία καταδικάστηκε η χώρα μας και, αφετέρου, την πρώτη σαφή απόδειξη της διάθεσης του ΕΔΔΑ να συμπεριλάβει την αιτιολόγηση των αποφάσεων στις επιμέρους προϋποθέσεις μιας δίκαιης δίκης⁹⁰.

Ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια δεν οφείλουν να εξηγήσουν, λεπτομερειακά, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν κάθε ισχυρισμό των διαδίκων, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Αρκεί να προβούν σε επαρκή αναφορά των λόγων, οι οποίοι υπήρξαν καθοριστικοί στη διαμόρφωση της δικανικής τους πεποίθησης. Άλλωστε, δεν υπάρχει κάποιος γενικός κανόνας, που να προσδιορίζει το αναγκαίο περιεχόμενο μιας πλήρως αιτιολογημένης απόφασης, καθώς αυτό εξαρτάται και από τις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε υπόθεσης.

⁸⁸ Βλ. ΑΠ 537/2011.

⁸⁹ Βλ. απόφαση Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδος, ΕΔΔΑ, 16.12.1992.

⁹⁰ Το Δικαστήριο έκρινε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το άρθρο 6 § 3β'. Τόνισε δε, ότι οι δικαστές οφείλουν να εκθέτουν με σαφήνεια τους λόγους στους οποίους στηρίζονται, ούτως ώστε να παρέχεται στον κατηγορούμενο πραγματική δυνατότητα άσκησης των ενδίκων μέσων.

Γ. Τεκμήριο αθωότητας και δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση

ι. Το περιεχόμενο της αρχής *nemo tenetur prodere seipsum* («ουδείς εαυτόν ένοχον ποιεί»)

Η διάταξη του ά. 6 § 1 της ΕΣΔΑ αναγνωρίζεται, ομόφωνα, τόσο από την ελληνική θεωρία, όσο και από τη νομολογία, ως βασικό έρεισμα της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης. Κύρια πηγή για τον προσδιορισμό του κανονιστικού περιεχομένου της εν λόγω αρχής αποτελεί η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, το οποίο αναγνώρισε, για πρώτη φορά, ρητώς, ότι το δικαίωμα σιωπής και το δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης του κατηγορουμένου συνιστούν συστατικά στοιχεία της δίκαιης δίκης, στην υπόθεση Funke κατά Γαλλίας⁹¹. Στην υπόθεση αυτή, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η επιβολή κύρωσης, όταν ο κατηγορούμενος αρνήθηκε να προσκομίσει στις τελωνειακές αρχές έγγραφα με έντονο αυτοεπιβαρυντικό περιεχόμενο, που αφορούσαν σε τραπεζικούς λογαριασμούς του εξωτερικού, παραβίασε το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση, δηλαδή, το δικαίωμά του να μην παράσχει αυτοεπιβαρυντικά αποδεικτικά στοιχεία.

Σύμφωνα με τις εκδοθείσες αποφάσεις του ΕΔΔΑ, απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση αποτελεί ο αυτοπεριορισμός των αρμοδίων κρατικών, διωκτικών οργάνων. Ειδικότερα, τα αρμόδια κρατικά όργανα θα πρέπει να αποφεύγουν τη χρήση και αξιοποίηση αποδεικτικών μέσων, τα οποία αποκτήθηκαν δια εξαναγκασμού και πίεσης, δίχως τη βούληση του κατηγορουμένου, προκειμένου να θεμελιώσουν την κατηγορία εις βάρος του⁹².

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο προσπαθεί να αντιμετωπίσει το ζήτημα της παραβίασης του ανωτέρω δικαιώματος αποσπασματικά, ανάλογα με την εκάστοτε υπόθεση που κρίνεται ενώπιόν του, χωρίς να προχωρά σε συνολικές, δεσμευτικές λύσεις. Τίθεται, όμως, το ερώτημα ποια είναι τα όρια του προστατευτικού πεδίου του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση;

Βάσει της νομολογίας του ΕΔΔΑ, η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης, όπως αυτή κατοχυρώνεται μέσω του ά 6 § 1 της ΕΣΔΑ, διαθέτει ένα ευρύ, εν δυνάμει, πεδίο εφαρμογής. Αναφέρεται, μεταξύ άλλων, σε περιπτώσεις, όπου τα

⁹¹ Βλ. απόφαση Funke κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 10828/84, 25.02.1993.

⁹² Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας- Ζητήματα εφαρμογής τους υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ, Ποινικά Χρονικά, τ. ΝΔ', 2004, σελ. 97.

εξαναγκαστικά μέσα, όχι μόνο χρησιμοποιούνται για την απόσπαση αυτοεπιβαρυντικών δηλώσεων, αλλά χρησιμοποιούνται και για την απόσπαση περαιτέρω αποδεικτικών στοιχείων, όπως συνέβη στην υπόθεση Jalloh κατά Γερμανίας⁹³. Μέχρι και την απόφαση που εκδόθηκε επί της υποθέσεως Jalloh, το ΕΔΔΑ περιόριζε την προστατευτική εμβέλεια της αρχής, μόνο, σε περιπτώσεις εξαναγκασμού για την απόσπαση αυτοεπιβαρυντικών δηλώσεων και την προσκόμιση αυτοεπιβαρυντικών εγγράφων⁹⁴. Από την απόφαση Jalloh και έπειτα, όμως, η νομολογία αλλάζει, καθώς η προστατευτική εμβέλεια της αρχής επεκτάθηκε και σε περιπτώσεις βίαιης απόσπασης άλλων αποδεικτικών στοιχείων⁹⁵.

Περαιτέρω, το *προστατευτικό πεδίο της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης του κατηγορουμένου* επεκτείνεται, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, και στις περιπτώσεις, όπου η χρήση των εξαναγκαστικών μέσων για την απόσπαση αυτοεπιβαρυντικών στοιχείων πραγματοποιείται στο πλαίσιο μιας *κεκαλυμμένης ανακριτικής πράξης* (π.χ. *agent provocateur*, ανακριτική διείσδυση). Έτσι, προσβολή του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση μπορεί να στοιχειοθετηθεί ακόμη και όταν ένας πληροφοριοδότης, που ενεργεί κατ' εντολή των διωκτικών αρχών, κρατείται στον ίδιο χώρο με τον ανύποπτο κατηγορούμενο και αποσπά, μέσω ψυχολογικού εξαναγκασμού και επίμονων ερωτήσεων, αυτοεπιβαρυντικές δηλώσεις από αυτόν. Το συγκεκριμένο ζήτημα απασχόλησε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Allan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*⁹⁶, στην οποία αποσπάσθηκαν επιβαρυντικές δηλώσεις από προσωρινά κρατούμενο για τέλεση ανθρωποκτονίας, μέσω ενός «έμπιστου» ατόμου, που οι ανακριτικές αρχές είχαν, σκοπίμως, τοποθετήσει στο ίδιο κελί. Η απόφαση που εκδόθηκε από το Δικαστήριο άνοιξε νέους ορίζοντες στο πεδίο της προστατευτικής λειτουργίας του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση, καθώς διέγινωσε τη συνδρομή *έμμεσου* εξαναγκασμού του θιγομένου, προκειμένου να κρίνει ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση και κατ' επέκταση το ά. 6 § 1 της ΕΣΔΑ. Στην υπόθεση δε, *Bykov*

⁹³ Βλ. απόφαση Jalloh κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 54810/00, 11.07.2006.

⁹⁴ Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, απόρροια του γενικού δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση συνιστά το δικαίωμα του ατόμου να μην προσκομίζει το ίδιο έγγραφο με αυτοεπιβαρυντικό περιεχόμενο.

⁹⁵ Στη συγκεκριμένη υπόθεση κρίθηκε, κατά πλειοψηφία, ότι συνιστά προσβολή του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση και η βίαιη, με χορήγηση εμετικού φαρμάκου, απόσπαση αυτοεπιβαρυντικού περιεχομένου στομάχου υπόπτου, ο οποίος πιθανολογούνταν ότι, προτού τον συλλάβουν, κατάπιε τις ναρκωτικές ουσίες που φερόταν πως διακινούσε.

⁹⁶ Βλ. απόφαση Allan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 48539/ 99, 05.11.2002.

κατά Ρωσία⁹⁷, όπου οι επιβαρυντικές δηλώσεις είχαν ληφθεί, μόνο, με παραπλάνηση του κατηγορουμένου, χωρίς αυτός να τελεί υπό συνθήκες σωματικής ανελευθερίας ή ψυχολογικής πίεσης, το ΕΔΔΑ, αν και αποφάνθηκε πως απουσίαζε οιοδήποτε στοιχείο εξαναγκασμού, ανάλογο με αυτό της υποθέσεως Allan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, δεν θεώρησε αυτή τη διαπίστωση αρκετή, ώστε να απορρίψει τον ισχυρισμό του προσφεύγοντος για προσβολή του δικαιώματός του στη μη αυτοενοχοποίηση.

Πιο συγκεκριμένα, το προστατευτικό πεδίο του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση θα μπορούσε να οριοθετηθεί μεταξύ τριών, επιμέρους περιπτώσεων. Ειδικότερα, στην περίπτωση, όπου ο κατηγορούμενος καλείται, στο πλαίσιο της απολογίας του, να καταθέσει για αυτοεπιβαρυντικά γεγονότα, στην περίπτωση, όπου ο κατηγορούμενος καλείται να συμβάλει, ως «μέσο αποδείξεων», στη συλλογή επιβαρυντικών, για το ίδιο, αποδεικτικών μέσων και, τέλος, στην περίπτωση εκείνη, που ο κατηγορούμενος προβαίνει σε παροχή αυτοεπιβαρυντικών στοιχείων, λόγω πεπλανημένων εντυπώσεων. Βάσει αυτών, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι *«το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση συνιστά αντιστοίχως ρυθμιστική αξία για την οριοθέτηση της επεμβατικής δράσης των ανακριτικών και δικαιοδοτικών οργάνων κατά τη συλλογή και εξέταση αποδείξεων, συνακόλουθα δε και για τη διαμόρφωση αποδεικτικών απαγορεύσεων»*⁹⁸.

Το ΕΔΔΑ, επιδιώκοντας την οριοθέτηση του πραγματικού προστατευτικού πεδίου της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης, υιοθετεί μια σειρά κριτηρίων, όπως η βαρύτητα του δημοσίου συμφέροντος για την καταπολέμηση του εγκλήματος, το είδος και η ένταση των μέσων εξαναγκασμού που χρησιμοποιούνται για την κτήση του αποδεικτικού στοιχείου, ο βαθμός εξάρτησης της αποδεικτικής θεμελίωσης της κατηγορίας από το αποσπώμενο με εξαναγκασμό στοιχείο, καθώς και η ύπαρξη εναλλακτικών δυνατοτήτων κτήσης των αποδείξεων.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου, βάσει των ανωτέρω κριτηρίων, επιχειρεί, στην εκάστοτε υπόθεση, να εξισορροπήσει την, τυχόν, σύγκρουση της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης με άλλες αρχές. Εάν, οι σχετικές αρχές και οι στόχοι επιβάλλουν τον περιορισμό του προστατευτικού πεδίου της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης, τότε θα υποχωρήσει αυτή, έναντι των υπολοίπων. Εάν, από την

⁹⁷ Βλ. απόφαση Bykov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 4378/02, 10.03.2009.

⁹⁸ Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας – Ζητήματα εφαρμογής τους υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ, Ποινικά Χρονικά, ΝΔ/2004, σελ. 98.

άλλη πλευρά, η προσβολή του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση είναι τόσο έντονη, τίθενται επιμέρους παράμετροι. Όσο περισσότερο έχει προσβληθεί το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση, τόσο περισσότερο προβάλλει ως μη αναγκαίος και δυσανάλογος *stricto sensu* ο περιορισμός του προστατευτικού πεδίου της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης. Στις περιπτώσεις αυτές, το Δικαστήριο διαπιστώνει κατάφωρη προσβολή του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση και κατ' επέκταση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.

Στην ελληνική πραγματικότητα, προσφάτως, ο Άρειος Πάγος έθεσε φραγμούς στην αυτοενοχοποίηση των μαρτύρων, κατά την αυτεπάγγελτη προανάκριση που διεξάγουν οι αστυνομικές αρχές, χωρίς να έχει προηγηθεί εισαγγελική παραγγελία. Συγκεκριμένα, με την υπ' αριθμ. 389/2011 Α.Π. επισημαίνεται ότι εκείνος που έχει συλληφθεί ως δράστης ή εις βάρος του υπάρχουν υπόνοιες για την τέλεση αξιόποινης πράξης, για την οποία διενεργείται αυτεπάγγελτη αστυνομική προανάκριση, εξετάζεται σύμφωνα με όσα ισχύουν για τον κατηγορούμενο, ούτως ώστε να αποφευχθεί το φαινόμενο της «μαρτυριοποίησης» και να διασφαλισθεί το υπερασπιστικό του δικαίωμα. Υπογραμμίζεται δε, ότι «η λήψη υπόψη και η αξιοποίηση αποδεικτικών μαρτυρικών καταθέσεων, οι οποίες δόθηκαν πριν ο εξετασθείς αποκτήσει την ιδιότητα του κατηγορουμένου, δημιουργεί απόλυτη ακυρότητα, δεδομένου ότι αφορά την υπεράσπισή του κατηγορουμένου και ειδικότερα, το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης του, ως ειδικότερη έκφραση του δικαιώματος του για «δίκαιη δίκη», που του εξασφαλίζει το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου».

ii. Η σχέση μεταξύ του τεκμηρίου και του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση

Το τεκμήριο αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, επιβάλλει την αντιμετώπιση του κατηγορουμένου, ως απλού υπόπτου έως την αμετάκλητη καταδίκη του, εξασφαλίζοντας την μεταχείριση του κατηγορουμένου, τόσο από τα πολιτειακά όργανα, όσο και από τους τρίτους, ως αθώου, μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του. Ένα ζήτημα, το οποίο ανακύπτει, μεταξύ άλλων, αφορά στην πιθανή παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ, λόγω

της εξαγωγής οριστικών συμπερασμάτων από την συμπεριφορά του ιδίου του κατηγορουμένου, κατά τα διάφορα στάδια της διαδικασίας.

Ερωτάται, ωστόσο, τι συμβαίνει όταν ένα δικαιοσύνη επιτρέπει την εκμετάλλευση της σιωπής του κατηγορουμένου εις βάρος του και τι γίνεται, όταν θεωρείται επιτρεπτός ο εξαναγκασμός του ιδίου ή των υπερασπιστών του σε ενέργειες που τον επιβαρύνουν και τον ενοχοποιούν. Στο σημείο αυτό, η απάντηση δόθηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, εν έτει 1993, όταν αναγνωρίστηκε ο δεσμός του δικαιώματος σιωπής του κατηγορουμένου και του σχετικού δικαιώματος της μη αυτοενοχοποίησης με την αρχή της δίκαιης δίκης, επισημαίνοντας, μάλιστα, ότι αυτά αποτελούν *conditio sine qua non* μιας δίκαιης διαδικασίας⁹⁹. Στην υπόθεση σταθμό, *Funke* κατά Γαλλίας¹⁰⁰, το ΕΔΔΑ συμπέρανε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ, θεωρώντας περιττή την εξέταση παραβίασης του άρθρου 6 § 2. Κατά μια άποψη, όμως, θα έπρεπε να προχωρήσει σε μια σύνδεση των δικαιωμάτων σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης του κατηγορουμένου με το ίδιο το τεκμήριο αθωότητας και όχι απλά να αρκестεί στην διαπίστωση παραβίασης της δίκαιης δίκης. Το τεκμήριο αθωότητας είναι αυτό που επηρεάζεται άμεσα από την ψυχολογική πίεση που ασκείται στον κατηγορούμενο και τον εξαναγκασμό του σε αυτοεπιβαρυντικές ενέργειες. Εάν υποχρεούτο ο κατηγορούμενος να συνεισφέρει με οιοδήποτε τρόπο στην, εις βάρος του, ποινική διαδικασία, έτσι ώστε να μη θεωρηθεί η σιωπή του, ως καθοριστική ένδειξη της ενοχής του, το τεκμήριο αθωότητας θα αποδεικνύετο άνευ αντικειμένου¹⁰¹.

Το ΕΔΔΑ στις αποφάσεις *Murray*¹⁰² και *Saunders*¹⁰³ κατά Ηνωμένου Βασιλείου έκρινε ότι τα δικαιώματα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης αποτελούν γενικώς αναγνωρισμένους διεθνείς κανόνες, με αποτέλεσμα να είναι ασυμβίβαστη με το περιεχόμενο της Σύμβασης, μια καταδίκη που θεμελιώνεται στην άρνηση του κατηγορουμένου να απαντήσει σε ερωτήσεις και να καταθέσει, κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία. Στην υπόθεση *Murray*, μάλιστα, προχώρησε λίγο παραπέρα, κρίνοντας ότι το δικαίωμα σιωπής δεν είναι απόλυτο. Συγκεκριμένα,

⁹⁹ Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας – Ζητήματα εφαρμογής τους υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ, Ποινικά Χρονικά, ΝΔ/2004, σελ. 97.

¹⁰⁰ Βλ. απόφαση *Funke* κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 10828/84, 25.02.1993.

¹⁰¹ Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης, κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000, σελ. 83.

¹⁰² Βλ. απόφαση *Murray* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 18731/91, 08.02.1996.

¹⁰³ Βλ. απόφαση *Saunders* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 19187/91, 17.12.1996.

δέχθηκε ότι το δικαστήριο μπορεί να συνάγει συμπεράσματα από τη σιωπή του κατηγορουμένου, κατά την εκτίμηση της αξιοπιστίας των αποδεικτικών μέσων, όταν τα συμπεράσματα αυτά στηρίζονται στην «κοινή λογική». Εάν, δηλαδή, οι λοιπές αποδείξεις εις βάρος του είναι ισχυρές, δεν αποκλείεται εξαγωγή συμπεράσματος από τη σιωπή του, αρκεί αυτή, βέβαια, να μην ερμηνεύεται απόλυτα σε βάρος του κατηγορουμένου¹⁰⁴.

Η σχέση μεταξύ τεκμηρίου αθωότητας και δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης έχει αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού, τόσο της θεωρίας, όσο και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Σύμφωνα με την άποψη της Τσόλκα, μάλιστα, το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης είναι δύο *αυθύπαρκτα* δικαιώματα, που συμβάλλουν, από κοινού, στην εξασφάλιση μιας δίκαιης δίκης¹⁰⁵ και τα οποία συνδέονται από το ΕΔΔΑ ως αναγκαίοι και αυτοτελείς όροι διασφάλισης τη δικαιοσύνης της ποινικής διαδικασίας, όροι, οι οποίοι, όμως, διαφοροποιούνται, κατά εννοιολογικό και κανονιστικό περιεχόμενο. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι το δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης αποτελεί ζωτικό στοιχείο της δίκαιης δίκης και προστατεύει τον κατηγορούμενο από ανάρμοστες πιέσεις εκ μέρους των αρχών, περιορίζοντας έτσι τον κίνδυνο δικαστικών σφαλμάτων. Στην υπόθεση *Heaney και McGuinness κατά Ιρλανδίας*¹⁰⁶, μάλιστα, έκρινε ότι το εν λόγω δικαίωμα συνδέεται στενά με το τεκμήριο αθωότητας. Το γεγονός ότι συνδέονται στενά, όμως, δεν σημαίνει ότι χάνουν την αυτοτέλειά τους και ότι παύουν να είναι *αυθύπαρκτα* δικαιώματα. Κατά την απόφαση *Telfner κατά Αυστρίας*¹⁰⁷, μια καταδικαστική απόφαση που στηρίζεται στο ότι ο κατηγορούμενος δεν ήθελε ή δεν ήταν σε θέση να παράσχει εξηγήσεις και να προσκομίσει αποδείξεις για τη αθωότητά του, αντιβαίνει στην αρχή του τεκμηρίου αθωότητας και όχι στην αρχή περί μη αυτοενοχοποίησης. Εξ' αυτού, συνάγεται και το διαφορετικό πεδίο εφαρμογής των δύο δικαιωμάτων, παρά την στενή τους σύνδε

¹⁰⁴ Μαργαρίτης Μ., Ελευθερίες – Δικαιώματα & Ασφάλεια στην ΕΕ - Η ΕΣΔΑ ως αναπόσπαστο μέρος του κοινοτικού δικαίου και το δικαίωμα «σιωπής του κατηγορουμένου», Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 128.

¹⁰⁵ Σύμφωνα με την άποψη της Τσόλκα «τούτο καταδεικνύεται άλλωστε και στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, το οποίο έχει κυρωθεί στη χώρα μας με το ν. 2462/1997. Τα δύο αυτά δικαιώματα κατοχυρώνονται ρητά σε δύο διαφορετικές διατάξεις και συγκεκριμένα το μεν πρώτο στην παρ. 3 εδ. ζ' του άρθρου 14, το δε δεύτερο στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου».

¹⁰⁶ Βλ. απόφαση *Heaney και McGuinness κατά Ιρλανδίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 34720/97, 21.12.2000.

¹⁰⁷ Βλ. απόφαση *Telfner κατά Αυστρίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 33501/96, 20.03.2001.

III. Τεκμήριο Αθωότητας: διάρκεια ισχύος και οι πτυχές του

Α. Η διάρκεια ισχύος του τεκμηρίου αθωότητας

Αφετηρία για την ενεργοποίηση των ευεργετικών εγγυήσεων που περικλείει το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί η χρονική εκείνη στιγμή, κατά την οποία, η επιφορτισμένη με τη δίωξη των εγκλημάτων αρχή αποδίδει σε ένα πρόσωπο την τέλεση ενός συγκεκριμένου εγκλήματος¹⁰⁸ ή το αντιμετωπίζει απλώς ως ύποπτο. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει, πως και πριν την τυπική έγερση της κατηγορίας για αξιόποινη πράξη, οι ενέργειες δημοσίων αρχών, που συνδέονται με την επακολουθούσα ποινική δίκη, δύνανται να ελεγχθούν, βάσει της διατάξεως του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, στην απόφαση *Alletnet de Ribemont κατά Γαλλίας*¹⁰⁹, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε πως η σύλληψη και αστυνομική κράτηση του προσφεύγοντος, η οποία είχε προηγηθεί της ποινικής δίωξης, αλλά είχε ενεργηθεί στο πλαίσιο δικαστικής έρευνας για την αξιόποινη πράξη, για την οποία, εν τέλει, εγέρθηκε η κατηγορία εναντίον του, κατέστησε τον προσφεύγοντα «πρόσωπο κατηγορούμενο για αξιόποινη πράξη», κατά την έννοια του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ¹¹⁰.

Κατά την επικρατούσα άποψη, το τεκμήριο αθωότητας εξακολουθεί να συνοδεύει τον κατηγορούμενο καθόλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, παύει δε, για πρώτη φορά με την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης. Η εν λόγω άποψη, φαίνεται να ενισχύεται και από τη διατύπωση του άρθρου 73 ΚΠΔ.¹¹¹ Ειδικότερα, λοιπόν, σύμφωνα με το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, το τεκμήριο αθωότητας ισχύει μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου, μέχρι, δηλαδή, την εξάλειψη κάθε αμφιβολίας ως προς την συνδρομή των υποκειμενικών και αντικειμενικών κριτηρίων του εγκλήματος στο πρόσωπό του και έως τον σχηματισμό δικανικής πεποίθησης ως προς την ευθύνη και το αξιόποινο αυτού. Κατά την αρνητική διατύπωση του ΕΔΔΑ στην απόφασή του

¹⁰⁸ Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με το άρθρο 72 ΚΠΔ «Την ιδιότητα του κατηγορουμένου την αποκτά εκείνος εναντίον του οποίου ο εισαγγελέας άσκησε ρητά την ποινική δίωξη και εκείνος στον οποίο σε οποιοδήποτε στάδιο της ανάκρισης αποδίδεται η αξιόποινη πράξη». Η διάταξη αυτή, καλύπτει και τα πρόσωπα εναντίον των οποίων στρέφεται η αστυνομική προανάκριση, αλλά και τα πρόσωπα εις βάρος των οποίων διενεργείται προκαταρκτική εξέταση.

¹⁰⁹ Βλ. απόφαση *Alletnet de Ribemont κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 15175/89, 10.02.1995.

¹¹⁰ Πρωτόπαπας Δ., Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006, σελ. 340.

¹¹¹ Βάσει του άρθρου 73 ΚΠΔ: «Ο κατηγορούμενος διατηρεί την ιδιότητά του ωσότου εκδοθεί αμετάκλητο απαλλακτικό βούλευμα ή αμετάκλητη καταδικαστική ή αθωωτική απόφαση και την αποκτά εκ νέου στις περιπτώσεις του άρθρου 57 § 2».

επί της υποθέσεως Engel και άλλοι κατά Ολλανδίας, το τεκμήριο δεν εκτείνεται (μόνο) μέχρι την κήρυξη της ενοχής του κατηγορουμένου, ούτε, ακόμη περισσότερο, (μόνο) μέχρι τον προσδιορισμό του είδους και του ύψους της ποινής¹¹².

Η νόμιμη απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου, μέχρι την οποία ισχύει κατά τα παραπάνω το τεκμήριο αθωότητας, παρότι το αντικείμενό της είναι ορισμένο, συνιστά ένα δυσχερές ζήτημα, καθώς η ενοχή περιλαμβάνει, αφενός, όλα τα στοιχεία της έννοιας του εγκλήματος και, αφετέρου, κρίνεται, διαρκώς, στα διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Συγκεκριμένα, κρίνεται κατά την κίνηση της ποινικής δίωξης εναντίον του κατηγορουμένου, κατά την σύλληψη και προσωρινή του κράτηση, την αποφυλάκιση και την παραπομπή του στο ακροατήριο και, εν τέλει, κρίνεται, κατά την ακροαματική διαδικασία, ενώπιον του δικαστηρίου, σε πρώτο και δεύτερο βαθμό, ενίοτε και ενώπιον του αναιρετικού δικαστηρίου. Επισημαίνεται δε, ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την κήρυξη της ενοχής είναι η κατάφαση, όχι μόνο ως προς τα υποκειμενικά κριτήρια, αλλά και ως προς τα αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος, ήτοι ως προς το άδικο της πράξης, τον αντικειμενικό αιτιώδη σύνδεσμο, την υπαιτιότητα και την ικανότητα για καταλογισμό.

Αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί, είναι πως το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, όταν κάνει λόγο για απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου, προκειμένου να ακολουθήσει η καταδίκη του, απαιτεί «πλήρη απόδειξη», κατά την έννοια του ποινικού δικονομικού δικαίου. Η προϋπόθεση της πλήρους αποδείξεως εγγυάται την προστασία και τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας, κατά το στάδιο της κύριας διαδικασίας, ενώπιον του ακροατηρίου, προϋπόθεση η οποία, όμως, δεν ισχύει στην προδικασία. Όλες οι εκτιμήσεις και κρίσεις, σχετικά με τον κατηγορούμενο, κατά την προδικασία, στηρίζονται και απαιτούν, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, «αποχρώσεις ενδείξεις» ενοχής. Βέβαια, το εάν οι εν λόγω κρίσεις για την ενοχή του κατηγορουμένου, κατά το στάδιο της προδικασίας, συμβιβάζονται προς το τεκμήριο αθωότητας είναι κάτι που διερευνάται, όχι γενικά, αλλά σύμφωνα με την εκάστοτε περίπτωση και ενόψει συγκεκριμένων περιστατικών, αναγκών και ρυθμίσεων.

¹¹² Βλ. απόφαση Engel και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 5100/71 08.06.1976.

Στη θεωρία η άποψη ότι το τεκμήριο αθωότητας διαρκεί έως την αμετάκλητη απόδειξη της ενοχής εμφανίζεται, συχνά, ως αυτονόητη. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, γίνεται προσπάθεια να θεμελιωθεί η θέση αυτή, είτε στη διάταξη του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ, υπό την έννοια ότι η «νόμιμη απόδειξη της ενοχής» προϋποθέτει αμετάκλητη, κατά το εσωτερικό δίκαιο, καταδικαστική απόφαση, είτε στον ίδιο τον χαρακτήρα του τεκμηρίου αθωότητας, ως απορρέοντος από την αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, κατά το Σύνταγμα. Μάλιστα, μετά την παύση του, λόγω του αμετακλήτου της καταδικαστικής αποφάσεως, το τεκμήριο αθωότητας δύναται να αναβιώσει, εάν γίνει δεκτή η αίτηση του κατηγορουμένου για επανάληψη της διαδικασίας, κατά τα άρθρα 525 επ. ΚΠΔ. Περισσότερα, όμως, σχετικά με τον προβληματισμό που ανακύπτει γύρω από την διατήρηση του τεκμηρίου αθωότητας, έως την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης, καθώς και η θεώρηση του ανασταλτικού αποτελέσματος των ενδίκων μέσων ως εκδήλωση του τεκμηρίου αθωότητας, ακολουθούν στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

Β. Οι συνέπειες του τεκμηρίου αθωότητας

Η αναγνώριση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου έχει μια σειρά από δικονομικές και ουσιαστικές συνέπειες, εκ των οποίων οι σημαντικότερες, είναι αυτές που ακολουθούν. Ειδικότερα, σημαντικότερη συνέπεια του τεκμηρίου αθωότητας αποτελεί η αρχή *in dubio pro reo* και ο κανόνας κατανομής του βάρους απόδειξης, καθώς και η απαγόρευση επιβολής πρόωρης ποινής. Επιπροσθέτως, συνέπεια του τεκμηρίου συνιστά το ανασταλτικό αποτέλεσμα των ενδίκων μέσων, η απαγόρευση εκφοράς κρίσης περί ενοχής του κατηγορουμένου, αλλά και η προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από το σκεπτικό ή τις παρεπόμενες συνέπειες των δικαστικών αποφάσεως.

ι. Η κατανομή του βάρους απόδειξης και η θεμελιακή δικαιοκή αρχή *in dubio pro reo*

Βασικό περιεχόμενο του τεκμηρίου αθωότητας αποτελούν ο κανόνας κατανομής του βάρους απόδειξης, σύμφωνα με τον οποίο ο κατηγορούμενος δεν υποχρεούται να αποδείξει την αθωότητά του και η αρχή *in dubio pro reo*, ως κανόνας αξιολόγησης του αποδεικτικού υλικού. Η αποδεικτική αυτή πτυχή του

τεκμηρίου αθωότητας βρίσκει τις ρίζες της στη σύγχρονη γαλλική θεωρία¹¹³, η οποία αντιμετωπίζει το τεκμήριο, κυρίως, ως κανόνα κατανομής του βάρους απόδειξης και αντιλαμβάνεται την αρχή *in dubio pro reo*, ως βασικό συστατικό στοιχείο του τεκμηρίου αθωότητας.

Στην ελληνική νομική θεωρία, η σημασία του τεκμηρίου αθωότητας για την κατανομή του βάρους απόδειξης, έχει τονισθεί, ιδιαίτερα, από τον Μπάκα, ο οποίος υποστήριζε ότι η ουσιαστική αξιολόγηση του τεκμηρίου αθωότητας θα πρέπει να γίνεται κάθε φορά με αναφορά στο πρακτικό – δικονομικό του αποτέλεσμα, ιδιαίτερα στο χώρο της απόδειξης και ειδικότερα αναφορικά με τα όρια της συμπεριφοράς του κατηγορουμένου (ανυπαρξία υποκειμενικού ή αντικειμενικού βάρους απόδειξης για τον κατηγορούμενο, δικαίωμα σιωπής ή άρνησης της κατηγορίας) και την εκτίμηση των δικονομικών επιπτώσεών της¹¹⁴.

Ουσιαστικά, λοιπόν, το περιεχόμενο του τεκμηρίου αθωότητας είναι αρνητικό, καθώς η αθωότητα του κατηγορουμένου δεν αποτελεί αντικείμενο απόδειξης στην ποινική δίκη¹¹⁵. Ο κατηγορούμενος δεν έχει ουδεμία υποχρέωση να αποδείξει την αθωότητά του και να αντικρούσει την κατηγορία. Εν αντιθέσει, μάλιστα, έχει το δικαίωμα να αρνηθεί να απαντήσει στα ερωτήματα που του τίθενται και να προβεί σε δηλώσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να αποδειχθούν επιβαρυντικές για τον ίδιο. Το τεκμήριο αθωότητας, όμως, δεν προσδιορίζει ποιος φέρει το βάρος απόδειξης στην ποινική δίκη. Ο προσδιορισμός αυτός εξαρτάται από το εκάστοτε δικονομικό σύστημα που ακολουθείται. Πάντως, ένα είναι σίγουρο, ότι ο κατηγορούμενος δεν φέρει το βάρος αποδείξεως της αθωότητάς του, αλλά ο εκάστοτε κατηγορός υποχρεούται να αποδείξει την εις βάρος του κατηγορία.

Συνέπεια και άμεση απόρροια της αρχής κατανομής του βάρους απόδειξης είναι η αρχή *in dubio pro reo*, βάσει της οποίας οι αμφιβολίες λειτουργούν υπέρ του κατηγορουμένου. Ενώ στην προδικασία είναι αρκετή η παραμικρή βάσιμη ένδειξη ενοχής για να κινηθεί η ποινική διαδικασία, στο ακροατήριο, έστω και η ελάχιστη βάσιμη ένδειξη αθωότητας του κατηγορουμένου προκαλεί αμφιβολίες ως προς την ενοχή και οδηγεί στην

¹¹³ Bernard Bouloc, Gaston Stefani, Georges Levasseur, *Procedure Penale*, εκδόσεις Dalloz, 1993, σελ.25.

¹¹⁴ Μπάκα Χ., Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και η προστασία τους στην ποινική διαδικασία, Αφοί Π. Σάκκουλα, 1991, σελ. 17

¹¹⁵ Αλεξιάδης Σ., Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, ΕΕΕυρΔ 1/1986, σελ. 52.

απαλλαγή του. Ενώ, δηλαδή, στην κύρια διαδικασία απαιτείται, προκειμένου να καταδικασθεί ο κατηγορούμενος, βεβαιότητα ως προς την ενοχή του, στην προδικασία πρέπει να συντρέχει βεβαιότητα ως προς την αθωότητα, ούτως ώστε να παύσει η ποινική δίωξη αυτού.

Ωστόσο, το νόημα της αρχής *in dubio pro reo* αποτελεί μια από τις συνέπειες του τεκμηρίου αθωότητας, το οποίο έχει ευρύτερο περιεχόμενο σε σχέση με την εν λόγω αρχή, μιας και δεν αναφέρεται, μόνο, στο στάδιο της οριστικής κρίσης και απόφασης, αλλά διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο καθόλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας¹¹⁶. Και στην προδικασία, όπως έχει, ήδη, αναφερθεί, ισχύει το τεκμήριο αθωότητας, το οποίο προστατεύει, τόσο τον ύποπτο, όσο και τον κατηγορούμενο, από μέτρα και κυρώσεις, που δεν μπορούν να δικαιολογηθούν με τα διαθέσιμα αποδεικτικά μέσα. Θα ήταν, πραγματικά, οξύμωρο, εάν το τεκμήριο αθωότητας ίσχυε, μόνο, στο στάδιο της διαδικασίας μετά την παραπομπή, όπου οι ενδείξεις ενοχής έχουν, πλέον, συγκεντρωθεί και συσσωρευθεί. Θα πρέπει να ισχύει στην προδικασία, όπου οι ενδείξεις είναι ακόμη αόριστες και ασύνδετες μεταξύ τους¹¹⁷.

Καθίσταται, όμως, αμφίβολο, εάν ισχύει στην προδικασία και η αρχή περί αμφιβολιών, ήτοι η αρχή *in dubio pro reo*. Στην προδικασία δεν υφίστανται αποδείξεις για τη ενοχή του κατηγορουμένου, παρά μόνο ενδείξεις σχετικά με αυτήν, με αποτέλεσμα τα πάντα να είναι αβέβαια και ρευστά. Κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία, ο δικαστής είναι αυτός που θα εκτιμήσει, εάν το συγκεντρωθέν, στο στάδιο της προδικασίας, αποδεικτικό υλικό συνιστά, απλώς, ένδειξη ως προς τα πραγματικά περιστατικά ή αν επιτρέπει τον ασφαλή σχηματισμό μιας εικόνας για την αλήθεια. Εάν οι ενδείξεις που έχουν συγκεντρωθεί χαρακτηρίζονται ως αποχρώσεις, τότε διατάσσεται η παραπομπή του κατηγορουμένου στο ακροατήριο, όπου θα κριθεί η ενοχή του ή όχι. Βεβαιότητα ως προς την ενοχή, μέχρι τον ακροαματικό έλεγχο και την έκδοση

¹¹⁶ Κατά τη σκέψη του Berling, η αρχή *in dubio pro reo* δεν είναι μόνο ένας κανόνας αξιολόγησης του αποδεικτικού υλικού, ο οποίος ενεργοποιείται στο τέλος της αποδεικτικής διαδικασίας, με αποτέλεσμα η λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας στο δίκαιο της απόδειξης να υποκαθίσταται από την θεωρητική επεξεργασία του κανόνα *in dubio pro reo*. Αυτή η προσέγγιση, όπως γίνεται αντιληπτό, θα οδηγούσε σε μια αντιστροφή της σχέσης μεταξύ τεκμηρίου αθωότητας και *in dubio pro reo*, αφού, αντί για μια ειδικότερη πτυχή της αποδεικτικής έκφρασης του τεκμηρίου αθωότητας, το *in dubio pro reo* θα εθεωρείτο ως ο γενικός κανόνας ρύθμισης της αποδεικτικής διαδικασίας, αφαιρώντας από το τεκμήριο την, καθοριστικής σημασίας, αποδεικτική πτυχή του.

¹¹⁷ Κάβουρας Γ., Το τεκμήριο αθωότητας – Η έκταση ισχύος και η λειτουργία του – Η δικονομική θέση του κατηγορουμένου στο σύστημα δικαίου, Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2003, σελ. 197.

δικαστικής αποφάσεως, δεν δύναται να υπάρξει. Μέχρι εκείνο το σημείο, το μόνο που μπορεί να υπάρξει είναι βεβαιότητα ως προς την αθωότητα. Όταν, μάλιστα, συντρέχουν, τόσο ενδείξεις ενοχής, όσο και ενδείξεις αθωότητας, τότε ο κατηγορούμενος πρέπει να παραπέμπεται, προκειμένου να δικασθεί για τη πράξη, για την οποία κατηγορείται. Εκ των ανωτέρω, συνάγεται ότι η αρχή *in dubio pro reo* δεν συναντά πεδίο εφαρμογής, κατά την προδικασία και την ενδιάμεση διαδικασία, παρά, μόνο, κατά την ακροαματική διαδικασία.

Το ΕΔΔΑ σε ορισμένες περιπτώσεις κλήθηκε να αποφανθεί επί πραγματικών περιστατικών, τα οποία μπορούσαν να θεμελιώσουν αποδεδειγμένη ενοχή του κατηγορουμένου και να στηρίξουν την ποινική του ευθύνη. Στην υπόθεση *Salabiaku*¹¹⁸ ο κατηγορούμενος, ο οποίος παρέλαβε από το αεροδρόμιο ένα κιβώτιο με ναρκωτικά, κηρύχθηκε μεν αθώος για το ποινικό αδίκημα της παράνομης εισαγωγής ναρκωτικών, καταδικάστηκε, όμως, για παράβαση του γαλλικού τελωνειακού κώδικα. Συγκεκριμένα, καταδικάστηκε, όχι για κατοχή, αλλά για λαθρεμπόριο απαγορευμένων ειδών, εκ μόνου του γεγονότος ότι αυτά βρέθηκαν στην κατοχή του και με τεκμαιρόμενη ως δεδομένη τη γνώση του ως προς το περιεχόμενο του κιβωτίου. Στην προκειμένη περίπτωση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το τεκμήριο αθωότητας απαγορεύει τη χρήση τεκμηρίων ενοχής. Επεσήμανε, μεν, ότι τέτοιου είδους τεκμήρια, τα οποία μεταθέτουν το βάρος απόδειξης στους ώμους του κατηγορουμένου, δεν είναι *per se* αντίθετα με το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ και ότι τα συμβαλλόμενα κράτη είναι, κατ' αρχήν, ελεύθερα να δέχονται την απόδειξη ενός αδικήματος, βάσει αντικειμενικών κριτηρίων. Ωστόσο, το Δικαστήριο του Στρασβούργου τόνισε την ανάγκη χάραξης λογικών ορίων ως προς τα πραγματικά περιστατικά ή τις νομικές ρυθμίσεις που μπορούν να οδηγήσουν σε καταδίκη του κατηγορουμένου, χωρίς δυνατότητα εκ μέρους του να αποδείξει το αντίθετο¹¹⁹. Το εν λόγω κριτήριο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αρκετά ήπιο, καθώς η χάραξη λογικών ορίων και μόνο δεν διασφαλίζει με επάρκεια τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, όπως αυτό του τεκμηρίου αθωότητας. Το ΕΔΔΑ θα έπρεπε να θέσει ακριβή κριτήρια και προϋποθέσεις, βάσει των οποίων θα κρίνονται τα πραγματικά περιστατικά, που μπορούν να

¹¹⁸ Βλ. απόφαση *Salabiaku* κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 10519/83, 07.10.1988.

¹¹⁹ Αποστολάκης Γ., Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και των εθνικών ποινικών δικαστηρίων. Το διαφανόμενο ρήγμα του τεκμηρίου στη Συμφωνία Schengen, Ποινικός Λόγος, 2/2001, σελ. 698.

οδηγήσουν σε καταδίκη του κατηγορουμένου, χωρίς ο ίδιος να έχει τη δυνατότητα αποδείξεως του αντιθέτου.

ii. Απαγόρευση ποινής πριν την οριστική καταδίκη: το θέμα της προσωρινής κρατήσεως

Η αποδοχή του τεκμηρίου αθωότητας, ως καθοριστικού παράγοντα για την ρύθμιση της δικονομικής θέσης του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, συνοδεύεται από το δεδομένο ότι το τεκμήριο αυτό δεν απαλλάσσει τον κατηγορούμενο από κάθε μέτρο που οδηγεί σε προσβολή των δικαιωμάτων του, κατά τη διάρκεια της ποινικής δίκης και προτού αποδειχθεί, νομίμως, η ενοχή του. Το ίδιο το τεκμήριο αθωότητας απαιτεί και καθιστά αναγκαία μια διαδικασία δικανικής μορφής, έτσι ώστε να αποδειχθεί η ενοχή. Για να εξασφαλισθεί, όμως, η διαδικασία αυτή, προβλέπονται μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, τα οποία θα πρέπει να εξετασθούν ως προς τη συμφωνία τους με το τεκμήριο αθωότητας, όπως το μέτρο της προσωρινής κράτησης.

Το τεκμήριο αθωότητας, δεν απαγορεύει, κατ' αρχήν, την επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, όπως προκύπτει από τα άρθρα 5 § 4 και 6 του Συντάγματος, καθώς και τα άρθρα 5 § 1 γ', 3 και 4 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, οι εν λόγω διατάξεις, οι οποίες δέχονται ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ασφάλεια και ελευθερία, καθορίζουν τις εξαιρετικές εκείνες περιπτώσεις, κατά τις οποίες, επιτρέπεται η επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού και, ιδίως, αυτού της προσωρινής κρατήσεως. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου, μάλιστα, έχει κρίνει ότι η διαπίστωση της τήρησης του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ, κατά την επιβολή προσωρινής κράτησης, καθιστά μη απαραίτητη την έρευνα της συμβατότητας της κρατήσεως με το τεκμήριο αθωότητας¹²⁰. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται και από την αρχή του κράτους δικαίου, κατά το εθνικό μας Σύνταγμα, σύμφωνα με την οποία η αποστολή του κράτους δεν εξαντλείται στον αγώνα προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, αλλά επεκτείνεται, το ίδιο εντόνως, και στην πάταξη του εγκλήματος.

Το ερώτημα που γεννάται, εν προκειμένω, λοιπόν, έγκειται στο εάν είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για τεκμήριο αθωότητας στην περίπτωση ενός κατηγορουμένου, που αναμένεται να υποβληθεί ή έχει, ήδη, υποβληθεί σε μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, με αποτέλεσμα, να έχει απωλέσει ορισμένα

¹²⁰ Βλ. απόφαση Ν.Κ. κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 24952/94, 11.01.2001.

δικαιώματά του. Και εάν μπορεί, πράγματι, να γίνεται λόγος για εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας, τίθεται περαιτέρω το ερώτημα σε τι, ακριβώς, συνίσταται η ρυθμιστική του παρέμβαση στο πλαίσιο των μέτρων δικονομικού καταναγκασμού.

Το τεκμήριο αθωότητας, όπως προελέχθη, αποτελεί αρχή που υποχωρεί όταν προβάλλει επιτακτική η ανάγκη λήψης μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, ιδίως, στην περίπτωση που κρίνεται αναγκαία η προσωρινή κράτηση του κατηγορουμένου. Το τεκμήριο αθωότητας, βέβαια, αποτελεί τον κανόνα, η δε επιβολή μέτρων καταναγκασμού στον κατηγορούμενο συνιστά την εξαίρεση. Η θέση αυτή κρίνεται συνεπής προς το σύστημα που εισάγεται από τις διατάξεις των άρθρων 5 και 6 της ΕΣΔΑ, καθώς και των άρθρων 5 και 6 του Συντάγματος, σύμφωνα με τις οποίες η προσωρινή κράτηση αποτελεί μια θεμιτή εξαίρεση, που τελεί υπό την προϋπόθεση της αναγκαιότητας. Επομένως, η προσωρινή κράτηση, παρότι, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται να αποτελεί κάμψη του τεκμηρίου, δεν το ανατρέπει, ούτε έρχεται σε ευθεία αντίθεση με αυτό¹²¹.

Ειδικότερα, από το τεκμήριο αθωότητας, απορρέει η αρχή ότι κατά τη θέσπιση και εφαρμογή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, δεν επιτρέπεται να χορηγείται, αλόγιστα, το προβάδισμα στο δημόσιο συμφέρον, εις βάρος της του θιγόμενου κατηγορουμένου. Αυτό συνεπάγεται ότι τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού πρέπει να επιβάλλονται, μόνο, όταν είναι απολύτως αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Συνεπώς, το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για το περιεχόμενο των μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, σε τέτοιο βαθμό, μάλιστα, που να καθίστανται απαράδεκτα τα μέσα ανάκρισης, τα οποία προσβάλλουν τον κατηγορούμενο. Επιπλέον, το τεκμήριο περιορίζει την ένταση και τη διάρκεια των μέτρων καταναγκασμού στο απολύτως αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού τους. Ως εκ τούτου, οι προσωρινά κρατούμενοι δεν μπορεί να αντιμετωπίζονται όπως οι κατάδικοι¹²², ούτε να υπόκεινται σε άλλους περιορισμούς, πλην εκείνων που επιβάλλονται από τον

¹²¹ Σύμφωνα με την απόφαση του ΕΔΔΑ, W. κατά Ελβετίας, της 26^{ης} Ιανουαρίου 1993, αρ. προσφυγής 14379/88 για τη δικαιολόγηση της προσωρινής κράτησης πρέπει, μέσω συγκεκριμένων ενδείξεων, να αποκαλύπτεται μια αληθινή απαίτηση δημοσίου συμφέροντος, η οποία, παρά την ύπαρξη του τεκμηρίου αθωότητας να περισχύνει του κανόνα σεβασμού της ατομικής ελευθερίας. Μετά την άρροδο ορισμένου χρόνου δεν αρκεί πια η ύπαρξη σοβαρών ενδείξεων τέλεσης ενός εγκλήματος για την διατήρηση της προσωρινής κράτησης. Και αν ακόμη υφίστανται αποχρώντες λόγοι κινδύνου φυγής ή εξαφάνισης αποδεικτικών στοιχείων, πρέπει να ερευνηθεί, εάν οι αρμόδιες αρχές επέδειξαν ειδική επιμέλεια κατά την εξέλιξη της διαδικασίας.

¹²² Αν και, κατά την απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επί της υποθέσεως Peers κατά Ελλάδος (προσφυγή 28524/95), της 19^{ης} Απριλίου 2001, η ΕΣΔΑ δεν περιέχει κανόνα που να επιβάλει τη διαφορετική μεταχείριση υποδίκων και καταδίκων.

σκοπό της κράτησης και την διατήρηση της ευταξίας, εντός του καταστήματος κράτησης.

Αντίθετα, οι λόγοι της προσωρινής κράτησης δεν μπορεί να έγκεινται στην εικαζόμενη ενοχή, αλλά θα πρέπει να είναι αποκλειστικά δικονομικοί και να εξυπηρετούν τις πρακτικές ανάγκες διεξαγωγής της ποινικής διαδικασίας. Θα πρέπει, δηλαδή, οι κρατικές αρχές να εφαρμόζουν την αρχή του προσήκοντος βαθμού υπονοιών ή ενδείξεων¹²³. Σύμφωνα με τον Ανδρουλάκη, ένας από τους λόγους επιβολής προσωρινής κράτησης είναι η αποτροπή πιθανής φυγής, καθώς και η αποφυγή ενδεχόμενης απόκρυψης των αποδεικτικών στοιχείων, όχι, όμως, και η βαρύτητα της πράξης ή η αντίδραση της κοινής γνώμης¹²⁴. Βάσει δε, του κειμένου της ίδιας της Σύμβασης, η στέρηση της ελευθερίας, κατά το στάδιο της διαδικασίας, επιτρέπεται, μόνο, υπό τους όρους του άρθρου 5 § 1 γ'¹²⁵, σύμφωνα με το οποίο ένα πρόσωπο επιτρέπεται να στερηθεί την ελευθερία του, όταν υφίστανται εύλογες υπόνοιες εις βάρος του ότι διέπραξε κάποια αδίκημα.

Σύμφωνα με το ν. 2207/1994, η προσωρινή κράτηση επιβαλλόταν, όταν κρινόταν αιτιολογημένα ότι αν ο κατηγορούμενος αφεθεί ελεύθερος ήταν πιθανό να διαπράξει και άλλα αδικήματα. Η προσέγγιση αυτή αποτελεί μια πρόβλεψη προσανατολισμένη στο μέλλον, η οποία συνάγεται από αξιολογήσιμα περιστατικά του παρελθόντος¹²⁶. Η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας στηρίζεται σε στοιχεία του παρελθόντος, τα οποία τελούν υπό έρευνα και δεν έχουν, ακόμη εξακριβωθεί, κατά τρόπο αντίθετο προς το τεκμήριο αθωότητας. Κατά τον Δαλακούρα, όμως, ο κίνδυνος τέλεσης νέων εγκλημάτων δεν έρχεται σε ευθεία αντίθεση με το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, καθώς το άρθρο 5 § 1 γ' επιτρέπει, σαφώς, την στέρηση της ελευθερίας, με σκοπό την παρεμπόδιση διάπραξης νέου αδικήματος¹²⁷.

¹²³ Καρράς, Α., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2007, σελ. 580.

¹²⁴ Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης, 3^η έκδοση, Π. Ν. Σάκκουλας, σελ. 343.

¹²⁵ Κατά τη διάταξη του άρθρου 5 § 1 γ' της ΕΣΔΑ: «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν και την ασφάλειαν. Ουδείς επιτρέπεται να στερηθή της ελευθερίας του ειμή εις τας ακόλουθας περιπτώσεις και συμφώνως προς την νόμιμον διαδικασίαν...γ) εάν συνελήφθη και κρατήται όπως οδηγηθή ενώπιον της αρμοδίας δικαστικής αρχής εις την περίπτωσιν ευλόγου υπονομίας ότι διέπραξεν αδίκημα, ή υπάρχουν λογικά δεδομένα προς παραδοχὴν της ανάγκης όπως ούτος εμποδισθῇ ἀπὸ του να διαπράξῃ ἀδίκημα ή δραπετεύσῃ μετὰ την διάπραξιν τούτου».

¹²⁶ Κάβουρας Γ., Το τεκμήριο αθωότητας – Η έκταση ισχύος και η λειτουργίας του – Η δικονομική θέση του κατηγορουμένου στο σύστημα δικαίου, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2003, σελ. 204.

¹²⁷ Δαλακούρας Θ., Προσωρινή κράτηση: Κριτική θεώρηση του επίμαχου θεσμού υπό το πρίσμα τα δογματικής θεμελίωσής του, Υπερ 1996, σελ. 718.

Βάσει του ν. 3811/2009 οι προϋποθέσεις επιβολής προσωρινής κρατήσεως αυστηροποιήθηκαν. Συγκεκριμένα, για να επιβληθεί το μέτρο της προσωρινής κρατήσεως θα πρέπει να κριθεί και αιτιολογημένα ότι δεν επαρκούν οι περιοριστικοί όροι. Το κριτήριο δε ότι *εάν αφεθεί ο κατηγορούμενος ελεύθερος είναι πολύ πιθανό να διαπράξει και άλλα εγκλήματα* θα πρέπει να προκύπτει από προηγούμενες αμετάκλητες καταδίκες για ομοειδείς αξιόποινες πράξεις. Επίσης το ίδιο κριτήριο για την επιβολή προσωρινής κράτησης, ήτοι η πιθανολόγηση για διάπραξη και άλλων εγκλημάτων σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος αφεθεί ελεύθερος, δύναται να συντρέχει μόνο για τα κακουργήματα εκείνα για τα οποία απειλείται στο νόμο ποινή ισόβιας κάθειρξης ή πρόσκαιρης κάθειρξης με ανώτατο όριο τα είκοσι έτη. Η βαρύτητα δε της πράξης και μόνο δεν είναι αρκετή για να επιβληθεί το μέτρο της προσωρινής κρατήσεως.

Εκ τω ανωτέρω, γίνεται αποδεκτό ότι η προσωρινή κράτηση δεν έχει χαρακτήρα ποινής και συνιστά, απλώς, μέτρο εξασφάλισης της ορθής διεξαγωγής της διαδικασίας, το οποίο δεν έρχεται καταρχήν σε σύγκρουση με το τεκμήριο αθωότητας. Η ΕΣΔΑ, όπως προαναφέρθηκε, την προβλέπει στο άρθρο 5 § 1 γ', ενώ, σύμφωνα με τη νομολογία της ΕυΕπΔΑ η προσωρινή κράτηση, κατ' αρχήν, είναι επιτρεπτή¹²⁸. Βέβαια, κατά μια άποψη, ο θεσμός της προσωρινής κράτησης, έστω και αν εγγυάται ότι υφίσταται διαχωρισμός των προσωρινώς κρατούντων από τους καταδίκους, ως προς το αποτέλεσμα, δεν διαφοροποιείται από την ποινή. Ως επιχείρημα, προς ενίσχυση της ανωτέρω θέσης, προβάλλεται η αφαίρεση του χρόνου προσωρινής κράτησης από την επιβληθείσα ποινή. Κατά μια άλλη αντίληψη, όμως, ο θεσμός της προσωρινής κράτησης δεν καταστρατηγεί την απαγόρευση επιβολής μέτρων ισοδύναμων προς την ποινή, αφού, ανεξαρτήτως περιεχομένου, δεν αποτελεί ποινή που επιβάλλεται προκαταβολικώς. Μάλιστα, σύμφωνα με αυτή τη θέση, η προσωρινή κράτηση δεν συνοδεύεται, εν αντιθέσει με την φυλάκιση, από την κοινωνικοηθική διάκριση εις βάρος του κατηγορουμένου και αυτό γιατί, τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού στηρίζονται, απλώς, στην υπόνοια εις βάρος του.

Το τεκμήριο αθωότητας δεν οδηγεί στην απαγόρευση των μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, όταν αυτά συγκρούονται με το εν λόγω τεκμήριο, παρά μόνο στον βαθμό που επιβάλλονται ως προκαταβολική ποινή για την

¹²⁸ Βλ. απόφαση ΕυΕπΔΑ επί της προσφυγής 7981/77, Cit κατά IntKomm – Vogler.

τελεσθείσα, από τον φερόμενο ως δράστη, πράξη. Επομένως, σε περίπτωση μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, τα οποία είναι απαλλαγμένα από οιαδήποτε τιμωρητική διάθεση και λαμβάνονται για την ομαλή διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας, δεν γίνεται λόγος για προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας. Ειδικότερα, *το τεκμήριο αθωότητας πρέπει να λαμβάνεται «συσταλτικά», ως απαγόρευση ορισμένου είδους προσβολών, και όχι «εκτατικά», ως απαγόρευση ορισμένου είδους προσβολών και ορισμένου είδους αιτιολόγησης αυτών*¹²⁹. Εάν, δηλαδή, ο κατηγορούμενος υφίσταται δυσμενή μεταχείριση, διότι αυτό απαιτείται ύστερα από προεκτίμηση της ενοχής του, τότε δεν θίγεται το τεκμήριο αθωότητας, αρκεί, βεβαίως, η μεταχείριση αυτή να μην έχει τιμωρητικό χαρακτήρα και να αποβλέπει στο δημόσιο συμφέρον. Η αντίληψη αυτή μοιάζει συνεπής προς τον σκοπό του τεκμηρίου, ο οποίος έγκειται στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

Μια από τις σημαντικότερες περιπτώσεις κάμψης του τεκμηρίου αθωότητας εντοπίζεται στην σύλληψη του επ' αυτοφώρω καταλαμβανόμενου δράστη. Από τη στιγμή που το πρόσωπο συλλαμβάνεται ως δράστης αυτόφωρου εγκλήματος, αποκτά άμεσα την ιδιότητα του κατηγορουμένου. Εν προκειμένω, φαντάζει, πραγματικά δύσκολο ο δράστης αυτοφώρου αδικήματος να εξακολουθεί να απολαμβάνει το τεκμήριο αθωότητας, παρόλα αυτά δεν είναι αδύνατο. Αυτό μπορεί να συμβεί, εάν είναι αμφίβολη η δίωξη του δράστη χωρίς καθυστέρηση ή, ακόμη, αν είναι αβέβαιο κατά πόσο τα ίχνη, που ανευρέθησαν, θεμελιώνουν το συμπέρασμα ότι το έγκλημα τελέσθηκε πρόσφατα.

Σε γενικές γραμμές, η ισχύουσα αντίληψη για τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού και, ιδίως, της προσωρινής κράτησης, θεωρεί ότι αυτά πρέπει, σε νομοθετικό επίπεδο, να προβλέπονται δυνητικά, όχι υποχρεωτικά. Η χρήση τους πρέπει να γίνεται με αυστηρή αξιολόγηση της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας εν στενή εννοία και της προσφορότητάς τους. Ο σκοπός τους, μάλιστα, δεν μπορεί να έγκειται στην τιμώρηση του κατηγορουμένου, αλλά η λειτουργία τους πρέπει να είναι αυστηρά δικονομική.

¹²⁹ Πρωτόπαπας Δ., Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006, σελ. 317.

iii. Προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από το σκεπτικό ή τις παρεπόμενες συνέπειες των δικαστικών αποφάσεων

Μια καταδικαστική απόφαση δικαστηρίου δεν επιτρέπεται να θεωρεί ως δεδομένη την τέλεση από τον ίδιο κατηγορούμενο την τέλεση και άλλων εγκληματικών πράξεων, δίχως αυτές να έχουν προκύψει και αποδειχθεί, στο πλαίσιο μιας δίκαιης διαδικασίας. Στη νομολογία του ΕΔΔΑ προέκυψαν αρκετές περιπτώσεις, όπου, το σκεπτικό ή οι παρεπόμενες συνέπειες των δικαστικών αποφάσεων προσέβαλαν το τεκμήριο αθωότητας. Στην υπόθεση *Minelli κατά Ελβετίας*¹³⁰ ο κατηγορούμενος, παρότι απαλλάχθηκε για τυπικούς λόγους, καθώς είχε παραγραφεί το αδίκημα, καταδικάστηκε στην καταβολή μεγάλου μέρους των δικαστικών εξόδων, διότι το εθνικό δικαστήριο έκρινε πως εάν προχωρούσε στην εκδίκαση της υπόθεσης, θα εξέδιδε, πιθανότατα, καταδικαστική απόφαση. Το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι υφίσταται παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ, όχι λόγω της πληρωμής μέρους των εξόδων, μιας και κάτι τέτοιο δεν αποκλείεται, αλλά γιατί το σκεπτικό της δικαστικής απόφασης αντανάκλα την άποψη ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος, χωρίς η ενοχή αυτού να έχει αποδειχθεί νομίμως και χωρίς να του έχει δοθεί, προηγουμένως, η δυνατότητα να αναπτύξει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα¹³¹.

Ζήτημα παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας δημιουργείται και στις περιπτώσεις που τα δικαστήρια ενός συμβαλλομένου κράτους, παρότι, για οιαδήποτε λόγο, η δίκη δεν συνεχίζεται, αρνούνται να επιστρέψουν στον απαλλαγέντα κατηγορούμενο τις δαπάνες, στις οποίες υποβλήθηκε, με γνώμονα την αυξημένη πιθανότητα καταδίκης του, στο ενδεχόμενο που η δίκη είχε διεξαχθεί κανονικά. Στις περισσότερες περιπτώσεις το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η άρνηση αποκατάστασης των καταβληθέντων εξόδων δεν προεξοφλούσε την ενοχή του και δεν edύνατο να εξισωθεί με ποινή εις βάρος του κατηγορουμένου¹³². Εντούτοις, σε μεταγενέστερη απόφασή του έδειξε μια διάθεση αποτροπής αποφάσεων επί των δικαστικών εξόδων, που επιμένουν να αμφισβητούν την αθωότητα του κατηγορουμένου, τουλάχιστον, σε υποθέσεις που η απαλλαγή είναι

¹³⁰ Βλ. απόφαση *Minelli κατά Ελβετίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 8660/1979, 25.03.1983.

¹³¹ Βλ. απόφαση *Adolf κατά Αυστρίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 8269/1978, 26.03.1982, όπου η διατύπωση της απαλλακτικής απόφασης δημιουργούσε την εντύπωση ότι ο κατηγορούμενος είχε, πραγματικά, διαπράξει το έγκλημα για το οποίο κατηγορείτο.

¹³² Βλ. αποφάσεις *Lutz κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 9912/82, 25.08.1987, *Englert κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 10282/83, 25.08.1987.

αμετάκλητη. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ έλαβε την θέση αυτή στην υπόθεση *Sekanina κατά Αυστρίας*¹³³, όπου το αυστριακό δικαστήριο αρνήθηκε να επιδικάσει αποζημίωση σε κατηγορούμενο που είχε προφυλακισθεί και στη συνέχεια αθωώθηκε, με το σκεπτικό της να αφήνει ακόμη υπόνοιες περί της ενοχής του.

Επιπροσθέτως, η εγγυητική λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας αγγίζει, όχι μόνο τις περιπτώσεις των αθωωτικών αποφάσεων που αφήνουν να αιωρούνται υπόνοιες, ως προς την ορθότητα της απαλλαγής του κατηγορουμένου, αλλά και τις κρίσεις των δικαστών που επιμένουν να μέμφονται τον κατηγορούμενο και, εμμέσως, να του αποδίδουν την ενοχή. Για τον λόγο αυτό η ΕυρΕπΔΑ έκρινε ότι η άρνηση αποκατάστασης των εξόδων, με την αιτιολογία ότι οι απαλλαγέντες θα έπρεπε, τουλάχιστον, να τιμωρηθούν για την ανάμειξή τους σε πώληση άσεμνου υλικού¹³⁴, είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 6 §2 της ΕΣΔΑ. Η Ελλάδα, συμμορφούμενη με την απόφαση του ΕΔΔΑ, επί της υποθέσεως Γεωργιάδη¹³⁵, στην οποία καταδικάστηκε, λόγω στέρησης αποζημίωσης των αδίκως προφυλακισθέντων χωρίς ακρόασή τους, εισήγαγε με το ν. 2915/2001 την αποζημίωση εκείνων που κρατήθηκαν και μετέπειτα αθωώθηκαν.

iv. Ανασταλτικό αποτέλεσμα των ενδίκων μέσων

Κατά την κρατούσα γνώμη, το τεκμήριο αθωότητας εξακολουθεί να ισχύει καθόλη τη διάρκεια της δίκης και παύει, για πρώτη φορά, με την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης. Στη θεωρία, μάλιστα, η θέση ότι το τεκμήριο διαρκεί μέχρι την αμετάκλητη απόδειξη της ενοχής, επιχειρείται να θεμελιωθεί, είτε στο άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, είτε στον χαρακτήρα του τεκμηρίου ως στοιχείου του κράτους δικαίου, κατά το ελληνικό Σύνταγμα. Αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης είναι και η θεώρηση του ανασταλτικού αποτελέσματος των ενδίκων μέσων, ως εκδήλωσης του τεκμηρίου αθωότητας. Όμως, η κρατούσα αυτή άποψη, που δέχεται ότι το τεκμήριο επιβιώνει, τόσο της πρωτόδικης, όσο και της τελεσίδικης καταδικαστικής απόφασης, καθώς και ότι, μόνο, η αμετάκλητη καταδίκη επιφέρει την ανατροπή του, συναντά πρακτικές δυσκολίες, αναφορικά με την εκτελεστότητα των καταδικαστικών αποφάσεων και την ανασταλτική δύναμη των ενδίκων μέσων.

¹³³ Βλ. απόφαση *Sekanina κατά Αυστρίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 13126/1987, 25.08.1993.

¹³⁴ Βλ. προσφυγές 22613/1993, ΕυρΕπΔΑ, *Moody κατά Ηνωμένου Βασιλείου* και 22614/1993, ΕυρΕπΔΑ, *Lochrie κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

¹³⁵ Βλ. απόφαση Γεωργιάδης κατά Ελλάδος, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 56/1996, 29.05.1997.

Παρότι, λοιπόν, η θεωρία, κατά κανόνα, συμφωνεί ότι το τεκμήριο αθωότητας διατηρείται έως την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης, ιδιαίτερα ζητήματα γεννώνται ως προς την διατήρησή του, μετά την πρωτοβάθμια καταφατική κρίση επί της ενοχής του κατηγορουμένου. Ειδικότερα, το θέμα αυτό ανακύπτει στις περιπτώσεις πρωτόδικων καταδικαστικών αποφάσεων, κατά των οποίων η έφεση δεν είχε, για οιοδήποτε λόγο, αναστέλλουσα δύναμη, καθώς και στις περιπτώσεις καταδικαστικών αποφάσεων που εκδόθηκαν ανέκκλητες ή κατόπιν εφέσεως. Στις ανωτέρω περιπτώσεις η έκτιση της ποινής που επιβλήθηκε έχει ως έρεισμά της τη μη τελεσίδικη ή, εν πάσει περιπτώσει, τη μη αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση, με αποτέλεσμα να δημιουργείται η εντύπωση ανατροπής του τεκμηρίου αθωότητας από μη αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις.

Πραγματικά, λοιπόν, ενώ δεν αμφισβητείται η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας, κατά τη συζήτηση ενδίκου μέσου του κατηγορουμένου σε ανώτερο δικαστήριο, δεν συμβαίνει το ίδιο ως προς τη συνδρομή ή όχι του τεκμηρίου στο διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ των δύο κρίσεων, κατά τη διάρκεια, δηλαδή, της προθεσμίας άσκησης του ενδίκου μέσου από τον κατηγορούμενο και μέχρι την ουσιαστική εκδίκασή του στο ακροατήριο.

Κατά άλλη άποψη, το τεκμήριο της αθωότητας θέτει την κήρυξη της ενοχής, υπό την προϋπόθεση της προηγούμενης απόδειξής της. Η επιβίωση δε, του τεκμηρίου, παρά την κήρυξη της ενοχής, θα οδηγούσε σε ένα αντιφατικό σχήμα, όπου εκείνος, που κηρύχθηκε ένοχος, έπειτα από νόμιμη απόδειξη της ενοχής του, εξακολουθεί να τεκμαίρεται αθώος. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, το δικαστήριο που εκδικάζει την έφεση του κατηγορουμένου, κατά της πρωτόδικης καταδικαστικής απόφασης, υποχρεούται να αντιμετωπίζει τον κατηγορούμενο και την αποδιδόμενη εις αυτόν πράξη με τον ίδιο, ακριβώς, τρόπο, όπως το πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Το γεγονός αυτό δεν γίνεται, όμως, να αποδοθεί σε «αναβίωση» του τεκμηρίου της αθωότητας, μέσω της νομότυπης ασκήσεως της εφέσεως, αλλά στην ίδια την φύση του ενδίκου μέσου. Διαφορετικά, θα δημιουργείτο μια κατάσταση, η οποία θα οδηγούσε σε κατακερματισμό¹³⁶.

Ειδικότερα, κατά την άποψη αυτή, η κρατούσα γνώμη οδηγεί στο άτοπο, το τεκμήριο αθωότητας να διαρκεί μέχρι την πρωτόδικη καταδίκη, οπότε τη θέση του λαμβάνει το τεκμήριο ενοχής, έπειτα αναβιώνει στο εφετείο, για να εξαφανισθεί με

¹³⁶ Πρωτόπαπας Δ., Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006, σελ. 352.

την τελεσίδικη καταδίκη, ώστε να αναβιώσει και πάλι με την αναίρεση της αποφάσεως. Η άποψη αυτή υποστηρίζει αντίθετα ότι το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου δεν διατηρείται και έπειτα από την έκδοση μη αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης και έως ότου αυτή καταστεί αμετάκλητη.

Σύμφωνα με μια άλλη άποψη, ο συνδυασμός του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ με το άρθρο 2 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το τεκμήριο αθωότητας επεκτείνεται όσο διαρκεί η προθεσμία ασκήσεως του ενδίκου μέσου και μέχρι την έκδοση της απόφασης του ανωτέρω (δευτεροβάθμιου ή ακυρωτικού) δικαστηρίου. Το ΕΔΔΑ στην πρόσφατη απόφαση του επί της υποθέσεως Κώνστας κατά Ελλάδος έκρινε ρητά ότι το τεκμήριο αθωότητας ισχύει και στην κατ' έφεση διαδικασία, διαφορετικά το συγκεκριμένο τεκμήριο «θα ήταν ανεφάρμοστο σε μια διαδικασία κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος ζητά μια νέα δικανική κρίση της υποθέσεώς του και αποσκοπεί στην ανατροπή της προηγούμενης καταδίκης του»¹³⁷.

ν. Προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από κρίσεις τρίτων

Η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας αποτελεί, όπως έχει, ήδη, επισημανθεί, συστατικό στοιχείο της δίκαιης δίκης, κατ' ά. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ¹³⁸ και δεν περιορίζεται σε μία διαδικαστικού χαρακτήρα εγγύηση, εντός της ποινικής διαδικασίας. Το εύρος του τεκμηρίου αθωότητας είναι μεγαλύτερο και απαιτεί να μην λαμβάνουν χώρα δηλώσεις περί της ενοχής ενός προσώπου, πριν η ενοχή του διαπιστωθεί από το δικαστήριο. Από το τεκμήριο αθωότητας, γίνεται δεκτό, ότι δεσμεύονται, τόσο τα δικαστικά πρόσωπα και οι κρατικοί αξιωματούχοι εν γένει, όσο και οι ιδιώτες. Βάσει της παραδοχής αυτής δε, αναπτύσσεται στη συνέχεια η γενικότερη προβληματική, αλλά και η νομολογιακή προσέγγιση του ζητήματος προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών οργάνων και ιδιωτών, όπως τα Μ.Μ.Ε.

¹³⁷ Τσόλκα Ο., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ «Κώνστας κατά Ελλάδος», υπό δημοσίευση, ΤοΣ 2/2011.

¹³⁸ Το ΕΔΔΑ στην απόφασή του Deweer κατά Βελγίου, της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1980 (αρ. προσφυγής 6903/75), αναγράφει για τις §§ 2 και 3 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ «αυτές οι δύο παράγραφοι αντιπροσωπεύουν ειδικές εφαρμογές της γενικής αρχής που τίθεται στην § 1 του άρθρου. Το τεκμήριο της αθωότητας ενσωματώνεται στην § 2 και τα διάφορα δικαιώματα...στην § 3...είναι συστατικά στοιχεία, μεταξύ άλλων, της έννοιας της δίκαιης δίκης στην ποινική διαδικασία».

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει επισημάνει ότι δηλώσεις δικαστικών προσώπων¹³⁹ και κρατικών οργάνων¹⁴⁰, εν γένει, δια των οποίων εκφέρεται άποψη περί της ενοχής του κατηγορουμένου, προτού αυτή να έχει αποδειχθεί, σύμφωνα με το νόμο, μπορούν να οδηγήσουν σε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας. Τέτοιες περιπτώσεις, μάλιστα, έχουν απασχολήσει, πολλές φορές, το ΕΔΔΑ, καθώς σωρεία δηλώσεων και ανακοινώσεων κυβερνητικών στελεχών, αλλά και ανωτέρων πολιτειακών παραγόντων έχουν δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στο υπό εξέταση τεκμήριο. Βάσει των αποφάσεων που εξέδωσε το Δικαστήριο του Στρασβούργου, σχετικά με αυτές τις υποθέσεις, καθορίστηκε ένα σύνολο αρχών και επαναλαμβανόμενων διατυπώσεων, που ισχύουν μέχρι την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης. Ειδικότερα, οι δηλώσεις που λαμβάνουν 3σχώρα από πολιτειακά όργανα, σχετικά με εκκρεμείς ποινικές υποθέσεις, για να είναι συμβατές με το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, θα πρέπει να μην ενθαρρύνουν το κοινό να πιστέψει πως ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος είναι ένοχος και να μην προδικάζουν την δικαστική εκτίμηση επί των πραγματικών περιστατικών. Επιπλέον, οι δηλώσεις των κρατικών οργάνων θα πρέπει να γίνονται με ιδιαίτερη διακριτικότητα και περίσκεψη¹⁴¹, καθότι είναι ανεπίτρεπτο οι κρατικοί φορείς να προβαίνουν σε σαφείς και ρητές δηλώσεις ότι οι κατηγορούμενοι έχουν διαπράξει το έγκλημα¹⁴². Σε καμία περίπτωση, δηλαδή, δεν επιτρέπεται να προβαίνουν σε δημόσιο ισχυρισμό, ο οποίος θα εδύνατο να θεωρηθεί ως επιβεβαίωση της ενοχής του κατηγορουμένου.

Σημαντικότατο ζήτημα, λοιπόν, συνιστά η συμπεριφορά των κρατικών οργάνων, πλην των καθαυτό φορέων της δικαστικής κρίσης, πριν ή κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας. Απόφαση σταθμό αποτελεί η εκδοθείσα επί της υποθέσεως *Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας*¹⁴³, στην οποία το Δικαστήριο του Στρασβούργου απέρριψε τους ισχυρισμούς της κυβέρνησης ότι το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύει, μόνο, τις δικαστικές αρχές που ασχολούνται με την εκάστοτε ποινική υπόθεση. Η απόλυτη βεβαιότητα που επέδειξαν για την ενοχή του

¹³⁹ Βλ. αποφάσεις Lavents κατά Λετονίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 58442/00, 28.11.2002 και Daktaras κατά Λιθουανίας, ΕΔΔΑ, 10.10.2000.

¹⁴⁰ Βλ. αποφάσεις Butkevicius κατά Λιθουανίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 48297/99, 26.03.2002 και *Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας*, αρ. προσφυγής 15175/89, ΕΔΔΑ, 10.2.1995

¹⁴¹ Βλ. απόφαση Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 35485/05, 26.07.2011.

¹⁴² Βλ. αποφάσεις Butkevicius κατά Λιθουανίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 48297/99, 26.03.2002, Abzandze κατά Γεωργίας, ΕΔΔΑ, 15.10.2002, Lavents κατά Λετονίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 58442/00, 28.11.2002.

¹⁴³ Βλ. απόφαση *Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 15175/89, 10.02.1995.

κατηγορουμένου ο Υπουργός Εσωτερικών και οι ανώτατοι αξιωματικοί της αστυνομίας, κατά τη διάρκεια συνέντευξης Τύπου, οδήγησε σε παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ¹⁴⁴.

Στην υπόθεση Huseyn κατά Αζερμπαϊτζάν¹⁴⁵ ο επικεφαλής Τύπου του Υπουργείου Εσωτερικών προέβη σε δήλωση ότι οι κατηγορούμενοι διέπραξαν τα αδικήματα και ο Αναπληρωτής Υπουργός Εσωτερικών έγραψε άρθρο σε εφημερίδα περί της ενοχής των κατηγορουμένων αναγράφοντας, μάλιστα, και τα ονόματά τους. Στην προκειμένη περίπτωση το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι οι δηλώσεις αυτές που έγιναν χωρίς επιφυλάξεις και που περιείχαν διατυπώσεις ενοχής των κατηγορουμένων οδήγησαν σε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας. Παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας διαπίστωσε, επίσης, το Δικαστήριο του Στρασβούργου στην υπόθεση *Pesa κατά Κροατίας*¹⁴⁶, όπου ο προσφεύγων κατείχε μία σημαντική θέση σε μια κρατική υπηρεσία της Κροατίας με αντικείμενο την ιδιωτικοποίηση όλων των κρατικών επιχειρήσεων. Αφού κατηγορήθηκε για παθητική δωροδοκία και συνελήφθη, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο Πρωθυπουργός και ο Αρχηγός της Αστυνομίας της Κροατίας προέβησαν σε δηλώσεις υπέρ της ενοχής του προσφεύγοντος. Συγκεκριμένα, δεν περιορίστηκαν στην απλή περιγραφή της κατάστασης, παρά παρουσίασαν την ενοχή του προσφεύγοντα ως αδιαμφισβήτητο γεγονός, χωρίς καμία επιφύλαξη. Το ΕΔΔΑ, εν προκειμένω, εκτίμησε ότι οι αναφορές των συγκεκριμένων ανωτάτων αξιωματούχων, δεδομένου ότι αυτοί κατείχαν υψηλές θέσεις και θα έπρεπε να ήταν ιδιαίτερα προσεκτικοί στην επιλογή των εκφράσεών τους, ανήλθαν σε δηλώσεις ενοχής και προδίκασαν την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών από την αρμόδια δικαστική αρχή. Η κατοχή υψηλών θέσεων δημιουργεί επιπρόσθετες ευθύνες και οφείλουν τα πολιτειακά όργανα, κατά την διατύπωση απόψεων και παραχώρηση δηλώσεων, να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί, μιας και τα λεγόμενά τους έχουν ειδική βαρύτητα και μπορούν να επηρεάσουν την κοινή γνώμη, αλλά και τα αρμόδια δικαστικά όργανα, σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου.

¹⁴⁴ Το ενδεχόμενο παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις πολιτειακών οργάνων είχε αναγνωρισθεί από την Επιτροπή, αρκετές φορές, πριν από την υπόθεση *Allenet de Ribemont*, χωρίς, όμως, συγκεκριμένη καταδίκη για υπέρβαση των ορίων της θεμιτής πληροφόρησης.

¹⁴⁵ Βλ. απόφαση Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 35485/05, 26.07.2011.

¹⁴⁶ Βλ. απόφαση *Pesa κατά Κροατίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 40523/08, 08.04.2010.

Μία ακόμα περίπτωση στην οποία το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ είναι η υπόθεση *Mokhov κατά Ρωσίας*¹⁴⁷. Στην υπόθεση αυτή ο αστυνομικός που διεξήγαγε τις έρευνες προέβη σε δηλώσεις σε τηλεοπτική εκπομπή πριν από την έναρξη της δίκης αναφέροντας κατηγορηματικά ότι ο κατηγορούμενος είχε διαπράξει τον φόνο και τη ληστεία για τα οποία κατηγορείτο. Κατά το ΕΔΔΑ η δήλωση αυτή δεν περιοριζόταν στην περιγραφή μίας κατάστασης ή στην απλή αναφορά μίας υποψίας για τον κατηγορούμενο, αλλά αναφερόταν ανεπιφύλακτα σε αδιαμφισβήτητα γεγονότα με αποτέλεσμα την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας.

Προσφάτως δε, εξεδόθη μία απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη χώρα μας, η οποία ήρθε να προστεθεί σε μία σειρά προηγούμενων αποφάσεων του ΕΔΔΑ, που θωρακίζουν το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Η απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδας¹⁴⁸ διαπραγματεύεται την παραβίαση του τεκμηρίου από ανώτατους κρατικούς αξιωματούχους και εξετάζει την παραβίαση αυτού από τον Πρωθυπουργό της Ελλάδας, τον Υπουργό Δικαιοσύνης και τον Υφυπουργό Οικονομικών της Ελλάδας, κατά την επίδικη περίοδο, εξαιτίας δηλώσεών τους ενώπιον της Βουλής. Το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι με τις δηλώσεις του Υφυπουργού Οικονομικών και του Υπουργού Δικαιοσύνης παραβιάστηκε το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου και προσφεύγοντος ενώ, αντίθετα, δεν διαπίστωσε ανάλογη παραβίαση στις δηλώσεις του Πρωθυπουργού της χώρας, καθώς οι δηλώσεις του τελευταίου, κρίθηκε ότι, στο σύνολό τους, αποτελούσαν μια γενική αναφορά στο αντικείμενο της υποθέσεως και όχι μια απόπειρα να προδικάσουν την απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Πρόκειται, αναμφίβολα για μία πολύ σημαντική απόφαση η οποία εφιστά την προσοχή των κυβερνητικών οργάνων στην έλλογη και σύννομη χρήση του δημοσίου βήματος που τους παραχωρείται, όταν αυτοί τοποθετούνται δημοσίως αναφορικά με εκκρεμείς ποινικές υποθέσεις και θέτει ζήτημα προστασίας του κατηγορουμένου, κατά το ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ καταδικαστικής πρωτόδικης απόφασης και εκδίκασης της υποθέσεως σε δεύτερο βαθμό.

Το ΕΔΔΑ έχει οδηγηθεί στις ίδιες διαπιστώσεις (παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας) και σε σειρά άλλων υποθέσεων (ενδεικτικά: *Karadag κατά*

¹⁴⁷ Βλ. απόφαση *Mokhov κατά Ρωσίας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 28245/04, 04.03.2010.

¹⁴⁸ Βλ. απόφαση *Κώνστας κατά Ελλάδας*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 53466/07, 24.05.2011.

Τουρκίας, Shagin κατά Ουκρανίας, Popovici κατά Μολδαβίας και Telfren κατά Αυστρίας¹⁴⁹, Παραπονιάρης κατά Ελλάδας¹⁵⁰) υπογραμμίζοντας ότι οι δηλώσεις όχι μόνο των δικαιοδοτικών οργάνων, αλλά και των άλλων επισήμων φορέων της κρατικής εξουσίας, με τις οποίες προεξοφλείται η ενοχή του κατηγορουμένου, πριν αυτή αποδειχθεί νομίμως, προσβάλλουν το τεκμήριο της αθωότητας.

Εν αντιθέσει, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι δεν συνιστά παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας η απλή παροχή πληροφοριών και εξηγήσεων στον Τύπο για την πορεία της υποθέσεως, ή ακόμη και η ενημέρωση του κοινού για την επικινδυνότητα ενός υπόπτου, εάν αυτή θεμελιώνεται σε βάσιμα γεγονότα και όχι απλώς σε προσωπικές κρίσεις και εντυπώσεις¹⁵¹. Συγκεκριμένα, όταν διενεργείται προανάκριση για την διαπίστωση αξιόποινων πράξεων, και καθ' όλο το στάδιο της διαδικασίας, και μέχρι της εκδόσεως δικαστικής αποφάσεως, η μεν προανάκριση πρέπει να διενεργείται με βάση την αρχή της μυστικότητας, κάθε δε πράξη ή ενέργεια των προανακριτικών οργάνων πρέπει να διέπεται από την αρχή προστασίας της προσωπικότητας του κατηγορουμένου και το τεκμήριο της αθωότητας που ισχύει μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του, και συνεπώς δεν επιτρέπονται ενέργειες που συνεπάγονται την παραβίαση των αρχών αυτών. Στο πλαίσιο, όμως, του κατοχυρωμένου από το Σύνταγμα και τις Διεθνείς Συμβάσεις, δικαιώματος της αντικειμενικής ενημέρωσης και πληροφόρησης του κοινού, δεν αποκλείεται να εκδίδονται συνοπτικές ανακοινώσεις από την αρμόδια κρατική αρχή που διενήργησε την προανάκριση, προκειμένου αυτές να δημοσιεύονται στον τύπο και να πληροφορείται το κοινό την διάπραξη αξιόποινων πράξεων, αρκεί αυτό να γίνεται κατά τρόπο γενικό και αντικειμενικό και να μην παραβιάζονται τα ως άνω δικαιώματα του κατηγορουμένου. Ως εκ τούτου, δεν παραβιάζεται η δικαιοκή αρχή του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου, με μόνη την έκδοση δελτίου τύπου της αστυνομικής αρχής και τη διανομή του στον Τύπο για την πληροφόρηση του κοινού, όταν το δελτίο αυτό συντάσσεται μετά την περάτωση της προανάκρισης που διενήργησε η αρμόδια αστυνομική αρχή και, εφόσον, αυτή η προανάκριση διενεργήθηκε ύστερα από νόμιμη καταγγελία¹⁵².

¹⁴⁹ Βλ. αποφάσεις ΕΔΔΑ, Karadag κατά Τουρκίας, αρ. προσφυγής 12976/05, 29.06.2010., Shagin κατά Ουκρανίας, αρ. προσφυγής 20437/05, 10.12.2009, Popovici κατά Μολδαβίας, 289/04, 41194/04, 27.11.2007.

¹⁵⁰ Βλ. απόφαση Παραπονιάρης κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 42132/06, 25.09.2008.

¹⁵¹ Βλ. απόφαση Krause κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 7986/1977.

¹⁵² Βλ. την υπ' αριθμ. 1837/2002 απόφαση Διοικητικού Εφετείου Πειραιώς.

Όσον αφορά δε, τον ρόλο των Μ.Μ.Ε. και τη, συχνή, προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από αυτά, αξίζει να επισημανθούν τα κάτωθι. Τόσο η θεωρία, όσο και νομολογία έχουν αναγνωρίσει τη σπουδαιότητα της ελευθερίας του τύπου και του ρόλου του σε μια δημοκρατική κοινωνία. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) στην υπόθεση *The Sunday Times*¹⁵³ και σε πολλές μεταγενέστερες υποθέσεις, έχει ασχοληθεί με την υποχρέωση των μέσων ενημέρωσης να τηρούν το κοινό ενήμερο και το δικαίωμα του κοινού να λαμβάνει πληροφορίες¹⁵⁴. Βασικές αποστολές του τύπου συνιστούν η ενημέρωση και η πληροφόρηση, η κριτική και ο σχολιασμός των γεγονότων. Ζήτημα, βέβαια, γεννάται ως προς τα αποδεκτά όρια της κριτικής και τις διαστάσεις που αυτή λαμβάνει. Ο ρόλος του θεματοφύλακα των αξιών, που καλείται να διαδραματίσει ο τύπος, έχει τονιστεί με έμφαση, τόσο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όσο και από το ΕΔΔΑ.

Χαρακτηριστικά, στην υπόθεση *The Handyside*¹⁵⁵ η φύση και το πεδίο της ελευθερίας του τύπου καθορίστηκε ως εξής: «Η ελευθερία της έκφρασης συνιστά αναγκαίο θεμέλιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, μια από τις βασικές προϋποθέσεις για την πρόοδό της και για την ανάπτυξη κάθε ανθρώπου. Εφαρμόζεται όχι μόνο στην "πληροφόρηση" ή στις "ιδέες" που γίνονται ευνοϊκά δεκτές ή θεωρούνται ως ανώδυνες ή αδιάφορες, αλλά, επίσης, σε εκείνες που προσβάλλουν, πλήττουν ή ενοχλούν το Κράτος ή οποιοδήποτε τμήμα του πληθυσμού. Τέτοιες είναι οι απαιτήσεις της πλουραλιστικής ανεκτικότητας και του ανοικτού πνεύματος, χωρίς τις οποίες δεν νοείται η ύπαρξη "δημοκρατικής κοινωνίας"».

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, συχνά, σημειώνονται «δημοσιογραφικές παρατυπίες», που κάμπτουν το τεκμήριο αθωότητας και για τις οποίες προβάλλεται ως δικαιολογία το δικαιολογημένο δημοσιογραφικό ενδιαφέρον. Για να κατανοήσουμε καλύτερα, μάλιστα, τη σχετική προβληματική δέον είναι να διακρίνουμε και εδώ την ποινική διαδικασία σε δύο στάδια: στο στάδιο της προδικασίας και σε αυτό της κύριας διαδικασίας.

¹⁵³ Βλ. απόφαση *The Sunday Times*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 6538/74, 26.04.1979.

¹⁵⁴ Αρτέμης Π., Η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης: Η ελευθερία του Τύπου, το δίκαιο της δυσφήμισης και το προνόμιο υπό επιφύλαξη, Εισήγηση για την Ημέρα Πολιτικής Δικαιοσύνης, της 23^{ης} Οκτωβρίου 2003, [http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/0/F5B39E98EDCFEBA5C225750D0029826B/\\$file/Politiki-Dikeos-23Oct.08.pdf](http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/0/F5B39E98EDCFEBA5C225750D0029826B/$file/Politiki-Dikeos-23Oct.08.pdf).

¹⁵⁵ Βλ. απόφαση *The Handyside*, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 5493/72, 07.12.1976.

Στο αρχικό στάδιο της προδικασίας, αυτό που, θεωρητικά, θα έπρεπε να υπερισχύει, αλλά στην πράξη παραμένει ανεφάρμοστο, είναι μια αυστηρή θεώρηση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου, με σκοπό να αποφευχθεί μια πρόωρη έκθεση των εμπλεκομένων προσώπων, η οποία μπορεί να αποβεί καταστροφική για τους ίδιους. Κατά την ανάκριση, μάλιστα, εκ του νόμου, επιβάλλεται μυστικότητα και αυτό γιατί σε διαφορετική περίπτωση, εάν, τυχόν, εκδοθεί απαλλακτικό βούλευμα για τον κατηγορούμενο, αυτός θα έχει, ήδη, υποστεί βαρύτατη ηθική προσβολή. Η αρχή της μυστικότητας συνιστά εξειδίκευση του τεκμηρίου αθωότητας και καταδεικνύει σεβασμό προς την ελευθερία και αξιοπρέπεια του ατόμου¹⁵⁶. Συνεπώς, ακόμη και η χρήση του όρου «φέρεται» για τα πρόσωπα που κατηγορούνται δια την τέλεση ενός αδικήματος, καθίσταται αναγκαία, αφενός, γιατί κατ' αυτό τον τρόπο αποδίδεται πληρέστερα η αλήθεια και, αφετέρου, διότι αυτό επιβάλλεται από το περιεχόμενο του τεκμηρίου αθωότητας.

Κατά την προσαγωγή του κατηγορουμένου, μάλιστα, είτε ενώπιον των διωκτικών αρχών, είτε στις δικαστικές αρχές, το τεκμήριο αθωότητας πρέπει να τηρείται απαραγκλίτως, καθώς ο πολίτης οδηγείται, εντός των πλαισίων μιας νόμιμης διαδικασίας, ώστε να αθωωθεί ή να καταδικασθεί, πάντως, όχι για να διαπομπευθεί δημοσίως¹⁵⁷. Ο δημοσιογράφος, όπως είναι λογικό, δεν μπορεί να υποκαθιστά τη δικαιοσύνη και να αποφασίζει εκείνος περί της ενοχής ή αθωότητας ενός προσώπου.

Στην κύρια διαδικασία δε, όπου υφίστανται, τουλάχιστον, ενδείξεις ενοχής του κατηγορουμένου, δεν μπορεί να αποκλειστεί η, εκ του νόμου προβλεπόμενη, δημοσιότητα. Άλλωστε, όπως προαναφέραμε, η καθιέρωση της δημοσιότητας στην ποινική διαδικασία αποσκοπεί στον έλεγχο της δικαστικής λειτουργίας από τον πολίτη, ενισχύοντας, μάλιστα, το αίσθημα εμπιστοσύνης των πολιτών προς την αμερόληπτη απονομή της δικαιοσύνης. Εντούτοις, όμως, η δημοσιογραφική προσέγγιση δεν θα πρέπει, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, να λειτουργεί ως υποκατάστατο της δικαιοδοτικής κρίσης, διαμορφώνοντας ανάλογα και την κοινή γνώμη. Κάτι τέτοιο, θα μπορούσε να αποβεί μοιραίο για την απρόσκοπτη

¹⁵⁶ Παπαρρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., Η πληροφόρηση του κοινού δια του τύπου και η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, ΝοΒ, 1977, σελ. 283.

¹⁵⁷ Κονταξής Θ., Τα ΜΜΕ και η προσβολή της προσωπικότητας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 168.

απονομή δικαιοσύνης και να αποπροσανατολίζει τον δικαστή από την ανεξάρτητη και ορθή δικανική του σκέψη.

Πέραν αυτών, ένα ακόμη ζωτικό στοιχείο της αρχής της ελευθεροτυπίας συνιστά η αξιολόγηση των δικαστικών ενεργειών και αποφάσεων. Αυτή είναι μια παραδοχή, μη αμφισβητήσιμη. Παρόλα αυτά, δεν νοείται η ελευθερία του Τύπου να μη συνοδεύεται από ευθύνες και περιορισμούς, κατά τη συλλογή και μετάδοση πληροφοριών. Δεν επιτρέπεται, εντός των ορίων μιας δημοκρατικά ευνομούμενης κοινωνίας, να θυσιάζονται θεμελιώδεις έννοιες του κράτους δικαίου και πρωταρχικά δικαιώματα, όπως το τεκμήριο αθωότητας, στο βωμό της τηλεθέασης και της εμπορευματοποίησης του κάθε προσωπικού δράματος. Θα πρέπει, από πλευράς των Μ.Μ.Ε., να επιδεικνύεται σεβασμός προς το τεκμήριο αθωότητας, ανάλογα με το στάδιο εξέλιξης της ποινικής διαδικασίας και η διατύπωση επιφυλακτικότητας, σχετικά με την ενοχή του προσώπου, ούτως ώστε να μην προκαταλαμβάνεται η δικαστική απόφαση¹⁵⁸.

Ένα, λοιπόν, από τα θέματα, που ανακύπτει όλα και συχνότερα, αφορά στη συμβατότητα της εκτεταμένης αρνητικής προβολής μιας υπόθεσης από τα Μ.Μ.Ε. με το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς και την πιθανότητα περιορισμού της δικαστικής κρίσης από εξωνομικούς παράγοντες. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται ότι η δημοσιογραφική κάλυψη μιας υπόθεσης είναι, καταρχήν, σύμφωνη με την επιταγή δημοσιότητας της διαδικασίας και απαιτεί την παράθεση συγκεκριμένων στοιχείων που να αποδεικνύουν ότι η αρνητική προβολή των Μ.Μ.Ε. άσκησε επιρροή στη δικαστική απόφαση¹⁵⁹. Θα πρέπει, δηλαδή, ο προσφεύγων να αποδείξει ότι η καταδίκη του ήταν η απόληξη της αρνητικής, εις βάρος του, δημοσιότητας ή, τουλάχιστον, ότι η τελευταία διαδραμάτισε κάποιο ρόλο στην έκβαση της υπόθεσής του¹⁶⁰. Βέβαια, κάτι τέτοιο, είναι εκ των πραγμάτων δυσχερές. Για αυτό τον λόγο οι σχετικές προσφυγές δεν ευδοκιμούν¹⁶¹.

¹⁵⁸ Κάβουρας Γ., Το τεκμήριο αθωότητας – Η έκταση ισχύος και η λειτουργία του – Η δικονομική θέση του κατηγορουμένου στο σύστημα δικαίου, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2003, σελ. 127.

¹⁵⁹ Χουλιάρας Α., Οι γενικές απαιτήσεις του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ στην ποινική διαδικασία, ΔτΑ, Νο 37/2008, σελ. 186.

¹⁶⁰ Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης, κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, Π.Ν Σάκκουλας, Αθήνα 2000, σελ. 28.

¹⁶¹ Επί των προσφυγών Ensslin, Baader και Raspe, η Επιτροπή απέρριψε τους ισχυρισμούς των κατηγορουμένων για παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ, κρίνοντας ότι ένας δικαστής δύναται να αγνοήσει το αρνητικό για τον κατηγορούμενο κλίμα, παραβλέποντας οιαδήποτε εκστρατεία του

Στο πλαίσιο και του περιθωρίου εκτίμησης των εθνικών αρχών εναπόκειται κατά πρώτο λόγο στα συμβαλλόμενα κράτη να διασφαλίσουν την τήρηση του τεκμηρίου αθωότητας, στα πλαίσια μιας ψύχραιμης, υπεύθυνης και αντικειμενικής ενημέρωσης της κοινής γνώμης, σχετικά με εκκρεμείς ποινικές υποθέσεις.

Τύπου εναντίον του. Ο επηρεασμός των δικαστών είναι πολύ δύσκολο να αποδειχθεί και η Επιτροπή, εν προκειμένω, θεώρησε ότι υπήρξαν ικανοποιητικές οι επανειλημμένες προειδοποιήσεις του προεδρεύοντος δικαστή, αναφορικά με την αρνητική δημοσιότητα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το τεκμήριο αθωότητας εντάσσεται στο πλαίσιο της γενικότερης αρχής της δίκαιης δίκης, όπως αυτή προβλέπεται στην ΕΣΔΑ, αποτελώντας ειδικότερη έκφανση αυτής. Η παραδοχή και αναγνώρισή του δε, ως θεμελιώδους δικονομική εγγύηση, επηρεάζει, γενικότερα, την ποινική δίκη και επιβάλλει ο κατηγορούμενος να αντιμετωπίζεται, ως αθώος. Βασική συνέπεια αυτού, αποτελεί το αξίωμα ότι, εφόσον η αθωότητα τεκμαίρεται, αποδεικτέα είναι, μόνο, η ενοχή, ενώ οι αμφιβολίες λειτουργούν υπέρ του κατηγορουμένου και οδηγούν στην αθώωσή του. Το τεκμήριο αθωότητας, όπως επισημάνθηκε στην παρούσα εργασία, κατοχυρώνεται, τόσο σε διεθνές και ευρωπαϊκό, όσο και σε εθνικό επίπεδο, παρέχοντας τρισδιάστατη εξασφάλιση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

Η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας και ο δεσμευτικός χαρακτήρας του, τόσο απέναντι στα δικαστικά και, εν γένει, κρατικά όργανα, όσο και έναντι των ιδιωτών, επιφέρει μια σειρά συνεπειών, οι οποίες έχουν απασχολήσει τη θεωρία και νομολογία. Φλέγοντα ζητήματα αποτελούν ιδίως, το δικονομικό μέτρο εξαναγκασμού της προσωρινής κρατήσεως, το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας, εάν επιβληθεί ως προκαταβολική τιμωρία για την υπό κατηγορίαν πράξη, καθώς και το σημείο απενεργοποίησης του τεκμηρίου, συνδυαστικά με το ανασταλτικό αποτέλεσμα των ενδίκων μέσων. Σημαντική, ως προς το τελευταίο ζήτημα, είναι η απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, Κώνστας κατά Ελλάδος, όπου προσδόθηκε νομολογιακή, άρα εφαρμόσιμη, μορφή στην προστασία του κατηγορουμένου, κατά το ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ καταδικαστικής πρωτόδικης απόφασης και εκδίκασης της υποθέσεως σε δεύτερο βαθμό¹⁶².

Πέρα, όμως, από τις κλασσικές περιπτώσεις προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας, οι οποίες εντοπίζονται στο πλαίσιο της δικαστικής διαδικασίας και, κυρίως, στην επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, το τεκμήριο κάμπτεται και από την εκφορά κρίσεων εκ μέρους τρίτων, ήτοι δικαστικών και, γενικότερων, κρατικών οργάνων, αλλά και ιδιωτών, όπως τα Μ.Μ.Ε. Το τεκμήριο αθωότητας, παρότι συνιστά θεμελιώδη δικονομική εγγύηση, συχνά, στις μέρες μας, παραγνωρίζεται, με αποτέλεσμα την αποσύνδεση του κατηγορουμένου από ένα

¹⁶² Βλ. απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, αρ. προσφυγής 53466/07, 24.05.2011.

σημαντικό υπερασπιστικό του δικαίωμα. Για αυτό, οι δικαστές, τα κρατικά όργανα, εν γένει, και κάθε τρίτος οφείλουν να απέχουν από την διατύπωση κρίσεων περί ενοχής του κατηγορουμένου. Ανεξάρτητα από τις προσωπικές τους πεποιθήσεις και εκτιμήσεις για την υπό εξέλιξη υπόθεση, υποχρεούνται να παραμείνουν ουδέτεροι, μέχρι την απόδειξη της ενοχής. Άλλωστε, ο μόνος που είναι σε θέση να ακυρώσει το τεκμήριο αθωότητας είναι ο ίδιος ο κατηγορούμενος, με ρητή και ανεπηρέαστη ομολογία περί της ενοχής του, αφού, σύμφωνα με το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση, εναπόκειται στην ελεύθερη βούληση του ίδιου να αποφασίσει, αν με την κατάθεση ή απολογία του θα καταστεί αποδεικτικό μέσο σε βάρος του εαυτού του.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου σε πολλές αποφάσεις του, έχει καταστήσει σαφές ότι το δικαίωμα στο τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται, εάν μια δήλωση, που αφορά ένα κατηγορούμενο για ποινικό αδίκημα, αντανakλά την άποψη ότι είναι ένοχος, πριν, καν, αυτό αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο. Αξίζει να σημειωθεί ότι το τεκμήριο αθωότητας, όπως και τα υπόλοιπα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, δεν μπορεί να γίνει κατανοητό αποκομμένο από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και τα συμπεράσματά της. Το ίδιο το ΕΔΔΑ, μάλιστα, θεωρεί την Σύμβαση, ως ένα κείμενο ζωντανό και ευέλικτο, προσαρμοζόμενο, πάντοτε, στις αντιλήψεις και τις ανάγκες της κάθε εποχής, γεγονός που εξηγεί τον συνεχιζόμενο εμπλουτισμό της νομολογίας.

Εν προκειμένω, λαμβάνοντας υπόψη τον ευρύ κύκλο προσώπων που δεσμεύονται εκ του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς και τη δυνατότητα κάμψης αυτού, μόνο στην περίπτωση που κρίνεται απαραίτητη η ικανοποίηση ενός αλλού εξίσου σημαντικού συμφέροντος της δίκης, καθίσταται σαφές ότι το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί μια σημαντική παράμετρο του νομικού μας πολιτισμού και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη προσοχή από όλους τους κοινωνούς του δικαίου. Η τήρησή του δε, στην ποινική διαδικασία, εξαρτάται από τη μεταβολή στάσης, τόσο των δικαστικών και λοιπών κρατικών οργάνων, όσων και των ιδιωτών (δημοσιογράφων, Μ.Μ.Ε.) απέναντι στον κατηγορούμενο και τα δικαιώματά του· γιατί η τήρηση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου δεν είναι απλά ζήτημα εφαρμογής κανόνων δικαίου, αλλά είναι, πρωτίστως, ζήτημα αλλαγής νοοτροπίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Συγγράμματα - Μονογραφίες

- Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000.
- Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1994.
- Δαγτόγλου Π.Δ, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2005.
- Δέδες Χ., Ποινική Δικονομία, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985.
- Ζησιάδης Β., Η ψυχολογική θεώρηση της ποινικής δίκης, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1999.
- Ζησιάδης Β., Η εφαρμογή της αρχής «in dubio pro reo» στα στάδια της ποινικής διαδικασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989.
- Κάβουρας Γ., Το τεκμήριο αθωότητας – Η έκταση ισχύος και η λειτουργία του – Η δικονομική θέση του κατηγορουμένου στο σύστημα δικαίου, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2003.
- Καϊάφα- Γκμπάντι Μ., Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία, Σάκκουλας, 2006.
- Καρράς Α., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2007.
- Κονταξής Θ., Τα ΜΜΕ και η προσβολή της προσωπικότητας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.
- Μαργαρίτης Μ., Ελευθερίες – Δικαιώματα & Ασφάλεια στην ΕΕ - Η ΕΣΔΑ ως αναπόσπαστο μέρος του κοινοτικού δικαίου και το δικαίωμα «σιωπής του κατηγορουμένου», Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μπάκα Χ., Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και η προστασία τους στην ποινική διαδικασία, Αφοί Π. Σάκκουλα, 1991.
- Μυλωνάς Ι., Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1994.
- Πρωτόπαπας Δ., Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006.

- Ρήγος Γ., Το τεκμήριο της αθωότητας (Η μεταχείριση από τα ΜΜΕ των δραστών, πραγματικών ή υποτιθέμενων, εγκληματικών πράξεων. Τι σημαίνει ότι "κάθε άνθρωπος μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του για ορισμένο έγκλημα θεωρείται αθώος"), Ποινικά Χρονικά, τ. ΜΒ, 1992.
- Συμεωνίδης Δ., Το ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης και της αναίρεσης κατά αποφάσεων στην ποινική δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.
- Ταγαράς Χ., Μηχανισμοί διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με ερμηνεία των άρθρων 6 και 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1992.
- Χαραλαμπίδης Α., Δημοσιότητα της δίκης και παρουσία των Μ.Μ.Ε. στο Δικαστήριο – Με αφορμή τη νέα ρύθμιση που προτείνει το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Ποινικά Χρονικά, τ. ΝΓ', 2003.

Β. Άρθρα –Εισηγήσεις

- Αλεξιάδης Σ., Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (άρθρο 6 παρ. 2 ΕυρΣΔΑ), ΕΕΕυρΔ, τ. 1/1986, σελ. 36.
- Αποστολάκης Γ., Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και των εθνικών ποινικών δικαστηρίων. Το διαφαινόμενο ρήγμα του τεκμηρίου στη Συμφωνία Schengen, Ποινικός Λόγος, 2/2001, σελ. 698
- Αρτέμης Π., Η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης: Η ελευθερία του Τύπου, το δίκαιο της δυσφήμισης και το προνόμιο υπό επιφύλαξη, Εισήγηση για την Ημέρα Πολιτικής Δικαιοσύνης, της 23^{ης} Οκτωβρίου 2003.
- Βαγενάς-Παλαιολόγος Ε., Εισήγηση στην Ημερίδα με θέμα «ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ - ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ», Αθήνα, ΣΤΕ, 22.5.2009.
- Γιαννίδης, Δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου – Συνέδριο στην Κύπρο, 8-9.18.1992, Πρακτικά 1993, σελ. 126
- Γκιζάρη – Ξανθοπούλου Α., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ μετά την Συνθήκη της Λισαβόνας, ΕΕΕυρΔ 1/2011, σελ.12.

- Μηνακάκη Τ., Η δίκαιη δίκη κατά την ΕΣΔΑ. Σκέψεις με αφορμή τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου και του ελληνικού Συμβουλίου της Επικρατείας, Αρχείο Νομολογίας, ΝΓ΄/ 2002, σελ. 11.
- Ιωακειμίδης Σ. Η ιδιότητα του κατηγορουμένου ως προσωπικό δεδομένο, ΔτΑ, Νο 51/2011, σελ. 865.
- Καλφέλης Γ., Το τεκμήριο αθωότητας ο Σαβοναρόλα και ο Στρος – Καν, Εφημερίδα Το Βήμα, 21.05.2011.
- Παπαδημητρίου Χ., Η έννοια της ευρωπαϊκής δικαιοδοσίας και αρμοδιότητας για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η πρόσφατη σχετική νομολογία του Δ.Ε.Κ., Δίκη, 2008:
<http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1479&mnu=3&id=24888>
- Παπαδοπούλου Α., Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ενωσιακό επίπεδο και ο Χάρτης – Η προδρομική σκέψη και η συμβολή του Γιώργου Παπαδημητρίου, Επιστημονικό Συνέδριο Σύνταγμα, Δημοκρατία και Πολιτειακοί Θεσμοί – Μνήμη Γιώργου Ι. Παπαδημητρίου, Αθήνα, 3-4/06/2010: <http://www.constitutionalism.gr/html/ent/889/ent.1889.asp>.
- Παπαρηγοπούλου – Σκορίνη Φ., Η πληροφόρηση του κοινού δια του τύπου και η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, ΝοΒ, 1977, σελ. 283.
- Σαχπεκίδου Ε., Επίδραση της νομολογίας του Δ.Ε.Κ. στη διαμόρφωση των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων, Νομικά Χρονικά, τεύχος 46, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2007:
<http://www.nomikaxronika.gr/article.aspx?issue=46>.
- Σκουρής Β., Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων:
<http://www.constitutionalism.gr/html/ent/221/ent.2221.asp>.
- Σπινέλλης Δ., Πορίσματα από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – σχετικά με το ποινικό δίκαιο, ουσιαστικό και δικονομικό, Ποινικά Χρονικά., τομ. ΜΗ΄, 1998, σελ. 11.
- Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας- Ζητήματα εφαρμογής τους υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ, Ποινικά Χρονικά, τ. ΝΔ΄, 2004, σελ. 97.

- Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα του κατηγορουμένου να εξετάζει «μάρτυρες κατηγορίας» κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 3δ της ΕΣΔΑ, Ποινικά Χρονικά, ΝΣΤ/2006, σελ.86.
- Χειρδάρης Β., Παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων, ΝοΒ, τ. 59, 2011, σελ. 1384.
- Χουλιάρης Α., Οι γενικές απαιτήσεις του άρθρου 6§1 της ΕΣΔΑ στην ποινική διαδικασία, ΔτΑ, Νο 37/2008, σελ. 132.
- Χρυσόγονος Κ., «Χειροπέδες» στην υποκρισία της Αμερικής, 30.05.2011: <http://www.aixmi.gr/index.php/xeiropedes-sthn-ypokrisia-ths-amerikhs/>.

Γ. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία και αρθρογραφία

- David Hamer, A Dynamic Reconstruction of the Presumption of Innocence, Oxford Journal Legal Studies, 2011.
- Blaine Kinsey, False Assumptions about the Presumption of Innocence, <http://www.opednews.com/articles/FALSE-ASSUMPTIONS-ABOUT-THE-by-Blaine-Kinsey-090112-330.html>.
- J. McBride, Human Rights and Criminal Procedure. The case law of the European Court of Human Rights, Council of Europe 2009.
- Paul Mahoney, Right to a fair trial in criminal matters under article 6 E.C.H.R., Judicial Studies Institute Journal, 2004, σελ. 111.
- P. Roberts, Criminal procedure, the presumption of innocence and judicial reasoning under the Human Rights Act, in: Fenwick/Phillipson/Masterman (eds.), Judicial Reasoning under the UK Human Rights Act, Cambridge University Press 2007.
- Stumer Andrew, The presumption of innocence – Evidential and Human Rights Perspectives, Hart Publishing, 2010.
- Luzius Wildhaber, European Union, European Convention on Human Rights and Human Rights Protection in Europe, International Symposium on EU-Intergration and Guarantee of Human Rights Session I., at Ritsumeikan University, Kyoto, 18.04.2008.

- Patricia J. Williams, The Nation: Media Give No Presumption Of Innocence, 18.07.2011: <http://www.npr.org/2011/07/18/138464822/the-nation-media-give-no-presumption-of-innocence>.
- Patricia J. Williams, The Nation: L'Affaire DSK: Presumption of Innocence Lost, 24.05.2011: Patricia J. Williams, The Nation: L'Affaire DSK: Presumption of Innocence Lost, 24.05.2011.

Α. Νομολογία

- ΕΔΔΑ 27.06.1968 - Neumeister κατά Αυστρίας (αρ. προσφυγής 1936/63)
- ΕΔΔΑ 17.01.1970 - Delcourt κατά Βελγίου (αρ. προσφυγής: 2689/65)
- ΕΔΔΑ 21.02.1975 - Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφυγής: 4451/70)
- ΕΔΔΑ 08.06.1976 - Engel and others κατά Ολλανδίας (αρ. προσφυγής 5100/71)
- ΕΔΔΑ 07.12.1976 - The Handyside (αρ. προσφυγής 5493/72)
- ΕΔΔΑ 7986/1977 - Krause κατά Ελβετίας (αρ. προσφυγής
- ΕΔΔΑ 28.06.1978 - Konig κατά Γερμανίας (αρ. προσφυγής: 6232/72)
- ΕΔΔΑ 28.11.1978 - Luedicke κλπ. κατά Γερμανίας
- ΕΔΔΑ 26.04.1979 - The Sunday Times (αρ. προσφυγής 6538/74)
- ΕΔΔΑ 27.02.1980 - Deweer κατά Βελγίου (αρ. προσφυγής 6903/75)
- ΕΔΔΑ 01.10.1982 - απόφαση Piersack κατά Βελγίου (αρ. προσφυγής 8692/79)
- ΕΔΔΑ 26.03.1982 - Adolf κατά Αυστρίας (αρ. προσφυγής 8269/1978)
- ΕΔΔΑ 25.03.1983 - Minelli κατά Ελβετίας (αρ. προσφυγής 8660/1979)
- ΕΔΔΑ 08.12.1983 - Pretto κατά Ιταλίας (αρ. προσφυγής: 7984/77)
- ΕΔΔΑ 28.06.1984 - Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφυγής 7819/77, 7878/77)
- ΕΔΔΑ 25.08.1987 - Lutz κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (αρ. προσφυγής 9912/82)
- ΕΔΔΑ 25.08.1987 - Englert κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (αρ. προσφυγής 10282/83)
- ΕΔΔΑ 12.07.1988 - Schenk κατά Ελβετίας (αρ. προσφυγής 10862/84)
- ΕΔΔΑ 07.10.1988 - Salabiaku κατά Γαλλίας (αρ. προσφυγής 10519/83)

- ΕΔΔΑ 06.12.1988. - Barbera, Messegue και Jabardo κατά Ισπανίας (αρ. προσφυγής 10590/83)
- ΕΔΔΑ 24.05.1989 - Hauschildt κατά Δανίας (αρ. προσφυγής 10486/83)
- ΕΔΔΑ 19.12.1989 - Kamasinski κατά Αυστρίας (αρ. προσφυγής 9783/82)
- ΕΔΔΑ 16.12.1992 - Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδος
- ΕΔΔΑ 16.12.1992 - Edwards κατά Ην. Βασιλείου (αρ.προσφυγής: 13071/87)
- ΕΔΔΑ 24.02.1993 - Fay κατά Αυστρίας (αρ. προσφυγής 14396/88)
- ΕΔΔΑ 25.02.1993 - Funke κατά Γαλλίας (αρ.προσφυγής: 10828/84)
- ΕΔΔΑ 25.08.1993 - Sekanina κατά Αυστρίας (αρ. προσφυγής 13126/1987)
- ΕΔΔΑ 21.09.1993 - Kremzow κατά Αυστρίας (αρ. προσφυγής 2350/86)
- ΕΔΔΑ 21.11.1993 - Poitrimol κατά Γαλλίας (αρ. προσφυγής 14032/88)
- ΕΔΔΑ 09.12.1994 - Ruiz – Mateos κατά Ισπανίας (αρ. προσφυγής 18390/91)
- ΕΔΔΑ 24.02.1994 - Bendenoun κατά Γαλλίας (αρ. προσφυγής 12547/86)
- ΕΔΔΑ 10.02.1995 - Patrick Allenet de Ribemont κατά (αρ. προσφυγής: 15175/89)
- ΕΔΔΑ 08.02.1996 - Murray κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφυγής 18731/91)
- ΕΔΔΑ 17.12.1996 - Saunders κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφυγής 19187/91)
- ΕΔΔΑ 29.05.1997 - Γεωργιάδης κατά Ελλάδος (αρ. προσφυγής 56/1996)
- ΕΔΔΑ 29.08.1997 - E.L., R.L. και J.O. κατά Ελβετίας (αρ. προσφυγής 20919/92)
- ΕΔΔΑ 26.11.1997 – Σταμουλακάτος κατά Ελλάδος
- ΕΔΔΑ 10.10.2000 - Daktaras κατά Λιθουανίας (αρ.προσφυγής: 42094/1998)
- ΕΔΔΑ 21.12.2000 - Heaney και McGuinness κατά Ιρλανδίας (αρ. προσφυγής 34720/97)
- ΕΔΔΑ 11.01.2001 - N.C. κατά Ιταλίας (αρ. προσφυγής 24952/94)
- ΕΔΔΑ 20.03.2001 - Telfner κατά Αυστρίας (αρ. προσφυγής 33501/96)
- ΕΔΔΑ 10.04.2001 - Peers κατά Ελλάδος (αρ.προσφυγής 28524/95)

- ΕΔΔΑ 26.03.2002 - Butkevicius κατά Λιθουανίας (αρ. προσφυγής 48297/99)
- ΕΔΔΑ 05.11.2002 - Allan κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφυγής: 48539/99)
- ΕΔΔΑ 28.11.2002 - Lavents κατά Λετονίας (αρ. προσφυγής 58442/00)
- ΕΔΔΑ 27.01.2004 - Κυπριανός κατά Ελλάδος (αρ. προσφυγής: 73797/01)
- ΕΔΔΑ 11.07.2006 - Jalloh κατά Γερμανίας (αρ. προσφυγής 54810/00)
- ΕΔΔΑ 11.01.2007 - Μαμιδάκης κατά Ελλάδος (αρ. προσφυγής 35533/04)
- ΕΔΔΑ 27.09.2007 - Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος (αρ. προσφυγής 35522/04)
- ΕΔΔΑ 11.10.2007 - Κανελλόπουλος κατά Ελλάδας (αρ. προσφυγής 28504/05)
- ΕΔΔΑ 27.11.2007 - Poronici κατά Μολδαβίας (αρ. προσφυγής 289/04, 41194/04)
- ΕΔΔΑ 25.09.2008 - Παραπονιάρης κατά Ελλάδας (αρ. προσφυγής 42132/06)
- ΕΔΔΑ 10.03.2009 - Bykov κατά Ρωσίας (αρ. προσφυγής 4378/02)
- ΕΔΔΑ 20.03.2009 – Γώρου κατά Ελλάδος (αρ. προσφυγής 12686/02)
- ΕΔΔΑ 10.12.2009 - Shagin κατά Ουκρανίας (αρ. προσφυγής 20437/05)
- ΕΔΔΑ 04.03.2010 - Mokhov κατά Ρωσίας (αρ. προσφυγής 28245/04)
- ΕΔΔΑ 08.04.2010 - Pesa κατά Κροατίας (αρ. προσφυγής 40523/08)
- ΕΔΔΑ 29.06.2010 - Karadag κατά Τουρκίας (αρ. προσφυγής 12976/05)
- ΕΔΔΑ 24.05.2011 - Κώνστας κατά Ελλάδας (αρ. προσφυγής 53466/07)
- ΕΔΔΑ 26.07.2011 - Huseyn κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν (αρ. προσφυγής 35485/05)
- ΕυρΕπΔΑ - Moody κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφυγής 22613/1993)
- ΕυρΕπΔΑ - Lochrie κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφυγής 22614/1993)
- ΔΕΚ 17.12.1970 - 11/70 Handelsgesellschaft
- ΔΕΚ 11.12.2007 C-438/05
- ΔΕΚ 18.12.2007 C-341/05
- ΔΕΚ 05.10.2010 C-400/10

- ΑΠ 1196/1999
- ΑΠ 1482/2000
- ΑΠ 1522/1998
- ΑΠ 96/2010
- ΑΠ 537/2011
- Εφ.Θεσ/κης 3242/1999
- ΣτΕ 689/2009